

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

nord
nytt

21

nordisk tidsskrift for folkelivsforskning

TEKSTIL

OG

METALL

TO ARBEISMILJØER I NORSK ETTERKRIGSTID

**nord
nytt**

21

nordisk tidsskrift for folkelivsforskning

TEKSTIL OG METALL

To arbejdsmiljøer i norsk etterkrigstid

Redigeret af Bjørg Eva Aasen, Jorun Hermansen,
Anne Hoel, Anne Ragnhild Hoel, Inger Norenberg
og Daniel Allen Rabuzzi.

udgivet af NEFA-Norden

Special-Trykkeriet Viborg a-s

NORD NYTT är en nordisk tidskrift för etnologi/folklivsforskning och anslutande amnesområden samt informationsblad för forskningsinstitutioner, museer, arkiv m.m. NORD NYTT utkommer 4-8 gånger om året med ett fast innehåll av etnologisk debatt, recensioner, anmälningar, nyhetsstoff etc. Dessutom utvidgas innehållet genom regelbundet återkommande temanummer. Tidskriften redigeras av ett nordiskt redaktionsutskott. Teman innehåll brukas dock redigeras av olika gastredaktörer.

NORD NYTT utges sedan 1963 av NEFA-Norden. NEFA (Nordisk Etnologisk Folkloristisk Arbegruppe) är en nordisk organisation av studerande och yngre forskare inom etnologi och folkloristik, med lokalavdelningar på de olika universiteterna.

Upplaga detta nummer: 2000

Abonnemang och lösnnummer: *Museumstjenesten*, Lynggård, DK-8800 Viborg. tlf. (06) 667666

Abonnementet är löpande och man betalar bara för de mottagna numren. Studentrabatt ges. Priset bestäms av sidantalet och är inklusive porto och andra omkostnader. *Prisexempel (Dkr)*

sidetal	40	64	96	120
stud. abon	11,00	15,30	20,90	25,15
ord abonnem	20,00	29,60	42,20	52,00

Annonser: Kontakta redaktionssekretariatet.

Redaktionssekretariat: *NORD NYTT*, c/o IEF, Brede Alle 69, DK-2800 Lyngby

Anmälerredaktion: *Jørgen Burchardt*, Nyborgvej 13, Sødinge, 5750 Ringe, DK. (09) 623617

Meddelanden, nyhetsstoff, böcker för anmälan, artiklar och anmälningar av nordiskt intresse mottages gärna. Rekvirera manuskriptvägledning och manuskriptark. För ej beställt material – text och bilder – ansvaras ej. Om du har förslag till artiklar, tema, anmälningar etc., kontakta gärna redaktionssekretariatet eller någon av nedenstående redaktörer.

Redaktion:

Sverige:

Institut för folklivsforskning, Stockholm:

Gilda Stiby, Apelvägen 17, S-179 00

Stenhamra

Christian Richette, Krummakargatan 10, 116 51 Stockholm (08) 846886

Etnologiska institutionen, Lund:

Magnus Wikdahl, Godsägargatan 51, S-260 34 Mörrarp. tlf. (042) 715 81 08

Etnologiska institutionen, Uppsala:

Ingvar Svanberg, Väckartagatan 58 B, 754 22 Uppsala

Etnologiska institutionen, Göteborg:

Lars Brink, Dr. Liboriusgt., 10 A, 413 23 Göteborg (031) 827526

Umeå Universitet:

Alf Arvidsson, Pedagoggränd 11 G, 902 40 Umeå

Island:

Ragnheidur Þorarinnsdóttir, Safnostofnun Austurlands, Box 33, Egilsstaðir

Finland:

Kansanrunoustieteen Laitos, Helsinki:

Albert Anttonen, Gitarrgränden 3 C 235, 00420 Helsingfors 42

Sinikka Joutsalmi, Sampsantie 40 E 4, SF-00610 Helsingfors 10

Tuula Kopsa, Sturekatu 43-45, G, 104, SF-00550 Helsingfors 55

Kulttuurien tutkimuksen laitos:

Raija Kerttula, Kulttuurien Tutkimuksen

Laitos, Henrikinkatu 3, SF-205 00 Åbo

Ole Rud Nielsen, Vähäalminkatu 4, 26 100 Raumo (938) 18582

Tampere Universitet:

Pirjo Liisa Nünimäki, Papinkatu 8 B 43, SF-33200 Tammerfors

Norge:

Institut for folkelivsgranskning:

Anne Hoel, Lallakroken 2, Oslo 2

Anne Ragnhild Hoel, Oscarsgt. 61, N-0slo 2

Tromsø universitet:

Marit Hauan Johnsen, Gammelgården, 9020 Tromsødalen.

Institut for folkeminnevitenskap, Oslo:

Anne Eriksen, Agmund Boltsvej 22, N-0664 Oslo 6

Etno-Folkloristisk institutt, Bergen:

Leif Dybing, Lyder Sagensgade 10, 5000 Bergen

Ole Mikalsen, Magnus Barfotsgate 31, N-5000 Bergen

Danmark:

Jørgen Burchardt, Nyborgvej 13, Sødinge, 5750 Ringe (09) 623617

Institut for europæisk folkelivsforskning, Brede:

Allan Schnipper, Bellmansgade 31, st., 2100 Kbh. Ø (01) 206916

Institut for folkemindevidenskab, Amager:

Helen Cliff, Tinggården 46, DK-4681 Herfølge

Institut for sprog, kommunikation og kulturhistorie, Aalborg.

Poul Holm, Inst. f. sprog, kom. og kulturh. AUC, Boks 159, 9100 Aalborg (08) 159111

Århus Universitet:

Svend Åge Andersen, Hørmarks Alle 24, 8240 Risskov (06) 175750

Lay out:

Allan Schnipper

ISSN: 0008-1345

nord nytt

Tidskriften *Nord Nytt* har nu hunnit komma ut i över 20 år. Den började som ett enkelt stencilerat medlemsblad men utvecklades snart till en riktig illustrerad tidskrift. Nord Nytt deltog aktivt genom sina uppsatser och debattartiklar till att göra etnologin till en modern vetenskap under 1960-talet. Efter några års sparlåga under mitten av 1970-talet började Nord Nytt, denna gång med löpande numrering, att på nytt utkomma. Det är ingen tvekan om att intresset för Nord Nytt är stort. Tidskriften har börjat få sin form, antalet prenumeranter pekar alltjämt uppåt och ideer och artiklar strömmar till. Än så länge är bidragen emellertid ojämt fördelade mellan länderna. Svenskarna och danskarna dominerar men vi hoppas på fler bidrag från Finland och Norge framledes. Vi får även in artiklar från utomskandinaviska länder vilket vittnar om att tidskriften även har en internationell läsekrets. Recensionsverksamheten fungerar utmärkt. Redaktionens problem har varit att få plats med alla bokanmälningar som flyter in. Därför har många recensioner blivit liggande kanske lite väl länge. Med det här numret hoppas vi dock komma i kapp.

Nord Nytt började ursprungligen som ett medlemsblad för NEFA-Norden. Alltjämt utges tidskriften av NEFA-Norden. Redaktionen arbetar dock oberoende och Nord Nytt har mer och mer utvecklats till en nordisk tidskrift för etnologer och folklorister med en bredd som saknar motsvarighet bland tidskriftskollegerna inom ämnet. Skribenterna är dock i första hand yngre etnologer och folklorister, men även mera etablerade forskare publicerar sig i Nord Nytt. "Tidskrift för folklivsforskare", som tidskriftens

undertitel lyder, förstås här i bred mening. Vi strävar att täcka hela det omfattande fält av humanvetenskaplig forskning som etnologin kan och bör omspänna. Därför återfinns artiklar skrivna av folklorister, kulturantropologer, socialantropologer, historiskt inriktade folklivsforskare och mera nutidsorienterade etnologer, kulturhistoriker, kultursociologer, etnomusikologer och socialpsykologer i Nord Nytt. Vi menar att vårt ämne till sin karaktär måste vara mångsidigt och öppet. Mänskligheten är alltför komplex för att låta sig studeras utifrån en aspekt, en metod eller en teoretisk utgångspunkt. Varken mål eller metod kan eller bör exakt fastställas. Därför skall också Nord Nytt vara öppen för ämnets alla inriktningar och sträva efter att upprätthålla en ständigt pågående diskussion. Att tidskriftens författare i första hand tillhör den yngre generationen bör förhoppningsvis utgöra en garant mot att ämnet förstelnas. Vi skall ha dörrarna öppna för nya djärva metoder, teorier, forskningsinriktningar samtidigt som etablerade målsättningar vidareutvecklas.

Nord Nytt är också tidskriften där studenter i etnologi och folkloristik kan få sina uppsatser publicerade. Många har sett sina förstlingsverk tryckta i Nord Nytt. Så skall det även vara i försättningen.

Med det här numret får Nord Nytt layoutmässigt ny gestalt. Vi går över till tvåspaltiga sidor. Under ett övergångsskede kommer emellertid vissa artiklar att vara tryckta enligt den äldre principen.

Detta nummer ägnas NEFA Nordens sommarseminarium i Nydalen. Det är en fältrapport som redigerats av en grupp studenter i Oslo som deltog och arrangerade fältsemina-

riet. Tidigare har dessa fältseminarier rapporter utgetts i olika former, ibland som NEFA-Dokumentation, ibland i enklare stencilupplagor. I framtiden skall vi försöka ge ut NEFA-Nordens fältseminarier rapporter som temanummer av Nord Nytt. Detta nummer distribueras kostnadsfritt till våra studentprenumeranter och delas också ut till medlemmar i de lokala NEFA-föreningarna vid de nordiska universitetsinstitutionerna.

Förutom Nydalen-rapporten innehåller föreliggande nummer också artiklar, forskningsinformation och bokanmälningar.

Kommande Nord Nytt-nummer kommer att ta upp vetenskapsteoretiska problem, den nya musikärorelsen ur etnologisk synvin-

kel, kulturmöten i Nordskandinavien m.m. Liksom tidigare utkommer Nord Nytt i fortsättningen med 4-8 nummer per år med ett fast innehåll av etnologisk debatt, recensioner, referat från symposier och kongresser, forskningsinformation och nyhetsstoff. Även i fortsättningen kommer vi regelbundet att utge temanummer varvat med temalösa nummer.

För att Nord Nytt skall kunna fortsätta att utvecklas fordras dock mera bidrag och att antalet prenumeranter fortsätter att stiga. Så abonnera på tidskriften och värva nya läsare. Men framförallt, delta själv till att göra en bra tidskrift genom att publicera dig i Nord Nytt!

Uppsala i mars 1984
Ingvar Svanberg

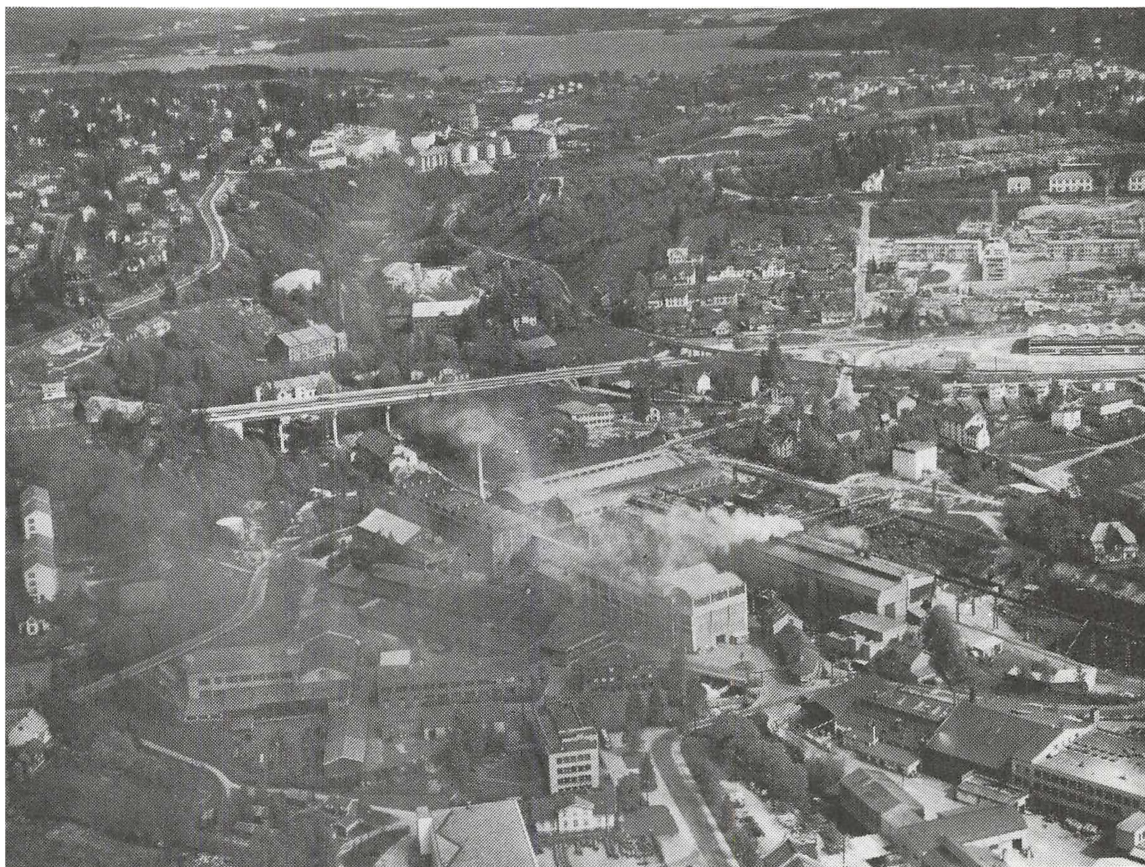
Forord

Vi vil gjerne få takke dem som har bidratt til at vi kunne gjennomføre NEFA-seminaret 1981. Takken går først og fremst til alle våre informanter. Hoveddelen av denne rapporten bygger på den kunnskapen de formidlet til oss. En særlig takk til de to som fulgte oss gjennom hele seminaret: Konstanse Johansen, tidligere veverske fra Nydalens Compagnie, og Hilmar Ekblad, tidligere formann, også fra Nydalens Compagnie. Vi er også glade for den velviljen vi ble møtt med på Christiania Spigerverk fra ledelsens side, som slapp oss innenfor fabrikkportene og la forholdene så fint til rette. Takk også til våre foredragsholdere og til vår omviser fra lokalhistorielaget i Nydalen, Harry Lagert.

Fra våre fagmiljøer takker vi for god hjelp fra folkloristen Velle Espeland og etnologene Anne-Berit Ø. Borchgrevink, Anne Louise Gjesdal Cristensen, Arne Lie Christensen, Astri Riddervold og Andreas Ropeid, og fotograf ved Institutt for etnologi Arthur Sand.

Deltakerliste.

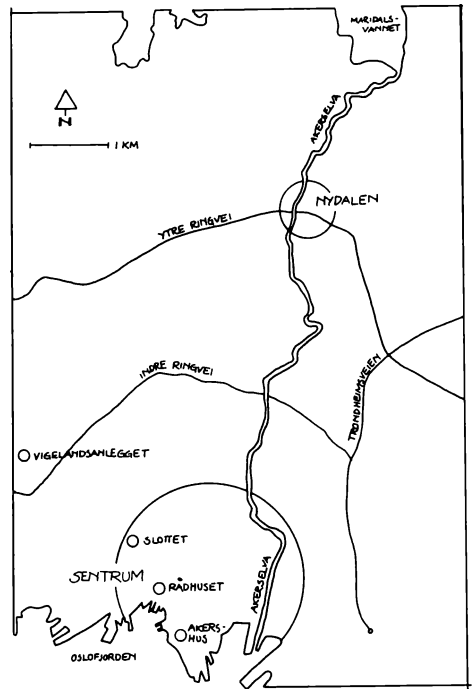
Björg Eva Aasen, Oslo
Stine Marie Berner, Oslo
Pæla Ditlev-Simonsen, Oslo
Søren Hald, København
Jorun Hermansen, Oslo
Anne Hoel, Oslo
Anne Ragnhild Hoel, Bergen
Tiina Kukkonen, Turku
Anne Kjersti Lenander, Oslo
Juha Niemelä, Turku
Inger Norenberg, Oslo
Virva Ohtonen, Turku
Daniel Allen Rabuzzi, Boston, USA
Heikki Schneider, Turku
Guri Tambs-Lyche, Oslo
Aini Tolonen, Helsinki

Fra Nydalen i Oslo. Øverst ligger Maridalsvannet, og derfra renner Akerselva gjennom fabrikkområdet. Ovenfor motorveien ligger Nydalens Compagnies bygninger. Til venstre for dem er brakkene hvor arbeiderne bodde, og til høyre gamle arbeiderboliger. Nedenfor motorveien ses de fleste av Christiania Spigerverks bygninger. Langs veien til venstre for fabrikkene ligger blokkene i Maridalsveien hvor det bor arbeidere fra Verket. Foto: Byantikvaren i Oslo.

Forarbeid.

Industriområdet Nydalen ligger i Oslo by, et stykke nord for sentrum.

Tegning: Anne Ragnbild Hoel.

Hvorfor vi valgte Nydalen.

Da etnologistudentene høsten 1978 fikk henvendelse fra NEFA-Norden om at det var Oslo's tur til å arrangere seminaret 1981, fantes det ingen lokal NEFA-gruppe i Oslo. Det ble dannet en komite blant magistergradsstudentene som skulle vurdere sted og tema for seminaret og et forslag om industriseminar i Nydalen i Oslo fikk allmen tilslutning på representantskapsmøtet i København våren 1979. I mai 1979 ble det dannet en arbeidsgruppe i Oslo. Det var et ønske at gruppen skulle ha representanter fra både etnologi og folkminnevitenskap.

I Norge er det gjort forholdsvis lite når det gjelder etnologiske undersøkelser om moderne industri. Studier av industrimiljøer er blitt gjort på samme måte som tradisjonelle etnologiske studier av bonde- og fiskersamfunn. En har valgt et nytt studiefelt - industrimiljø - uten å endre innfallsvinkel, dvs. man har studert arbeidet som en del av en større sammenheng. I den grad rene arbeidslivsstudier har vært foretatt, har vekten vært lagt på produksjonen framfor det

sosiale miljø på arbeidsplassen.

Folkloristene har vært opptatt av hvordan arbeidermiljøet har kunnet videreføre tradisjonen fra bondemiljøet. Konklusjonen har ofte vært at tradisjonen dør ut. Det folkloristiske tradisjonsbegrep har ikke kunnet oppfange en annen tradisjon i et annet miljø.

I de senere år har dette begynt å endre seg. Både etnologi og folkloristikk har motatt en rekke impulser fra samfunnsvitenskapelige fag, særlig sosiologi og sosialantropologi, og det sosiale miljø på arbeidsplassen er kommet mer i fokus. Universitetene i de nordiske land har imidlertid i forskjellig grad oppfanget disse impulsene.

Arbeidsgruppen syntes det ville være interessant å ta utgangspunkt i to fabrikker fra Oslo's eldre industrimiljø som sted for seminaret og forsøke å finne en annen innfallsvinkel til undersøkelsen enn den tradisjonelle.

De to bedriftene i Nydalen i Oslo var:

1. Christiania Spigerverk (CS), som ble grunnlagt i 1853 og fabrikerte spiker og smi-

gods. Fabrikken har ekspandert og er i dag en del av Elkem-konsernet.

2. Nydalens Compagnie (NC), som ble grunnlagt i 1847 som spinneri/veveri. Fabrikken ble nedlagt i 1963 og lokalene bortleid. Bygningene står fremdeles.

Fra starten av lå de to bedriftene nær hverandre i utkanten av Kristiania (Oslo), med arbeidernes boliger i nær tilknytning.

Praktiske forberedelser.

Da forslaget om et industriseminar i Nydalen forelå, ble det tatt kontakt med ledelsen og fagforeningen på Spigerverket. De ga sin tillatelse til prosjektet, og arbeidsgruppen fikk en omvisning på avdelingene der.

I januar 1980 ble det foretatt 12 prøveintervjuer, og medlemmene av arbeidsgruppen besøkte pensjonistforeningen flere ganger. Bydelens historielag var også en kontakt som ble benyttet.

I november samme år arrangerte arbeidsgruppen NEFA's representantskapsmøte i Oslo, og en dag ble avsatt til diskusjon av problemstillingen.

Da detaljplanleggingen av seminaret tok til for alvor høsten 1980, var det ingen tilbake i arbeidsgruppen som hadde vært med fra starten av, og denne mangel på kontinuitet var merkbar. En del unødvendige misforståelser og vanskeligheter oppsto som følge av dette.

Arbeidsgruppen som hadde ansvaret for opplegget besto da av en stud. mag. art. folkeminnevitenskap og resten etnologistudenter på grunn- og mellomfagsnivå. Gruppen hadde kollektiv ledelse. Dette fungerte utmerket, og medlemmene er enige om at det har vært et fruktbart og lærerikt samarbeid.

Arbeidsgruppen la ned et stort forarbeid før seminaret. Hele perioden var det ukentlige møter. Alle medlemmene hadde som regel hatt flere timers arbeid til hvert av disse møtene. Det individuelle arbeidet besto for det meste i rent praktiske oppgaver, mens de teoretiske sakene, som utarbeidelse av problemstilling, brev og utsendelser til lokalavdelingene ble gjort i fellesskap på møtene.

De praktiske oppgavene tok mye tid. De varierte fra samtaler med ledelse og ansatte ved Spigerverket, folk i klubben der, pensjonister og lokale kjentfolk, til rent detektivarbeid for å spore opp tidligere ansatte ved Nydalens Compagnie. Det ble avlagt atskillige besøk i Arbeiderbevegelsens Arkiv, der man måtte lete gjennom årganger av protokoller. Kontorene og arkivene til Jern- og Metallarbeiderforbundet, Bekledningsarbeiderforbundet og klubbkontoret på Spigerverket ble også besøkt. Alle årganger av "Speaker'n", bedriftsavisen på Spigerverket fra 1947-63 ble gjennomgått, og det som ble ansett som viktig for problemstillingen ble kopiert eller referert. En oversikt over jernverksteknologi ble utarbeidet og sendt ut til lokalavdelingene, og i Nord Nytt nr. 7 og 12 var det innlegg om seminaret. Dessuten hadde vi framstøt i presse og radio, hvor informanter fra Nydalens Compagnie ble etterlyst. Anne-Berit Ø. Borchgrevink holdt et kurs i intervjuteknikk for arbeidsgruppens medlemmer.

I tillegg til dette skulle alle de praktiske detaljene med bestilling av forelesningsrom, arbeidsrom, innkvartering og bespisning ordnes. Og det skulle lages et program for seminarets første uke. Foredragsholdere skulle skaffes, og kontakten med dem måtte holdes vedlike i månedene før seminaret.

Angående tidspunktet for seminaret, var vi en del hemmet i planleggingen. Seminaret måtte avvikles før semesterstart, fordi innkvarteringen skulle være på Blindern Studenthjem og måtte foregå i studentenes ferie. Første uken ville også falle sammen med fellesferien på Spigerverket, og da slapp vi ikke inn der. Dessuten ville flere informanter være bortreist på sommerferie. Derfor planla vi første uken som en forberedelse. Vi hadde ikke til hensikt å presentere et ferdig opplegg for deltakerne, men mente det burde være rom for samarbeid og diskusjon. Forelesninger om relevante tema mente vi ville være nyttig. Følgelig satte vi av første uke til forelesninger og gruppearbeid.

Arbeidsgruppen har før seminaret hatt:
39 ordinære møter
1 kurs i intervjuteknikk
Diverse besøk hos informanter og i pensjonistforeningen på Spigerverket.

Innfallsvinkler og tilnæringsmåte.

Tema for feltseminaret.

Vi diskuterte hvilke aspekter ved emnet moderne industrimiljø vi skulle legge vekt på. Likedan måtte vi velge tilnæringsmåte. Vi hadde to hensyn å ta når det gjaldt utforming av problemstillingen. Det ene var at vi ønsket et utradisjonelt perspektiv på undersøkelsen, sett fra et norsk etnofolkloristisk synspunkt, med vekt på holdninger. Det andre var ønsket om å finne en felles plattform for etnologer og folklorister når disse sammen skulle studere et industrimiljø. Vi ville ikke lage en todelt undersøkelse hvor folkloristene skulle gå for seg selv med sine ting og etnologene tilsvarende, men vi så det som en utfordring å ha en integrert problemstilling utfra det syn at et menneske ikke kan være bærer av en tradisjon løsrevet fra sitt fysiske og sosiale miljø.

Vi valgte å konsentrere oss om mennesket i arbeidssituasjonen på bedriften, uten å se på husholdsøkonomi, bolig og sosiale forhold i lokalmiljøet annet enn der det falt naturlig. Naturlig i denne sammenheng vil si at siden de to bedriftene også engasjerte seg i arbeidernes fritid ved å organisere aktiviteter i sport og musikk og stille til disposisjon feriehem og arbeiderboliger, regnet vi med at samvær i disse former utenfor arbeidstid ville nedfelle seg i det sosiale miljø på selve arbeidsplassen. Disse aspektene kunne derfor ikke ignoreres, men vi ville legge hovedvekten av undersøkelsen innenfor fabrikkportene. Vi kunne ikke gjøre problemstillingen for omfattende.

Andre mulige innfallsvinkler til et industrimiljø ble også vurdert. Vi diskuterte f.eks. arbeidernes rekruttering og sosialisering. Hvor kom de fra, og hvordan ble de integrert i miljøet? Spilte rekrutteringen noen rolle for stabiliteten på arbeidsplassen?

En stund var vi også opptatt av en harmoni/konflikt-modell. På den ene siden ble vi presentert myten om "Nydalensfamilien"

og den sterke solidariteten fra arbeiderne overfor bedriftene. På den andre siden vet vi at det oppsto konflikter, og at lokalsamfunnet i Nydalen var lagdelt. Det syntes å herske en ambivalens mellom en horisontal solidaritet arbeiderne imellom, og en vertikal solidaritet mellom arbeiderne og bedriftene. To rollemønstre og to verdimønstre så ut til å leve side om side. Her kunne kanskje særlig folkloristiske metoder belyse skjulte konflikter og ideologier, og utfordringen rent forskningsmessig sett kunne være å trenge bak glansbildet av "Nydalensfamilien" og få vite hvordan virkeligheten var.

Vi ble stående ved "holdning til arbeidet og det sosiale miljø", og da ble det videre spørsmål om hvilke kategorier ansatte vi skulle ta med. Av begrensningshensyn og utfra egen nysgjerrighet valgte vi å konsentrere oss om arbeiderne og deres forhold til hverandre, til ledelsen og til bedriftene, framfor å ta for oss alle grupper innen bedriftshierarkiet.

En stund var vi i tvil om valg av tidsperiode. Mellomkrigstiden var interessant. I denne perioden var begge bedrifter preget av kriser og arbeidskonflikter, og mye kunne det være fristende å se nærmere på. Vanskeligheten her var tilgangen på informanter. De ville nesten utelukkende bestå av pensjonister. Selve krigstiden ble nokså tidlig avvist fordi den var så spesiell. Det ville bli vanskelig å finne allmenngyldige problem med interesse utover selve krigssituasjonen.

Vi endte opp med å avgrense undersøkelsen til perioden 1945-63. 1963 ble en naturlig øvre tidsgrense fordi Nydalens Compagnie ble nedlagt det året. Perioden er forholdsvis kort til å kunne dokumentere forandringer i arbeidernes holdninger, men et godt argument for denne tidsbestemmelsen er at det er mye lettere å finne informanter.

I perioden 1945-63 var Spigerverket i sterk økonomisk oppgang, mens Nydalens Compagnie var i nedgang. Det var fristende

Fra finvalseverket på Christiania Spigerverk ca. 1955. Valserven griper tak i det glødende emnet med tangen, og manøvrerer det inn i neste valsepar. Foto: Chra. Spigerverk.

å sammenlikne de to bedriftene, både fordi de hadde hver sin økonomiske utvikling, og fordi Spigerverket var en mannsdominert og Nydalens Compagnie en kvinnedominert arbeidsplass. Arbeidsgruppen var også interessert i hva som skjedde med de sosiale relasjoner ved de to bedriftene i denne perioden med økonomiske endringer. Mekanisering, automatisering, rasjonalisering; det skjedde så mye som må ha hatt konsekvenser for mennesket i arbeidssituasjonen.

På NEFAs representantskapsmøte i Oslo høsten 1980 ble disse synspunktene lagt

fram til vurdering. Her ble det hevdet at livsløpsintervju best kunne få fram arbeidernes holdninger til arbeidsplassen. Ved å få beskrevet enkle hendelser, kunne en tolke holdningene bak. Etter manges mening er også livsløpsintervju best egnet til å tidfeste hendelser, fordi informanten da kan finne støtte for hukommelsen i bestemte begivenheter i sitt eget liv. Som innvending ble det sagt at en lett kunne ende opp med et empirisk materiale som ikke forklarte mekanismene bak strukturen. Livsløpsintervju kunne også lett domineres av opplevelser

Fra trådtrekkeriet på Spigerverket ca. 1955. Trekkeren plasserer tråden på en buntebenk. Foto: Chra. Spigerverk.

av rent biografisk karakter, f.eks. fra krigstiden, og gi mye stoff som ville ligge utenfor selve arbeidssituasjonen. Arbeidsgruppen bestemte seg for å lage en spørreliste med faste spørsmål hovedsakelig om arbeidet.

Flere folklorister ga uttrykk for at deres interessefelt og metoder ikke var tatt hensyn til, og etterlyste folkloristiske muligheter i den problemstillingen som var skissert. Noen mente at arbeidernes holdninger kom for lite fram, og at det ikke var gitt plass for folkloristisk genre. Gjennom genreanalyse kunne en finne holdninger. Hvilke histo-

rier og vitser som ble fortalt ville også kunne gi informasjon om det bakenforliggende.

Vi forsøkte å ta hensyn til det som kom fram på representantskapsmøtet i den videre utforming av problemstillingen. Det endelige resultat ble sendt ut til uttalelse i lokalgruppene i mars 1981. Vi fikk ingen innvendinger, og den ble beholdt som gruppens forslag. Men vi var åpne for diskusjon og eventuelle endringer underveis.

Problemstillingen.

Det følgende ble sendt ut til deltakerne før seminaret:

Problemstilling for NEFA-seminaret 1981.

Vi har, som nevnt tidligere, satt opp en tredelt avgrensing:

1. Tidsperspektivet.
2. Mennesket/bedriften - holdninger, sosiale relasjoner.
3. Sammenlikning av de to bedriftene innenfor perioden.

Til alle spørsmålene kan settes:

Hvordan har dette endret seg fra 1945-1963?

1. Tidsperspektivet 1945-1963.

Denne perioden er valgt fordi den gir mange muligheter for sammenlikning av de to bedriftene.

Christiania Spigerverk var i denne tiden i økonomisk oppgang, mens Nydalens Compagnie var i nedgang og ble nedlagt 1963. De politiske og markedsøkonomiske årsaker til dette må vi imidlertid ta for gitt, og starte der.

Det skulle også være muligheter for å finne fram til representative informanter fra perioden.

2. Mennesket i bedriften.

1. Hvilke ytre faktorer påvirker de sosiale relasjonene på arbeidsplassen?

- a) Tekniske forandringer:
  - Mekanisering, rasjonalisering - hvilke følger hadde dette for det sosiale miljø?
  - Ble overflødig arbeidskraft overført til andre avdelinger?
  - Ble arbeideren i noen grad isolert i arbeidssituasjonen uten nær kontakt med arbeidskamerater?
  - Ble arbeidsgrupper utvidet eller oppsplittet?
  - Førte endrete arbeidsprosesser til større antall ufaglært arbeidskraft?
- b) Lønnsmessige forandringer:
  - Har akkorden forandret seg i perioden?
Akkord - timelønn - fast lønn, lønn i ferier og under sykdom.

c) Den markedsøkonomiske utvikling:

- Ble det økt krav til effektivitet på arbeidsplassen på grunn av tilbud og etterspørsel på produkter?
- d) Miljømessige "forbedringer":
    - Var det økende krav til verneutstyr? Fra hvem?
    - Kunne forbedringer ha negative konsekvenser, f.eks. virke fremmedgjørende?
  - e) Typer arbeid som ga status og prestisje.
  - f) Innbyrdes rangordning:
    - Hvordan ble den etablert?

2. Hvilke holdninger finner vi hos arbeiderne på de to bedriftene?

- a) Arbeidernes holdninger til bedriften - som teknisk-økonomisk system:
  - Var arbeiderne f.eks. interessert i økt effektivitet og lønnsomhet?
  - I hvilke situasjoner identifiserte arbeiderne seg med bedriften, og når gjorde de det ikke?
  - Hvordan var identifikasjonen og hvilke faktorer virket på den?
- b) Arbeidernes holdning til ledelsen, representert ved toppsjefer og styre:
  - Vertikal solidaritet?
  - Så de noe til ledelsen?
- c) Arbeidernes holdning til funksjonærstaben - kontorpersonale og ingeniører:
  - Hvordan virket det på forholdet at det var forskjell i arbeidstid, lønnsystem, lønn, sykkelønsordninger osv.?
- d) Arbeidernes holdning til formenn:
  - I hva slags mellomstilling sto formannen?
  - På hvilken måte representerte han et formidlingsledd mellom ledelsen og arbeiderne?
- e) Arbeidernes holdninger seg imellom:
  - Hva ble det ventet av en god arbeidskamerat?
  - Hvilke kriterier lå til grunn for akseptering, utfrysing?
  - Eksisterte det en sosial kontroll for atferd?
  - Hvordan virket endringer i forholdet faglært - ufaglært arbeidskraft på arbeiderne?

- nes holdning til hverandre?
- Hadde dette noe å si for graden av organisering og styrken på fagorganisasjonen?
- f) Arbeidernes holdninger til arbeidet og det å arbeide:
- Så arbeiderne på arbeidet som et nødvendig onde, eller som en verdi i seg selv?
  - I hvilken grad endret dette seg ved økende mekanisering og endringer i arbeidsprosessen?
- g) Holdninger til den andre bedriften:
- Hvordan så arbeiderne på den som arbeidsplass, og på dem som arbeidet der?
3. Sammenlikning av de to bedrifter innenfor perioden.
- a) Hva hadde det å si for arbeidernes holdninger og sosiale relasjoner at den ene bedriften var en typisk kvinnearbeidsplass og den andre en typisk mansarbeidsplass?
- b) Hvilken betydning hadde det for arbeidernes holdninger og sosiale relasjoner at man arbeidet på en bedrift i økonomisk oppgang eller nedgang?

Kritikk av problemstillingen.

Problemstillingen er delt opp i tre hovedavsnitt. 1, 2 og 3. Til avsnittene 2 og 3 er det satt opp en del underpunkter. Man kan si at disse underpunktene utgjør vår referansramme, dvs. de er våre antakelser om hva som virker bestemmende inn på hva vi ville undersøke, nemlig de sosiale relasjoner på arbeidsplassen og arbeidernes holdninger til jobben, til bedriften og til arbeidskameratene.

Det man gjør når man setter opp en problemstilling, er å stille spørsmål til det emnet man vil undersøke. Man nærmer seg emnet fra en bestemt vinkel (eller flere).

Hvis det skal bli meningsfylt å kritisere en problemstilling, må man sette den opp mot noe - se om den er holdbar overfor visse mål man eventuelt har, og de rammer som danner bakgrunn for forskningen. I prinsippet må man likevel kunne si at alle problemstillinger er gangbare. Det er legitimt å være nysgjerrig i seg selv, men med et

slikt utgangspunkt blir det vanskelig å kritisere. Derfor vil vi her sette vår problemstilling opp mot tre ting: *Teori og antakelser, moderne industrimiljø og faglig relevans.*

1. Teori og antakelser.

Når det gjelder det teoretiske grunnlaget, så lå nok marxistisk teori vårt hjerte nærmest, hvis vi hadde hatt tid og kapasitet til å skole oss. Men det hadde vi ikke! Man kan altså ikke si at det ligger noen teori bak vår problemstilling, særlig ikke hvis man med teori forstår en utviklet formulering av årsakssammenhenger, med en derpå følgende undersøkelse for å teste teoriens holdbarhet.

Det man derimot kan si, er at bak formuleringen av problemstillingen ligger det en rekke antakelser om sammenhenger, som må kunne kalles materialistiske. Vi antok at materielle forhold, f.eks. tekniske, miljø- og lønnsmessige forhold hadde innvirkning på de sosiale relasjoner og holdninger arbeiderne imellom.

Problemstillingen avspeiler disse antakelsene særlig i punkt 2: 1. Hvilke ytre faktorer påvirker de sosiale relasjoner på arbeidsplassen?

2. Moderne industrimiljø.

Som tidligere nevnt er moderne industrimiljø et forholdsvis nytt emne i norsk etnologi og folkloristikk. Problemstillingen legger vekt på sosiale relasjoner og holdning til arbeidet på *selve arbeidsplassen*. Er dette relevant og fruktbart i sammenheng med dette spesielle emnet?

Bestemmelse av en problemstilling er alltid et valg blant mange mulige alternativer. Har industrimiljø spesielle egenskaper som gjør det naturlig å legge vekt på andre aspekter enn de som våre fag vanligvis beskjeftiger seg med?

Noen momenter ved den type daglig arbeidsliv vi har studert skiller det fra en tradisjonell førindustriell livsførsel:

- større dimensjoner i fysisk arbeidsmiljø (lokaler, maskiner/redskaper)
- mange folk og rask utskiftning av folk

- ensartet arbeid gjennom hele året og fast arbeidstid
- lønnsutbetaling
- arbeid og bolig atskilt

Menneskets hverdagslige arbeidssituasjon foregår innenfor en helt annen ramme i et industrisamfunn enn i det førindustrielle. Sone­delingen gjør det praktisk lettere og mer naturlig å studere arbeidssituasjonen isolert fra hjem og hushold enn i et miljø der bolig og arbeid er integrert. Det moderne samfunnet er dessuten blitt såpass mangfoldig og komplekst i forhold til de relativt oversiktlige produksjonsenhetene som fantes før, at en kan føle behov for en begren­ning av studieemnet. Faren ved denne be­grensningen er selvfølgelig risikoen for å miste helheten av syne - en helhet som er viktig for å kunne forklare sammenhenger.

I en fokusering på arbeidssituasjonen vil studium av arbeidsprosessen være relevant, men også arbeidernes forhold til denne prosessen. Hva slags holdninger har folk til en type arbeid som tildels er preget av ensfor­mighet, monotoni, og isolerende faktorer som støy og høyt oppdrevet arbeidstempo?

En arbeidsplass som rommer en mengde folk, et stort antall arbeidskamerater og andre arbeidsgrupper i et hierarkisk system, (for­menn, funksjonærer, ledelse) gjør det også nærliggende å ta opp forholdet dem imel­lom.

3. Faglig relevans og tilknytning sett fra en etnologisk synsvinkel.

Seminarets tema og problemstilling har sider som har klar tilknytning til etnologifaget slik det vanligvis praktiseres, og andre sider som ikke er så karakteristiske for etnologi­en.

Etnologen studerer vanligvis kulturmiljø­er med vekt på sammenlikning i tid, rom og sosialt sjikt.

Problemstillingen vår tar utgangspunkt i en spesiell tidsperiode, og det har hele ti­den vært en underliggende tanke å se på endringer i denne perioden.

Sammenlikningen mellom de to bedrif­tene har også vært et hovedpoeng.

Vi har forsåvidt konsentrert oss om in­formanter av samme sosiale gruppe, men ønsket å se variasjoner ut fra ulikheter som kjønn, det å arbeide på bedrifter som er i ulike økonomisk situasjon og det å tilhøre hen­holdsvis sterkt og svakt organiserte yrkes­grupper.

Vi har holdt oss til det Orvar Löfgren kaller "det etnologiska mikroperspektivet med lokala djupstudier" - ved konsentrasjon om et begrenset geografisk område, få in­formanter, bruk av mange, åpne spørsmål samt kvalitativ analyse. - Intervjuer som hovedkilde og feltarbeid er også karakteristis­ke etnologiske arbeidsmåter.

Aspekter ved problemstillingen som ikke er så typisk etnologiske er for det første den overordnede konsentrasjonen om situa­jonen på arbeidsplassen. En kan her si at en mangler det helhetsperspektivet på leve­måten som er karakteristisk for etnologiske lokalstudier: arbeidssituasjonen i sammen­heng med hushold, ekteskap, rekreasjon osv. Vi synes imidlertid, som vi kom inn på i forrige avsnitt, at denne begrensningen ikke er unaturlig når en studerer såpass komplekse miljøer som moderne industrisamfunn. Be­grensningen er selvfølgelig også praktisk be­tinget, ut fra den arbeidsmengde et feltse­minar kunne ta på seg, og det ønsket vi hadde om å gå i dybden med de emnene vi tok opp.

Vektleggingen på holdninger og sosiale relasjoner, som er mindre tradisjonell som etnologisk emne, har vi også nevnt tidlige­re. Vi ser allikevel en nær sammenheng mel­lom disse og de materielle aspektene som produksjonen, teknologi, lønn og fysisk ar­beidsmiljø.

Faglig relevans og tilknytning sett fra en folkloristisk synsvinkel.

Ved Institutt for folkeminnevitenskap i Oslo har det etterhvert blitt en del av fagtradi­sjonen å foreta holdningsanalyser av forskjel­lig folkloristisk grunnmateriale. Til dette er det utviklet en analysemetode som i utgangs­punktet var basert på genreanalyse, utfra den kjennsgjerning at de forskjellige genre av muntlig overlevert stoff ikke har samme kildeverdi. Som eksempel kan vi ta en per-

son som forteller om en selvopplevd supranormal ("overnaturlig") erfaring. Han eller hun kommuniserer egne holdninger og trosforestillinger (førstehåndsmemorat), mens en som forteller et gammelt folketrosagn eller opphavssagn som knytter seg til lokalmiljøet, f.eks. naturmytiske sagn eller opphavssagn, ikke behøver å dele disse trosforestillingene selv.

Tidligere har slike holdningsanalyser av folkloristisk karakter vært bundet av genrebegrepe, men i de senere årene har det blitt mer alminnelig å fokusere på selve situasjonen og konteksten ved kommunikasjon av folkeminnestoff. Det *at folk forteller* hverandre historier, blir like viktig som å studere *hva* de forteller.

Dette forholdet har utviklet seg slik fordi det etterhvert har blitt vanskelig å identifisere de gamle, klassiske folkloristiske genrene i det vi opplever som dagens folketradisjon. De gamle kriteriene for en folkloristisk genregruppe har blitt mer eller mindre utvisket i nåtidens folkeminner. Noen genre er så godt som forsvunnet og har blitt avløst av andre, mer levedyktige i et moderne samfunn. Når naboer eller arbeidskamerater kommer sammen, er det ikke lenger undereventyr som blir fortalt, men heller vitser og små selvopplevde historier.

Noe som likevel er ny og upløyd mark for oss folklorister som deltakere i NEFA-seminaret, er valg av miljø: en industriarbeidsplass. Hvilke holdninger blir kommunisert på jobben og rundt arbeidssituasjonen? Hvilke holdninger har arbeiderne til hverandre, til ledelse og overordnede, til arbeidet og til selve miljøet? Hittil har ikke norsk folkloristikk gått inn i disse problemstillingene i tilknytning til moderne arbeidsliv, og her hadde vi ingen faglige erfaringer å støtte oss til. Riktignok har både engelsk, tysk og framfor alt amerikansk folkloristikk beskjeftiget seg en hel del med tradisjon og folklore i industrimiljø, men dette har ikke funnet feste i Norge ennå.

Folkeminnevitenskapen er, som etnologi- en også er det, en sammenliknende forskningsgren, med et historisk fundert utgangspunkt. Likevel bryter det ikke med fagtradisjonen å foreta rene holdningsanalyser

uten videre sammenlikninger med f.eks. tidligere perioder eller andre geografiske områder med tilsvarende fenomener. Her i seminarets problemstilling har vi imidlertid en klar linje for komparasjon av de ansattes holdninger ved to forskjellige bedrifter, som på vesentlige punkter har diametrale motsetninger:

En bedrift er inne i en økonomisk oppgangssperiode, mens den andre er på vei nedover. Den ene arbeidsplassen er dominert av menn, den andre av kvinner. Og et tredje motsetningeforhold som også skal vise seg å få betydning: ved begge bedriftene finnes det arbeidere med to forskjellige bakgrunnsmiljøer: nydølingene og innflytterne.

Det historiske fundamentet er lagt ved at vi har gjort oss kjent med de rikshistoriske forholdene når det gjelder økonomi og politikk, og med de lokalhistoriske forholdene gjennom bedriftenes historier og bydelens historie. I tillegg har vi også gått inn i fagforbundenes og klubbenes historiske utvikling. På dette grunnlaget skulle vi kunne foreta sammenliknende holdningsanalyser innen vår periode mellom de forskjellige grupperingene arbeiderne danner, alt etter kjønn, arbeidsplass og sosialiseringsmiljø.

Spørrelista.

Da vi satte oss ned for å utarbeide en spørreliste, hadde vi klart for oss at vi skulle strukturere intervjuet, og at vi skulle benytte åpne spørsmål. Vi så på det som en pedagogisk utfordring og en forskningslogisk nødvendighet å omgjøre problemstillingens hovedtemaer til klare, konkrete spørsmål. Dette høres kanskje selvsagt ut, men det var bl.a. på dette grunnlag vi forkastet livsløpsintervju og valgte å strukturere.

Vi tok utgangspunkt i problemstillingen og delte den grovt inn i emneområder. Det ble flere utkast før vi var fornøyde. Det endelige utkast så slik ut:

1. Introduksjon.
2. Selve jobben.
3. Lønn.
4. Fagorganisering.

5. Miljø, fysisk og sosialt.

6. Andre typer arbeidsgrupper.

Det lå ulike motiver bak de forskjellige emneområdene. Nr. 3, 4, 5 og 6 var hentet direkte fra problemstillingen. Nr. 1, Introduksjon, var mye for å få samtalen i gang. I nr. 2, selve jobben, er det mange spørsmål som kan kalles kontrollspørsmål. Vi spør bl.a. om hvor råstoffet kom fra, og hvor det skulle. Hensikten var å se hvorvidt arbeiderne var seg bevisst den prosessen de var en del av. (Det viste seg senere at dette var en grov undervurdering av arbeiderne. Alle visste hvilken kjede de selv var et ledd i. Spørsmålet resulterte i mye ubrukelig og unødvendig materiale, sett i forhold til problemstillingen).

Etter denne emneinndelingen lagde vi en gruppe spørsmål for hvert emne, for å få det belyst best mulig. Vi forsøkte å finne en logisk rekkefølge utfra en ide om hvordan en samtale ville utvikle seg. Vi føyde også til en del spørsmål av folkloristisk karakter som kom i tillegg til problemstillingen, f.eks. første arbeidsdag og festarrangementer.

Spørrelista ble ikke korrigert etter de første intervjuene. En av grunnene til det var kanskje at vi i utgangspunktet ikke hadde tenkt å følge den slavisk, men bruke den som en rettesnor for hva vi i det minste skulle passe på å få med. Dermed følte kanskje folk seg friere i forhold til den og kuttet automatisk ut spørsmål som viste seg å være uinteressante eller ubrukelige. En annen grunn var tidspress. Etter at intervjuingen begynte, var det vanskeligere å samles for å redigere spørrelista enda en gang. Men stort sett fungerte den bra som rettesnor for intervjuene, og til belysning av store deler av problemstillingen.

En av svakhetene ved spørrelista avslørte seg ved emneinndelingen da materialet skulle bearbeides. Emneområdene var for grovt inndelt, og vi fikk vanskeligheter i det videre arbeidet med materialet.

Slik så spørrelista ut:

1. a Når begynte du på NC/CS?
- b Var det den første jobben din, eller

hadde du arbeidet noe annet sted før?

c Hvorfor begynte du på NC/CS?

c1 Hvordan gikk det til da du søkte jobben?

c2 Hadde du kjente/familie der?

c3 Hadde du hørt noe om bedriften på forhånd?

c4 Av hvem?

d Hvilken avdeling jobbet du på?

e Hvordan var den første arbeidsdagen?

f Var det noe spesielt med nybegynnere?

g Hadde folk som arbeidet i bedriften noen slags tilnavn?

g1 Hvordan fikk de dem?

g2 Kan du huske om dere hadde egne navn på maskiner?

g3 Kan du huske om dere hadde egne navn på avdelingen?

g4 Kan du huske om dere hadde egne navn på redskaper?

h Hvilke avdelinger har du siden jobbet på? (stopp ved 1945 og spør nærmere)

i Hva gjorde du for noe der?

i1 Kan du beskrive arbeidsgangen?

i2 Fikk du noen opplæring?

i3 Hvordan var den?

i4 Var det vanskelig den første tiden?

2. a Hvor kom råstoffet/emnet fra? Fra hvilken avdeling?

a1 Hvor skulle det videre?

a2 Hva skulle det brukes til?

b Var det forskjell på råstoffer/emner? Var noe vanskeligere å arbeide med enn noe annet?

c Likte du jobben?

c1 Hvorfor?/Hvorfor ikke?

c2 Hva var det du likte/ikke likte?

d Syntes du andre hadde bedre jobber enn deg?

d1 Ville du heller hatt en annen jobb, eller vært i en annen avdeling?

e Måtte du samarbeide med noen, eller var du alene om jobben?

e1 Avhengig av noen annen?

e2 I så fall, likte du det?

e3 Ville du heller ha jobbet helt alene, i en gruppe?

f Hvor lang var arbeidstiden?

- f1 Hvordan var den inndelt?
 f2 Hvor lang økt, hvor lange pauser?
 f3 Var det bare spisepauser, eller hadde dere småpauser innimellom på 5-10 min?
 g Jobbet du skift?
 g1 Hvis ja: Likte du det? (Hvorfor/hvorfor ikke?)
 h Var det mye overtid?
 h1 Kunne overtiden være avhengig av andre avdelinger?
3. a Var jobben din godt betalt?
 a1 Hadde du timelønn?
 a2 Individuell akkord?
 a3 Gruppeakkord?
 a4 Var overtidbetalingen bra?
 b Hvis du hadde akkord, hva avgjorde om den var bra eller dårlig?
 b1 Hvordan var reaksjonen mot de som sprenget akkorden?
 c Hvordan bedret lønnsforholdene dine seg?
 c1 På grunn av bedre jobb?
 c2 eller resultat av forhandlinger?
 d Hvor lang ferie hadde du?
 d1 Husker du hvordan ferielønnen ble regnet ut?
 e Hvordan var det med sykepenger?
 e1 Var det vanskelig hvis du ble syk?
 e2 Fikk dere noen erstatning ved arbeidsulykker?
 f Var det trekk for forseelser eller glipp i arbeidet?
 g Kjenner du noen som bare jobbet en kort stund?
 g1 Vet du hvorfor det ble så kort?
4. a Var du organisert?
 a1 Hvorfor/hvorfor ikke?
 a2 Hvordan så du på de som var det/ikke var det?
 a3 Var de fleste av kamerater dine organisert?
 a4 Hvordan kom du i kontakt med fagforeningen?
 a5 Hva var viktige fagforeningssaker?
5. a Hvordan var de lokalene du arbeidet i? (Lyd, lys, varme, kulde, støv, skitt)
- b Var det stor risiko ved å arbeide der du var?
 b1 Trengte du verneutstyr?
 b2 Hva slags?
 b3 Fikk du det?
 b4 Brukte du det?
 b5 Var det mange ulykker?
 b6 Ble det forbedringer etter hvert? Hvilke?
 c Fikk dere arb. klær? Var de bra?
 d Ble maskinene skiftet ut mens du var der?
 d1 Visste du noe om hvorfor de ble skiftet ut?
 d2 Var det en fordel? Hvorfor/hvorfor ikke?
 d3 Ble tempoet satt opp da?
 d4 Visste dere hvorfor? (Verne norsk industri, f.eks.)
 d5 Hva syntes du om rasjonaliseringen/utbyggingen?
 d6 Ble arbeiderne tatt med på råd?
 d7 Hadde dere noen innflytelse på beslutningen?
 d8 Var det noen oppsigelser på bedriften i forb. med rasjonaliseringen? Visste dere hvorfor?
 d9 Evt. overføringer til andre avdelinger?
 d10 Hvordan opplevde du det?
 e Hvordan var det med toaletter, vasker, håndklær o.l.?
 e1 Kunne du stoppe maskinen?
 e2 Fikk du avløsning for å gå på toalettet?
 f Hvor spiste dere hen?
 f1 Satt dere i smågrupper i arbeidslokalet?
 f2 Var det bedre å få kantine?
 g Kunne dere prate sammen mens dere arbeidet?
 g1 Ta pauser til en prat?
 g2 Var det faste arb.kamerater du pratet med?
 g3 Noen du likte særlig godt?
 g4 Eller bare de du jobbet i nærheten av?
 g5 I forb. med forandringer i jobben, ble det vanskeligere eller lettere å prate sammen mens dere jobbet?
 h Var du med på noen fellesarrangementen-

ter eller felles aktiviteter?

- h1 Jul, 1. mai, 17. mai, St. Hans, jubileer, pers. jubileer, sangforening, fagforening. Gaver når man sluttet eller giftet seg.
6. a Hvordan var formannen din?
a1 Hvordan bør en bra formann være?
a2 Snakket dere mye om formennene?
b Hvordan var arbeidskameratene dine?
b1 Hvordan bør en god arbeidskamerat være?
b2 Forandret det seg? Hvorfor?
c Hva pratet dere om i pausene?
c1 Arbeidsforholdene?
c2 Arbeidskamerater?
c3 Formenn?
c4 Sport, kvinner/menn?
c5 Politikk?
c6 Lønnsforhold?
c7 Hvilke historier og vitser fortalte dere?
d Har du barn eller slektninger på bedriften?
d1 Om du har barn, ville du at de skulle begynne der?
d2 Hvis ja, hvor ville du anbefale dem å begynne?
d3 På den andre bedriften?
d4 Kjenner du noen som jobbet på den andre bedriften?
e Så du noe til ledelsen?
e1 Ingeniører? Teknikere? Funksjonærer?
e2 Hadde du noe slags samarbeide med noen av dem? (ta imot ordre, lønningsposen osv.)
e3 Likte du noen av dem, eller en gruppe av dem, bedre enn andre?
e4 Gikk det mange historier om noen av dem eller noen av disse gruppene?

Informanter og representativitet.

Når man vil undersøke en arbeidsstokks fellesholdninger og meninger, er det selvsagt nødvendig å nå så mange medlemmer som mulig. Ellers kan man få et skjevt og kanskje misvisende inntrykk.

En fabrikkarbeidsstokk består vanligvis av en rekke mindre grupper som ofte er ganske ulike. Informantene må komme fra alle

disse gruppene, slik at alle synspunkter blir dekket, og alle disse gruppers syn og erfaringer blir luftet. Kort sagt må informantene være representative for helheten. Dette problemet - representativitet - forekommer i alle slags samfunnsvitenskaplige undersøkelser, og var også tilstede i vår.

Informantutvegelsen var ingen lett sak, men til tross for åpenbare mangler, tror vi utvalget var det beste som kunne finnes i vårt tilfelle.

De to arbeidsplassene bød på forskjellige problemer når det gjaldt informantutvegelsen. Å finne informanter fra Nydalens Compagnie var vanskelig. Alle navnelister ble makulert 10 år etter nedleggelsen - altså i 1973. Vi forsøkte i Bekleddingsarbeiderforbundet, men med negativt resultat. I mars 1981 skrev vi en artikkel i Arbeiderbladet, en hovedstadsavis, hvor vi presenterte NEFA og ba informanter fra NC melde seg. Dessuten hadde vi et innslag i radion, hvor NC-ansatte ble etterlyst. Utbyttet var magert. Det endte med at vi selv måtte være detektiver. Vi ringte på dører i Nydalen og spurte etter folk som hadde arbeidet på NC. Alle navn ble sjekket, og hver av dem ble kontaktet. Noen av dem visste om andre som også ble besøkt. Vi holdt kontakt med alle fram til seminaret tok til, men en god del falt fra på grunn av feriefravær, da NEFA-deltakerne begynte intervjuingen i august.

Denne måten å gjøre det på kan naturligvis kritiseres, ikke minst fordi det blir tilfeldig og uoversiktlig. En annen sak er at folk pleier å anbefale sine venner, mennesker som ofte har liknende eller sammenfallende meninger. Vi mener at informantgruppen fra NC ikke lider av denne svakheten, dvs. ensformighet. Selvom gruppen var liten, var det forholdsvis stor variasjon i både informantenes meninger og personlighet.

På Spigerverket var problemet med utvegelsen et helt annet. Her var det et konsern i full drift, med en aktiv bedriftsklubb og en pensjonistforening som kom sammen annenhver uke. Bedriftsledelsen viste stor interesse og velvilje. Arbeiderne ble informert om hva vi drev med, og ledelsen ga oss god hjelp i å finne fram til aktuelle navn. Vi

fikk en datautskrift fra CS over alle som hadde arbeidet der i vår periode, og som fremdeles var i arbeid. Fra denne listen plukket vi ut 5 navn fra 6 forskjellige avdelinger - tilsammen 30 personer. Vi forsøkte å konsentrere oss om dem som begynte rundt 1945, men det ble også tatt med folk som begynte tidligere eller senere. Disse fikk vi tillatelse til å intervju i arbeidstiden fra andre uken av august.

Selvsagt kan man reise sterke innvendinger mot denne måten å skaffe informanter på. Teoretisk er det mulig at henvendelsen fra ledelsen kan ha virket som en bremsekloss på informantenes åpenhet. Selvom ledelsen hadde gitt sin tillatelse, kunne arbeiderne kanskje føle seg usikre og prøve å være så nøytrale som mulig. Naturligvis ville de ikke i det tilfelle komme med sterk kritikk eller angrep mot CS. Dette behøver ikke være en bevisst reaksjon; det kan like gjerne være på det ubevisste plan. Kanskje var det bare folk som likte seg og var lojale arbeidere som var villige til å la seg intervju da ledelsen spurte? Dessverre er det praktisk talt umulig å kunne måle denne årsak/virkningsfaktor i informantutvalget på CS. Vi fikk ihvertfall tildels kraftig kritikk av CS i intervjuene, særlig om tidligere forhold som var forbedret i vår tidsperiode. Dette tyder på at ledelsens medvirkning ikke har hindret arbeidernes åpenhet. Tilsynelatende snakket alle fritt.

Tre andre aspekter må diskuteres i forhold til informantutvelgelsen. Disse gjelder både for NS og CS.

Først er det spørsmålet om *antallet informanter* i forhold til arbeidsstokken som helhet. Vi greide bare å snakke med en brøkdel av de mulige informanter, og man kan lure på om vårt spinkle utvalg på noen må-

te kan kalles representativt.

Hvis vår rapport skulle være en fyldig og grundig vitenskapelig dokumentasjon av arbeidernes holdninger etter krigen, da ville kritikk være berettiget. Men fordi dette i første rekke skal være en pedagogisk rapport, og siden vi var henvist til de få informantene som vi rakk over i løpet av undersøkelsen, må vår informantgruppe tillates som et grunnlag for analyse.

Kjønnsfordelingen er også et problem, iallfall når det gjelder NC- informantene. NC var hovedsakelig en kvinnearbeidsplass, men dette gjenspeiles ikke i vår informantgruppe. En tredjedel av informantene fra NC var menn. Dette kan ikke sies å være typisk eller representativt.

På CS var alle våre informanter menn. Imidlertid var en god del kvinner ansatt i produksjonen i vår periode, så det blir også en skjev fordeling.

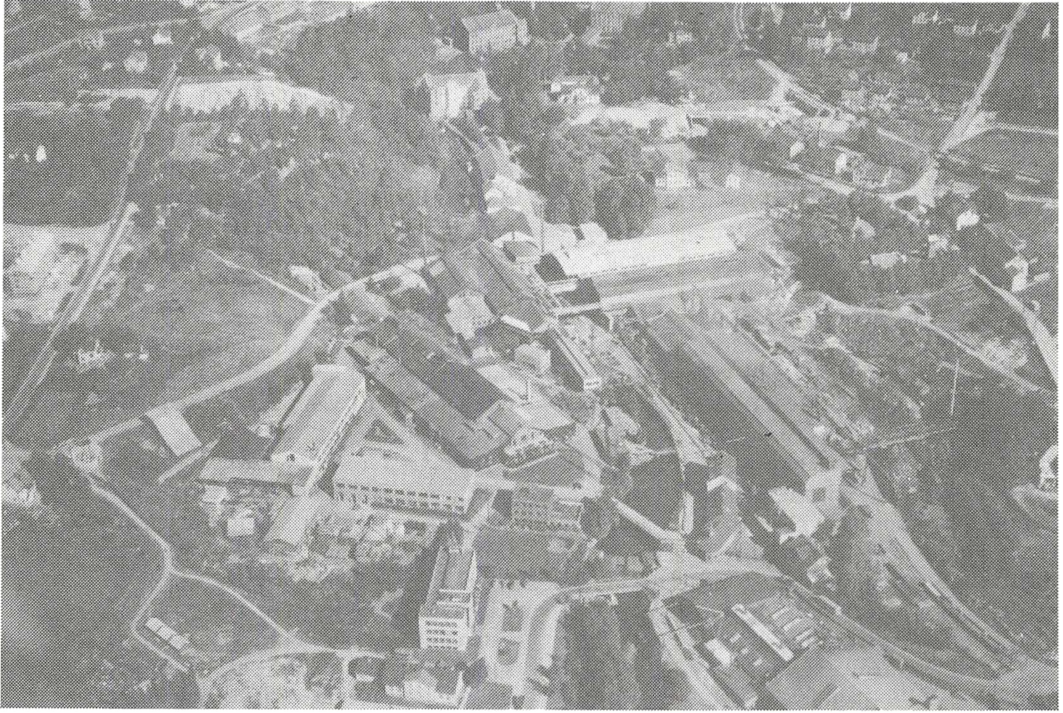
Endelig får vi bemerke at vi snakket kun med *arbeidere som hadde vært ansatt lenge*, ikke med folk som hadde sluttet etter kort tid. Dette var en svakhet. Vi forsøkte å finne noen som hadde jobbet bare kort tid på NC og CS, men det lyktes ikke. Navnelisten fra CS inneholdt ikke navn på dem som hadde sluttet. Alle de vi intervjuet hadde vært på samme arbeidsplassen i mange år. Det vil ikke automatisk si at de utelukkende var positivt innstilt. Men de hadde trolig en annen holdning til bedriften enn dem som kom og gikk.

For det meste trivdes våre informanter på sin arbeidsplass. Vi vet hvorfor folk ble på arbeidsplassen, men ikke hvorfor folk sluttet. Vi har ikke fått synspunktene til dem som mistriddes sterkt på fabrikkgulvet. Altså er materialet vårt på dette punktet lite representativt. Men dette var et problem som det ikke var mulig å løse.

Oversikt over informantene.

	Ansatt år:										Tilsammen		m: menn k: kvinner
	m	k	m	k	m	k	m	k	m	k	m	k	
	1915-20	1921-30	1931-40	1941-50	1951-57								
NC	1	1	1	1	2	3	1	1	0	4	5	10	
CS	3		2		1		8		1		15	0	

Fabrikkenes og fagforeningenes historie.

Nydalens Compagnie 1954. Foto: Byantikvaren i Oslo.

Industrialiseringen kom relativt sent til Norge, men var til gjengjeld rask i sin framgang. Vanligvis nevnes årene omkring 1850 som industrialiseringens egentlige begynnelse i landet. Det virkelig store gjennombruddet kom mellom 1906 og 1916, i forbindelse med Unionsoppløsningen med Sverige og utbyggingen av kraftverkene. Allerede ved århundreskiftet var antall industriarbeidere blitt seksdoblet, og utgjorde derved halvparten av den arbeidsdyktige befolkningen. Også i 1945 utgjorde industriarbeidere en anseelig del av befolkningen. Som i USA og i Europa har industrialiseringen vært det dominerende trekk ved samfunnsutviklingen i det moderne Norge.

Det er imidlertid ikke meningen her å beskrive industrialiseringens generelle framvekst. Vi skal bare gi en kort skisse av historien til Christiania Spigerverk og Nydalens Compagnie, med særlig vekt på tiden etter siste krig. Dette for å sette vårt innsamlede materiale i historisk relieff.

Alt i 1784 fikk landet sitt første bomulls-spinneri i Hokksund, men det var på midten av 1800-tallet, langs Akerselva i Oslo, at gjennombruddet virkelig fant sted. Akerselva var helt avgjørende for Oslos industrielle utvikling. Dette skyldtes at vannkraften var uunnværlig for datidens industri. Før elektrisiteten begynte å befri industrien fra vannkraftens bånd, var industrien i Oslo hovedsa-

Christiania Spigerverk 1949. Foto: Byantikvaren i Oslo.

kelig tilknyttet Akerselva og de andre elvene i byen, og dette ble avgjørende for byens befolknings- og boligmønster. Både Christiania Spigerverk og Nydalens Compagnie var pionertiltak i norsk industri, grunnlagt på elvas bredder i henholdsvis 1845 og 1853. (Nydalens Compagnies første spinneri ble satt i gang først i 1874).

Nydalens Compagnie vokste raskt. Den var en av landets største bedrifter i årene rundt 1945, med ca. ettusen ansatte. Bedriften hadde tre veverier og to spinnerier, dessuten renseri, farveri, blekeri og magasiner. Det ble produsert en hel rekke produkter, fra forskjellige garntyper til ferdig vevet tøy.

Christiania Spigerverk var også en stor be-

drift, med bortimot ettusen arbeidere i 1945 og et helt industriområde for seg selv nedover elva. Christiania Spigerverks største produkter var forskjellige typer armeringsstål, trukken ståltråd, spiker som ble laget av tråden (egentlig trådstift, men etterhvert kalt for spiker), og forskjellige redskaper. I 1945 var begge bedriftene ledende i sin bransje.

Under krigen hadde mye gått i stå, men med frigjøringen kom en nesten eksplosiv virksomhet. Gjenoppbyggingen gikk framover i raskt tempo, og det var spesielt Christiania Spigerverk som opplevde store omveltninger. I perioden 1945-63 fikk Christiania Spigerverk bl.a. nytt støperi, nytt elektrikerverksted, nytt trådtrekkeri og ny elektrostålovn.

Tegningene viser utbyggingen av Christiania Spigerverk i årene 1938-1961. Tegning: Anne Ragnbild Hoel.

Dessuten ble finvalseverket og blokkvalseverket ombygd. Disse forandringene skapte nye arbeidsplasser i enkelte avdelinger og gjorde arbeidsmåten til noe helt annet enn den hadde vært før 1946.

Ombygningene ble fulgt av rasjonalisering som først ble foreslått i 1947, men som ikke kom for alvor før i 1959. Likeledes kunne bedriftsbladet *Speaker'n* i 1958 berette at automatiseringen stadig økte.

Prinsippene her var automatisk bearbeidelse av varme elementer, prosesskontroll og

databelhandling. Kort sagt ble kroppsarbeid redusert, mens produksjonstempoet ble forhøyet, og hele arbeidsprosessen ble systematisert og automatisert. Denne utviklingen vekket fra tungt kroppsarbeid og sjauing begynte i 50-åra.

En arbeider sa om forskjellen mellom 50-åra og 80-åra at "det (var) spesielt kroppsarbeid den gangen, og da blei du mer sliten i kroppen, ikke sant? Men nå er du mere sliten av jaget rundt deg, for å si det på den måten. Press, får jeg si".

For Christiania Spigerverks vedkommende var perioden 1945-63 en oppgangstid uten like. Stål var etterspurt og viktig for landet i gjenoppbyggingsåra, og Christiania Spigerverk var en av de aller største produsentene. For den primære jern- og metallindustrien mellom 1950 og 1960 var det totalt 189% ekspansjon, noe som var landets største vekst. De kjemiske industriene som kom på andre plass, kunne "bare" skilte med en ekspansjon på 98%¹⁾ (Se noter s. 27). I løpet av 50- og tidlig 60-åra kjøpte Christiania Spigerverk flere norske bedrifter, bl.a. Norsk Nefelin og Rødsand Gruver og Industriovner, og opprettet flere datterselskaper. Spigerverket ble til et stort konsern i denne perioden.

I kontrast til dette står Nydalens Compagnies historie etter krigen. Bedriftens 100-års jubileumsbok fra 1947 forespeilte en lys og gunstig framtid, men den hjemlige tekstilindustrien var i hard konkurranse med utenlandske produsenter. Importerte varer overtok en så stor markedsandel at bedriften måtte stenge dørene i 1963, trass i flere redningsaksjoner.

Hvorfor akkurat Nydalens Compagnie - dengang landets største tekstilbedrift - ble nedlagt, mens noen få mindre tekstilbedrifter klarte å overleve, er et vanskelig spørsmål å svare på. Det kan ikke med nøyaktighet konstateres hvor stor rolle ledelsens dyktighet spilte i nedleggelsen av Nydalens Compagnie. Compagniet fikk ny ledelse i 1954, og i 1955 ble bedriften slått sammen med noen nærliggende spinnerier, sannsynligvis et forsøk på å øke konkurransedyktigheten. Resultatet - TEFAS - var imidlertid ikke særlig vellykket, og ble oppløst allerede i 1957. Deretter ble Nydalens Compagnies virksomhet stadig mindre. Det kom aldri til noen utbygging og automatisering, noe som av enkelte er blitt tillagt bedriftens dårlige økonomi. Andre kilder hevder at økonomien tvertimot var god, men at ledelsen var inkompetent eller uinteressert i bedriftens videre konkurransevne. Forbundsstyrets beretning til Norsk Tekstilarbeiderforbund meldte i 1953 om en begynnende rasjonalisering i bedriftens bomullsspinneri, men tilføyde at det kom ingen omlegging

som resultat av dette arbeidet. Nye automattevstoler blir nevnt i forbundets beretning i 1954, men stort sett er det sparsomt med slik omtale. Nydalens Compagnie ble urørt av slike omveltninger som helt forandret Christiania Spigerverk.

Fagforeningens historie på begge bedriftene synes å gjenspeile de ulike forholdene på Christiania Spigerverk og Nydalens Compagnie. Jern- og metallarbeiderforbundet hadde lenge vært ett av landets sterkeste fag-

Fagforeningsfanen til Nydalens Jern og Metallarbeiderforening, stiftet 1912. Foto: Arbeiderbevegelsens arkiv.

forbund, og bedriftsklubben ved Christiania Spigerverk har alltid vært en viktig og aktiv avdeling i forbundet. Bedriftsklubben på Christiania Spigerverk sto sterkt i etterkrigsperioden. Så godt som alle var organiserte. Et ganske typisk svar på spørsmålet om hvor lang tid en viss arbeider hadde vært organisert, lyder slik: "Det har jeg vært siden jeg begynte", eller: "Det har jeg vært i alle år".

Allikevel er det litt misvisende å framstille bedriftsklubben ved Christiania Spigerverk i vår utvalgte periode som en sentralisert enhet. Anne Mjelva, som var nestformann i bedriftsklubben i 1981, har forklart fagforeningens oppbygging på den tida slik: "Bedriftsklubben ved Spigerverket var samtidig en selvstendig avdeling av Jern og metall, og de enkelte avdelingene ved Verket hadde egne grupper, som nærmest fungerte som egne klubber, med egne lønnsystemer, egne avtaler om arbeidsforhold og arbeidstid. Bare når det oppstod tvist mellom ledelse og gruppe, ble klubben/avdelingen innblandet. Som regel forhandlet da klubben på gruppas egne premisser, innenfor rammen av forbundets overenskomst. Det var sjelden forsøk fra klubbens side på å diktere hva det skulle forhandles om, eller på hvilke premisser i den enkelte gruppe. Det ble overlatt gruppa selv å bestemme hvordan de ville ha det".²⁾

Det er viktig når man snakker om Christiania Spigerverk, eller Nydalens Compagnie for den saks skyld, å huske at bedriften var splittet opp i mange avdelinger. Arbeiderne identifiserte seg først med den avdelingen der de arbeidet, og så med hele bedriften, som mer var et rammebegrep. Man kan med en viss rett snakke om finvalseverket, blokkverket, klipperiet, (Bjørshem) osv. som selvstendige enheter innenfor Christiania Spigerverk, hver med sin egen rytme og eget perspektiv.

Angående fagbevegelsen på CS, må det bemerkes at de skarpe klassemotsetningene som hadde eksistert i mellomkrigsåra, på mange måter var blitt oppmyket i 50-åra. Det ble understreket fra flere hold at krigen hadde ført til en endret, mer samarbeidsvillig holdning mellom klassene. Dette

gjaldt ikke i like stor grad for hele landet, men denne erkjennelsen var meget sterk akkurat på CS, fordi arbeiderne og ledelsen hadde stått sammen i kampen mot tyskerne. Det vokste fram en slags solidaritet klassene imellom, og dette kunne ikke helt slettes ut etter 1945. I det hele tatt ble fagbevegelsen mindre opptatt av ideologi i denne perioden. Det var til og med streikeforbud i landet etter krigen, lansert av en arbeiderpartiregjering i "gjenoppbyggingens tegn".

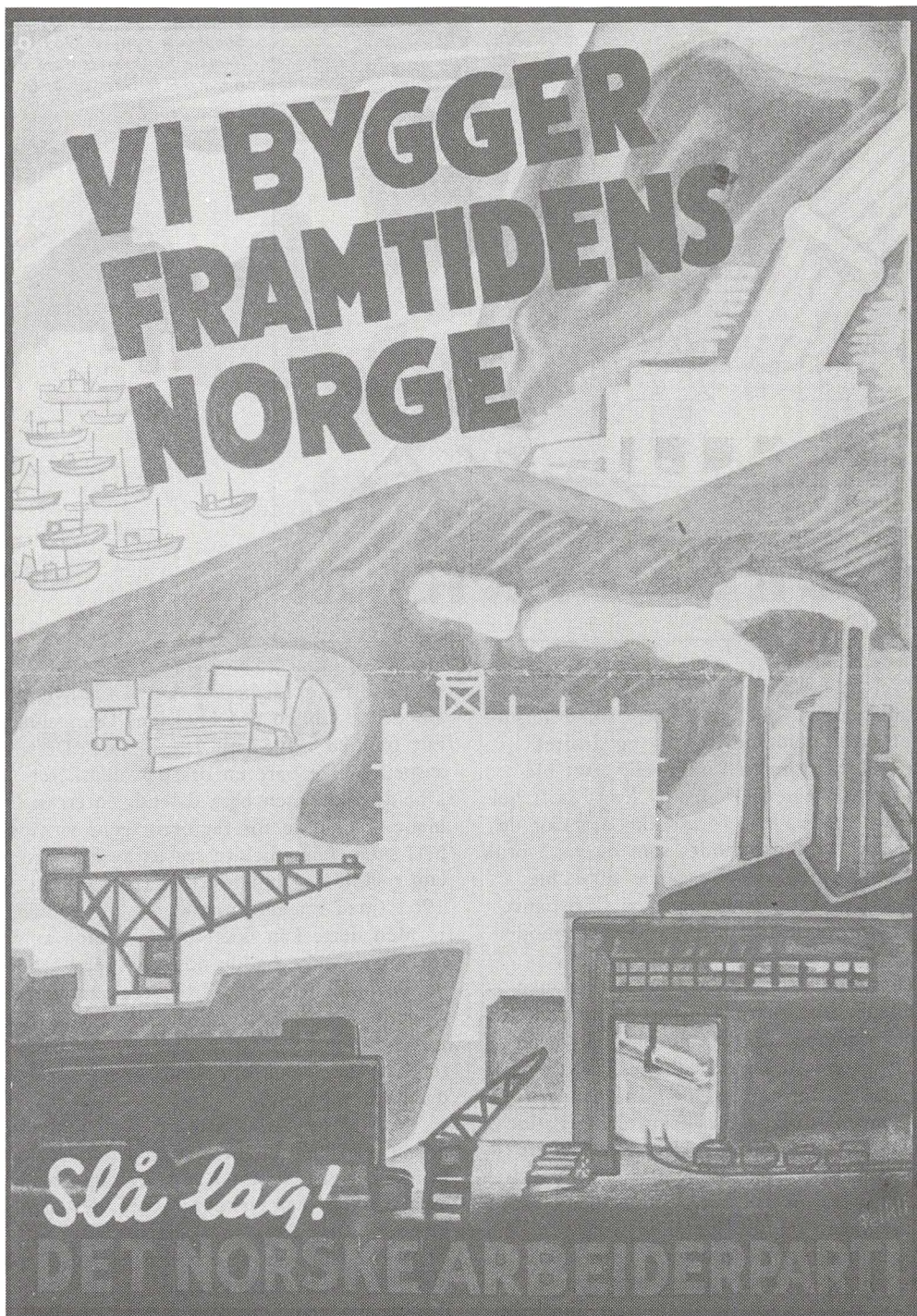
Også den kalde krigen synes å ha hindret politiske diskusjoner i fagbevegelsen. Men det vil ikke si at fagforeningen ved Christiania Spigerverk var passiv i etterkrigsåra. Den var aktiv på mange områder, og ett av målene var å få hevet reallønnen til førkrigsnivå.

Indre anliggender ved Christiania Spigerverk har også påvirket fagforeningens aktiviteter. Som Anne Mjelva uttrykker det:

"Fra før hadde klubben tradisjon på akkordlønn, og hadde avtale på prisen for å produsere de enkelte produktene Verket måtte ønske å fremstille til enhver tid. Dette ble forsterket. Hver eneste lille arbeidsoperasjon på Verket ble nå gjenstand for forhandlinger, og egne tidsstudietillitsmenn ble valgt. Dette førte til enorme forandringer i arbeidsforholdene, og alle tidligere akkorder måtte reforhandles".⁴⁾

Arbeidsmiljøet var også et område hvor fagforeningen var svært engasjert. I 1946 ble produksjonsutvalget opprettet. Det var et rådgivende organ, bestående av arbeidere sammen med funksjonærer og arbeidsgivere. Meningen var å øke produksjonen og forbedre arbeidsmiljøet. En av produksjonsutvalgets første beslutninger var å nedsette et sikkerhetsutvalg, hvis mandat var å fremme forslag til redusering av ulykkesrisikoen og yrkesskader. Bedriftsklubbens historikere skriver:

"På mange måter kan en si at sikkerhetsutvalget de første åra utførte en pionerinnsetning i norsk industri. Ikke nok med at de diskuterte tradisjonelt vernearbeid og foreskrev hvor det måtte benyttes hørselvern, vernesko, hjelm osv. Det tok også opp til diskusjon hvordan man fra grunnen av skul-

Plakat fra Det norske arbeiderparti 1945. Foto: Arbeiderbevegelsens Arkiv.

le forebygge skader og helsefare i arbeidet. Så tidlig som i 1947 diskuterte sikkerhetsutvalget skiftarbeidernes stilling og drøftet bl.a. om skiftformen var høvelig. Det ble antydnet at lengre perioder på hvert skift helsemessig ville være å foretrekke, framfor de relativt korte skiftperioder som da var i bruk. Også støy og støyforebyggende tiltak ble diskutert.⁵⁾ Bedriftsklubben ved Christiania Spigerverk var i takt med konsernets modernisering og framgang”.

Litt oppover Akserselva var situasjonen annerledes. Fagforeningen ved Nydalens Compagnie var mye svakere enn den på Christiania Spigerverk, og arbeidernes tilslutning var ikke så stor som på den andre bedriften.

Nydalens Compagnies fagforening hadde ikke alltid stått så dårlig. Den var landets første tekstilarbeiderforening, dannet umiddelbart etter sekelskiftet. Men i 50-åra var fagforeningen mindre fristende for veverkene og spinnerskene. Arbeiderne fra Nydalens Compagnie viste sjelden den samme glød og stolthet for fagforeningen som mange på Christiania Spigerverk viste.

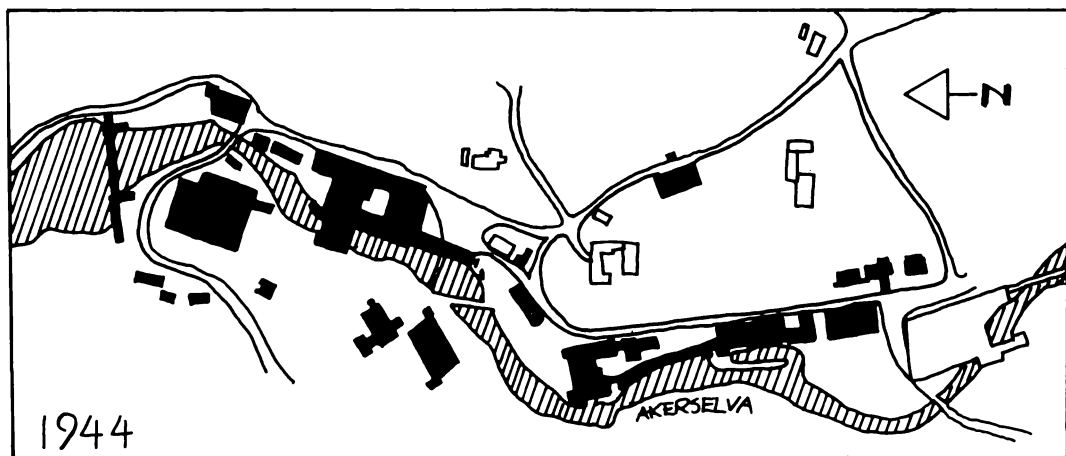
Statistikken stemmer overens med denne

uttrykte likegyldigheten. Antall medlemmer i bedriftsklubben ved Nydalens Compagnie falt fra 628 i 1952 til 180 i 1961. Dette avspeiler ikke bare en drastisk nedskåret arbeidsstokk, men også dalende interesse blant arbeiderne for fagforeningens virksomhet, siden flere meldte seg ut av klubben enn meldte seg inn hvert år fra 1952 til 1961 (med ett års unntak).

Men dette kan ikke forstås dithen at fagforeningen ikke hadde noe å gjøre. Forholdet mellom ledelse og arbeidere var neppe så godt at noe sånt kunne være tilfelle, snarere tvert imot. I 1954 skrev Forbundsstyret i sin beretning om forholdene ved Nydalens Compagnie:

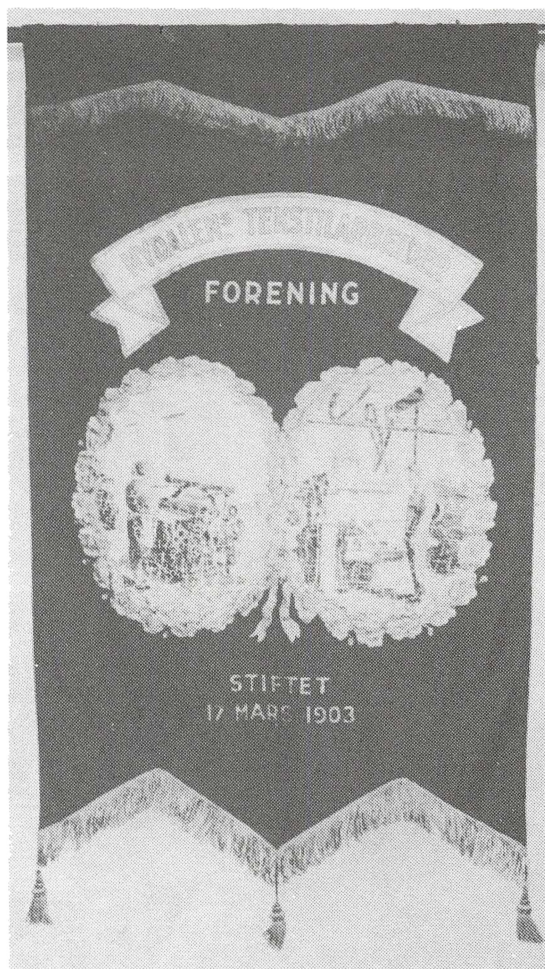
”Av de større bedrifter er Nydalens Compagnie kanskje den bedrift som det har vært vanskeligst å få i stand et reelt samarbeid med, for det har gjennom årene vært ganske uvanlig mange tvister ved bedriften”.⁶⁾

De to fabrikkene ved Akerselva fikk motsatte skjebner. Fagforeningen ved Nydalens Compagnie delte tekstilbedriftens nedgang, slik bedriftsklubben ved Christiania Spigerverk deltok i jernverksindustriens oppgang.

Over: Plantegning av Nydalens Compagnie.
Tegning: Anne Ragnbild Hoel.

Tb. Fagforeningsfanen til Nydalens Tekstilarbeiderforening, stiftet 1903. Foto: Arbeiderbevegelsens Arkiv.

Noter til Fabrikkenes og fagforeningens historie.

1. Holst, Wilhelm, m.fl., "Industrialiseringens gjennombrudd". I "Dette er Norge: 1814-1964". Red. J. Ruud. Annet bind s. 392. (Oslo: Gyldendal 1963).
2. Mjelva, Anne, "Forandringer i bedriften - problemer for klubben". Foredrag ved NEFA's seminar 1981, s. 4.
3. Olsen, Willy og Jamholt, Bjørn, "Bedriftsklubben ved Christiania Spigerverk 75 år. Jubileumsbok". Oslo: 1980.
4. Mjelva, Anne, op. cit., s. 4.
5. Olsen og Jamholt, op. cit., s. 56-57.
6. Norsk Tekstilarbeiderforbund - Forbundsstyrets beretning 1954, s. 35-36.

Konstanse Jobansen står her mellom to utstillingsfigurer på Norsk Folkemuseums utstilling "Bak maskinene - under fanene" og forteller om sin tidligere jobb som veverse ved Nydalens Compagnie. Foto: Guri Tambs-Lyche.

En del av seminardeltakerne fotografert under omvisning på Christiania Spigerverk. Foto: Anne Ragnbild Hoel.

Det ble også tid til å oppleve sommer-Oslo. Foto: Virva Ohtonen.

Seminarets gang.

Forelesninger og omvisninger.

Disse forelesningene ble gitt i seminarets første uke:

Intervjuteknikk	v/ Jarle Sanden
Fototeknikk	v/ Arthur Sand
Folkloristisk teori	v/ Velle Espeland
Arbeiderbevegelsens historie	v/ Edvard Fixdal
Jern- og metallarbeiderforbundets historie	v/ Henry Hoff
Bekledningsarbeiderforbundets historie	v/ Konstanse Johansen
Klubben på Chr. Spigerverk	v/ Anne Mjelva
Klubben på Nydalens Compagnie	v/ Konstanse Johansen og Hilmar Ekblad
Spinneriteknologi og arbeidsgangen i en tekstilfabrikk	v/ Trine Parmer
Arbeidslivet innenfor veveriet på NC	v/ Konstanse Johansen.
Arikitektur i forbindelse med industri	v/ Pål Henry Engh

Det ble vist en film om produksjonen på CS. Vi hadde omvisning på begge bedriftene, på NC ved Harry Lagert, og på CS ved en representant fra bedriften. Utstillingen "Bak maskinene - under fanene" på Norsk Folke-museum ble besøkt. Omviser var Pål Henry Engh.

I den første uken lagde vi også spørrelista. Deltakerne dannet smågrupper; hver gruppe besto av etnologer og folklorister, utlendinger og norske. Alle gjorde et utkast til spørreliste, og disse ble gjennomgått i plenum og samordnet.

Intervjusituasjonen.

Hvordan intervjuene rent praktisk skulle ordnes ble også planlagt første uken. Vi fant ut at det helst ikke burde komme flere enn 2 personer til hver informant. De fleste informantene kjente ingen av oss, og flere på en gang kunne muligens vanskeliggjøre kontakt. Derimot var det praktisk med 2, fordi en da kunne betjene kassettspiller og ta bil-

der, mens den andre snakket. På grunn av språkproblemer kunne ikke utlendingene gå alene til informantene. Vi forsøkte i størst mulig grad å sette sammen gruppene slik at en norsk og en utenlandsk gikk sammen, fortrinnsvis en etnolog og en folklorist. Tilsammen hadde vi 8 grupper. Etterhvert foretrakk en del av de finske deltakerne å skrive ut lydbånd, som ganske raskt hopet seg opp.

En del av informantene fra CS hadde vi fått tillatelse til å intervju i arbeidstiden. Vi fikk et rom til disposisjon på avdelingen, hvor vi kunne snakke sammen alene. Dette fungerte ganske bra, men bråket fra maskinene virket nok forstyrrende på begge parter. Støyen kom også selvfølgelig med på båndet. I hvilken grad informantene følte seg hemmet i den situasjonen, er vanskelig å avgjøre. Det er nærliggende å tro at de gjerne ville forte seg, for de jobbet jo på akkord. Vi gjorde imidlertid avtaler med flere av dem om å treffe dem hjemme, for å få med det som eventuelt skulle være ute-glemte. Informantene fra NC ble alle besøkt hjemme, enkelte av dem også flere ganger.

Vi var oppmerksomme på at informantenes svar på våre spørsmål kunne være influert av det faktum at det var første gang vi hilste på hverandre. Dette virket forøvrig ikke som noe problem. De pratet åpent, så vidt vi kunne vurdere. Et par NC-ansatte var imidlertid lite villige til å snakke med oss. De ville ikke "ha den gamle tiden opp igjen".

I intervjuene fulgte vi spørsmålene i spør-

relista. Enkelte ganger var det vanskelig, fordi spørsmålene fikk informantene til å følge tankebaner som førte dem ut på andre tema. Allikevel fikk vi mange interessante opplysninger på denne måten. Vi ønsket jo at det hele skulle bære preg av samtale.

Intervjusituasjonen var interessant og lærerik. Få av deltakerne hadde vært med på dette tidligere, og det ble en nyttig erfaring.

Intervjuene forgikk både hjemme hos informantene og på fabriken.

Fotos: Heikki Schneider og Virva Obtonen.

Bearbeidelse av intervjuene.

Før vi presenterer innholdet i informantens beretninger, skal vi kort skissere hvordan vi arbeidet med intervjumaterialet etter at seminaret var over.

Under feltseminaret ble vi enige om at *alle* deltakerne skulle være med på bearbeidelsen av intervjumaterialet. Arbeidsgruppa i Oslo skulle koordinere arbeidet. Jobben med utskriving av intervjuene ble fordelt på deltakerne i Oslo, København, Bergen og Åbo. Vi bestemte oss for en tilnærmet ordrett gjengivelse av lydbandintervjuet, og bestrebet oss på å få med dialektuttale.

Da vi alle var samlet til postseminar i Åbo i januar 1982, begynte neste skritt i bearbeidelsen. Ut fra materialet laget vi en liste over emner det inneholdt, begynte å klippe fra hverandre de utskrevne intervjuene, og samlet dem i disse emnegruppene. Det videre klippearbeidet foregikk igjen på forskjellige steder i Norden, og hvert intervju ble gjennomlest av både en etnolog og en folklorist. Klippene ble sendt til Oslo, og arbeidsgruppa limte dem sammen etter emne og fordelte dem på nytt.

Neste trinn i arbeidet var skriving av essays på grunnlag av de sorterte emnegruppene. Vi ble på forhånd enige om en del retningslinjer for disse essayene. Det skulle ikke være rendyrkede beskrivelser av hva informantene sa, men begynnende analyser - dvs. vi skulle kort kommentere og vurdere materialet og sette det i en sammenheng. Noen aspekter skulle vi hele tiden ha i bakhodet, som ulikhetene mellom CS og NC, menn/kvinner, innflyttere/nydølinger og endringer i perioden.

Det stadige arbeidet med fordeling og koordinering av materialbearbeidelsen var tidkrevende, og rapporten bærer preg av de forskjellige bidragsyteres ulike måter å arbeide på. Vi så det imidlertid som positivt at rapporten skulle være et fellesprodukt på samme måte som seminaret var et fellesarbeid. De negative sider ved denne arbeids-

måten, - det at den enkelte arbeidet mer eller mindre isolert med sine tildelte oppgaver, og ikke fikk oversikt over helheten - var noe vi fikk ta med på kjøpet. I praksis utviklet det seg slik at det ble arbeidsgruppa i Oslo som gjennomførte de siste arbeidsfasene, nettopp fordi en enhetlig framstilling krevde at noen hadde oversikten.

Det siste trinnet i materialbearbeidelsen, dvs. samlingen av essayene til en sammenhengende framstilling, ble en liten utfordring for arbeidsgruppa. Vi fant at emneinndelingen, som var foretatt før klippingen, var dårlig gjennomtenkt. Vi satt nå med en del essays om emner av svært forskjellig karakter, plassert i tilfeldig rekkefølge. Kunne intervjumaterialet framstilles på en mer logisk og sammenhengende måte, og samtidig formidle hva informantene hadde fortalt oss? Vi diskuterte hvilke emner som grenset opp mot hverandre i tema og innhold, og delte dem inn i 4 hovedgrupper:

1. Konkrete forhold (materielle, praktiske, økonomiske osv).
2. Påvirkningskanaler (arbeidere vs. ledelse).
3. Sosiale relasjoner.
4. Individuelle vurderinger.

De 4 hovedgruppene fungerte egentlig bare som et hjelpemiddel til å strukturere emnernes rekkefølge. De er vage og lite presise som en følge av emnernes uensartethet. Vi synes likevel de gir en sammenheng og en flyt i materialframstillingen. Vi starter med det mest konkrete, håndfaste og fysiske, går via måter arbeiderne eventuelt kunne endre på disse forholdene - til det sosiale samspill arbeiderne imellom og til andre grupper, og til slutt får vi personlige synspunkter på arbeidet.

I alle emnegruppene finner vi to aspekter ved svarene:

- det rent beskrivende
- det som gir uttrykk for vurderinger og holdninger.

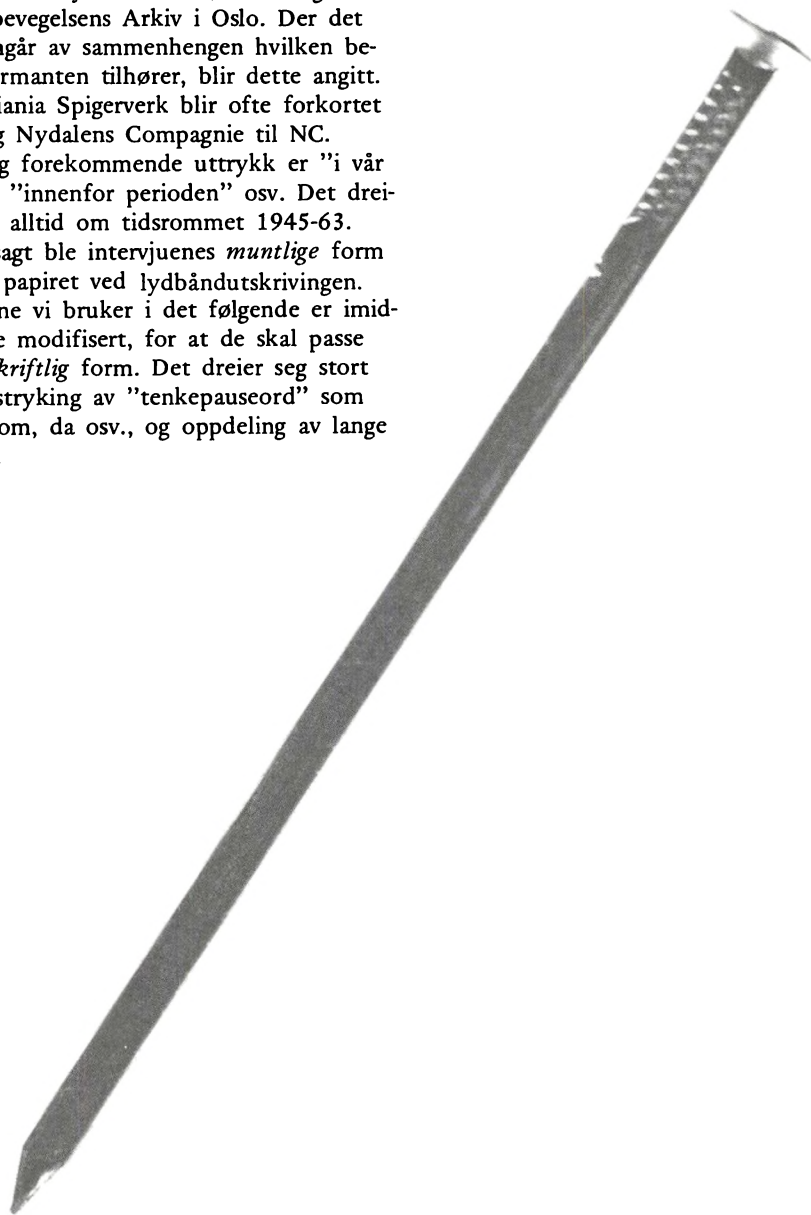
Det er allikevel en gradvis utvikling, slik at andelen av holdningsytringer øker utover i materialframstillingen.

I bruken av sitater oppgir vi ikke informantens navn eller initialer, pga. mange informanternes ønske om anonymitet. En informantliste vil imidlertid bli oppbevart sammen med intervjuutskriftene, antakelig ved Arbeiderbevegelsens Arkiv i Oslo. Der det ikke framgår av sammenhengen hvilken bedrift informanten tilhører, blir dette angitt.

Christiania Spigerverk blir ofte forkortet til CS, og Nydalens Compagnie til NC.

Hyppig forekommende uttrykk er "i vår periode", "innenfor perioden" osv. Det dreier seg da alltid om tidsrommet 1945-63.

Som sagt ble intervjuenes *mundtlige* form festet til papiret ved lydbåndutskrivningen. De sitatene vi bruker i det følgende er imidlertid noe modifisert, for at de skal passe bedre i *skriftlig* form. Det dreier seg stort sett om stryking av "tenkepauseord" som altså, lissom, da osv., og oppdeling av lange setninger.

Informantenes beretning.

Fysisk arbeidsmiljø ved Nydalens Compagnie.

Varme - kulde.

De fleste bygningene på NC er gamle. De ble bygget ved elva for å utnytte vannkraften. Via et sinnrikt system av drivakser og remmer ble kraften overført til maskinene. Etter krigen ble det lagt om til elektrisk kraft, men lokalene ble det gjort lite med. Interiøret var gammeldags, forholdsvis mørkt og uten noen form for ventilasjon. Rundt 1960 ble det montert vifter som skulle hjelpe på støvplagen, uten at dette hadde nevneverdig virkning. Spinneriet hadde imidlertid et nytt tilbygg som var lysere og mer moderne, og veveri C blir omtalt som et lyst og trivelig lokale.

Varme og kulde var ubehagelig i de gamle murbygningene. Om sommeren kunne temperaturen inne bli over 50. C. Lufting gjennom vinduene var umulig, for da røk trådene. Bomullen krevde også høy fuktighet. Den ble regulert gjennom dyser i taket.

- Spinneriske: En sommer - dem holdt på å få hetslag, så varmt var det. Så skulle gutta være snille og ha vann på vegga. Da blei det enda verre, reine badstuen.

Om vinteren var arbeiderkene plaget av kulde og trekk, unntatt i spinneriet, som for trådens skyld måtte ha en temperatur på minst 23. C. I hespelavdelingen var det ofte så kaldt at jentene måtte låne jakker av gutta. En informant fra spoleavdelingen forteller at hun i årevis sto i gjennomtrekk og var plaget av ørebetennelse. På veveriet var det enten for varmt eller for kaldt.

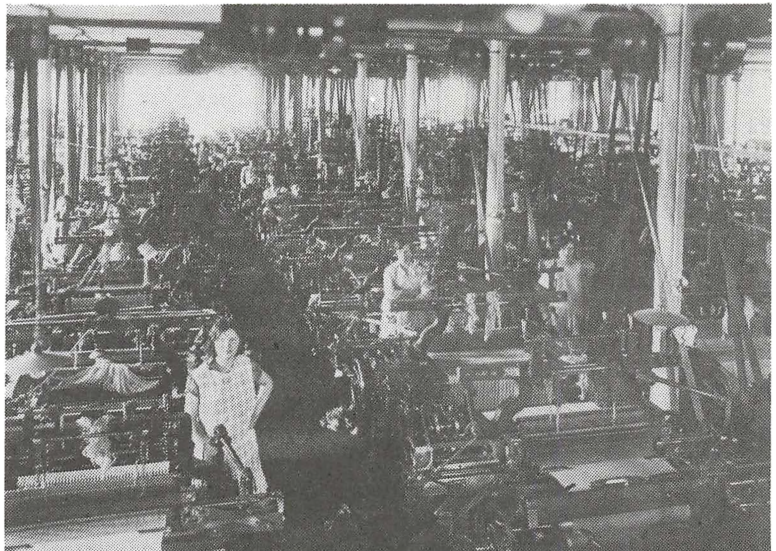
Støv - skitt.

Alle framhever støvplagen.

- Mye støv. Det var hardt, men vi var unge. Ville ikke klart det i dag.

Bomullen støvet enormt. Verst var det i karderiet og spinneriet, minst støv i spole- og hespelavdelingen. På veveriet var det hvitevarer som støvet mest. Dette støvet satte seg fast i tak og vegger.

Fra en av veverisalene på Nydalens Compagnie. Foto: Oslo Bymuseum.

Det var møkkete, fytterakkern. Men det verste var at dem skulle skure og vaske så fælt når henner kom, hu fra arbeidstilsynet.

Informantene sier også at tregulvene var håpløse å holde rene, men behageligere å stå og gå på enn sementgulv.

Støy.

Støyen var plagsom.

- Veverske: Grusom støy. Nye fikk vondt i hodet og ørene. Det smalt i skytler, men en ble vant til det.
- Spinnerske: Forferdelig bråk - hørte ikke manns mål.

Det var mest støy på spinneriet og veveriet, minst på hespel- og spoleavdelingen. De nye maskinene som kom etterhvert var ikke særlig bedre.

Slit.

Informantene opplyser at det var et meget hardt og slitsomt arbeid. Særlig var det ille rett etter krigen, da gamle, slitte maskiner skulle arbeide med dårlig materiale.

- Veverske: Grusomt slitsomt å jobbe med dårlige materialer etter krigen. Garnet røk veldig mye, vi tapte penger når maskinene sto. Fikk aldri sitte, bare stå eller gå. Ødelå bena der oppe.

På spinneriet hadde de også store problemer med gamle maskiner og dårlig materiale, og de tapte penger fordi de ikke greide å holde akkorden.

Tempo - stress.

Innføringen av automatiserte maskiner førte til at hver arbeiderske fikk flere maskiner å passe:

- Spinnerske: De økte antall maskiner. La mer press på jentene sånn etterhvert.

På spinneriet hadde en arbeiderske ansvaret for 1 - 1 1/2 av de gamle maskinene rett etter krigen. De nye maskinene hadde mye

større hastighet og større produksjon. Med tiden økte antallet maskiner pr. arbeider helt opp til 4 1/2. Informantene sier at de fikk mer å gjøre, det ble mye springing, men de tjente også mer.

- Man måtte jobbe for penga.
- Fra 1 til 5 maskiner; måtte jobbe og henge i veldig hardt.

Det var stor forskjell på maskinene, noen var gode og noen dårlige. Enkelte ble bedre etter innkjøring. De beste maskinene ble fordelt etter ansiennitet.

Renholdet spilte stor rolle. Hvis man ikke var meget nøye med dette, røk tråden lett. Til å begynne med hadde hver av jentene ansvaret for renholdet av sin maskin. Etterhvert som antall maskiner økte, fikk de hjelpepiker som tok over dette.

På veveriet økte også antall vever. På hver avdeling var det i begynnelsen 50-60 vevstoler, senere over 100 på hver sal.

- Veverske: Vi måtte pusse og gjøre rent maskinene hver uke. Vi fikk ingenting for det i begynnelsen, men så begynte vi å få litt for det.
- Spolerske: Etter tidsstudier fikk vi flere maskiner, men da fikk vi hjelpepiker. Før hentet vi spolene selv, etterhvert sto vi bare ved maskinene. Det ble mer ensformig.
- En fikk nesten ikke tid til å gå på toalettet.

Informantene gir klart uttrykk for at stresset økte utover i perioden.

Arbeidsstøy - hygiene - spisesaler.

På NC fikk de ansatte ikke arbeidstøy. Forklær måtte de holde og vaske selv. Etter krigen hadde de fått toaletter til omtrent hver etasje, samt garderobes med vasker og varmt og kladt vann. Håndklær fikk de imidlertid ikke. Forbedringene var store i forhold til før krigen, og informantene var stort sett fornøyde med dette.

Spisesaler var det også i vår periode. Men alle våre informanter satt ved siden av maskinen og spiste. De hadde bare 1/2 times pause og syntes de kastet bort for mye tid ved å gå opp og ned.

Ulykker.

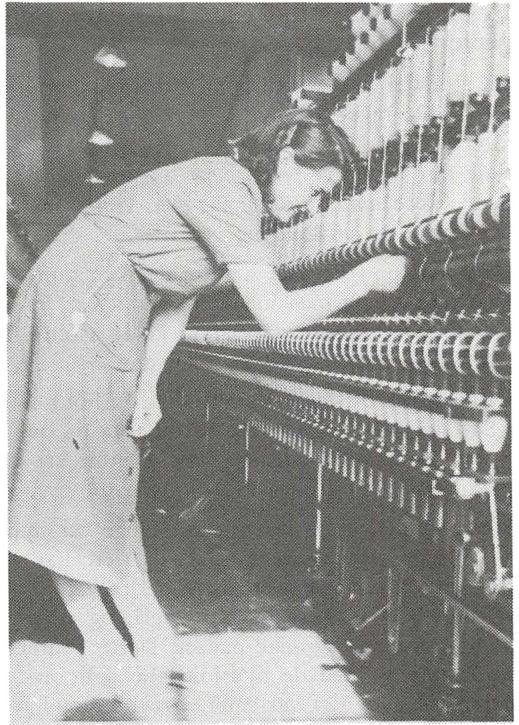
På spørsmål om det var en farlig arbeidsplass, får vi som regel benektende svar. Fra flere hold får imidlertid høre om en ulykke i karderiet mot slutten av perioden. Det var en ung italiener som fikk revet av den ene armen i en kardemaskin. Dette hadde åpenbart gjort et sterkt inntrykk. Flere informanter fra veveriet sier av vevskytlene heller ikke var til å spøke med.

- Skytlene gikk fram og tilbake. Det kunne slenge en tråd over, og så hoppa den skytlen ut. Jeg fikk den en gang i hodet og en gang i armen. Den hadde metallspiss i begge ender og var hard i treverket.

Verneutstyr, som f.eks. hørselvern, var et ukjent fenomen på NC i vår periode.

Tb. Fra spoleavdelingen på Nydalens Compagnie. Arbeiderskene måtte etterhvert passe flere og flere spolemaskiner. Foto i privat eie.

Under: Spisepause på spoleavdelingen. Foto i privat eie.

Fysisk arbeidsmiljø ved Christiania Spigerverk.

En stor del av de gamle og slitte lokalene på CS ble revet, og nye ble bygget i årene etter krigen. De gamle var kalde og trekkfulle om vinteren - mange av bygningene hadde ikke ovner i det hele tatt. Om sommeren var de uutholdelig varme.

- Spikerklipperiet: Det hendte de ikke kunne sette igang maskinene fordi det var for kaldt. Det hendte det var så kaldt at en satt fast i jernet når en tok i det.
- Redskapsfabrikken: Kummerlige forhold. Satt på kasse og varmet kaffeflaska på ovnen. Vi fikk ny redskapsfabrikk etter krigen.

Sterk varme og kulde var ille. Mange var hyppig plaget av lungebetennelse, og flere har slitt med giktplager i årevis. Når det var varmt, var det også surstoffmangel, og arbeiderne måtte ta hyppige pauser. Dette bedret seg betydelig med de nye lokalene. I de avdelingene hvor det var smelteovner kunne varmen være forferdelig, og alle gikk konstant gjennomvåte av svette. Men de fleste syntes kulda var verst.

Støv - skitt.

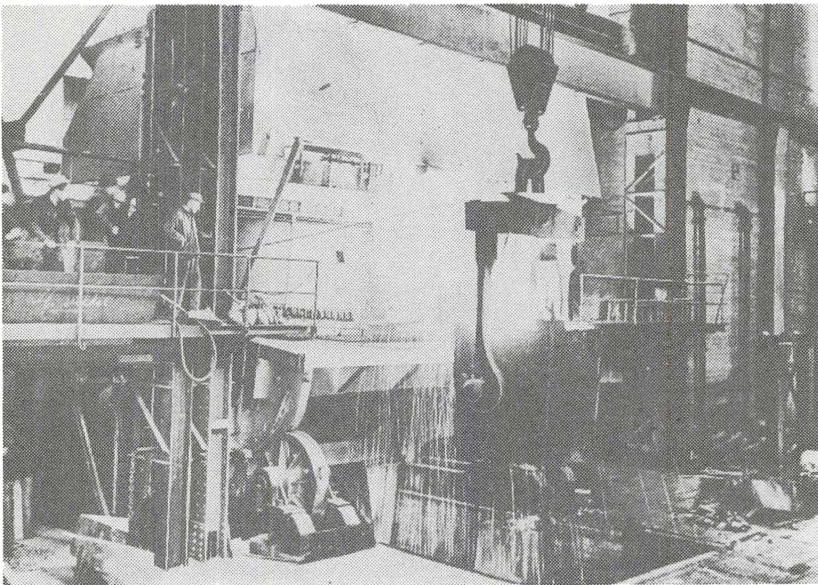
De fleste avdelingene på CS var utsatt for støv, skitt og møkk, noe som var vanskelig å unngå i den type arbeid som ble utført. I de nye bygningene ble det installert ventilasjonsanlegg og vifter, men støvplagen var stor likevel.

- En mann fikk hele lungen stiv på grunn av støv, skitt og varme.
- Støvfylt og farefylt. Går utover helsa, noe de fleste merker.
- Fikk sjokk første dagen. Bråk, skitt og møkk.

Støy.

Støyen var også plagsom. Etterhvert som de gamle maskinene ble skiftet ut, ble det lagt vekt på å begrense støynivået. Men de fleste av våre informanter sier at det ikke ble særlig bedre.

- Verkstedet, Bjørsheim: Taket var for lavt, så bråket slo ned. Vi hengte opp matter for å dempe støyen. Det hjalp noe.
- Redskapsfabrikken: Mye skitt og uhyggelig mye bråk. Men en ble vant til det.

*Her tømmes smeltet stål fra ovnen ned i en øse, og varmen slår ut i stålverket.
Foto: Chra. Spigerverk.*

Mange av våre informanter er blitt hørselsvekkt på grunn av støy.

- Redskapsfabrikken: Er blitt hørselsvekka. Jeg brukte pussegarn i øra, men turte ikke dytte det for langt inn så det blei helt tett.
- Verkstedet, Bjørnheim: Er heldig som har fått beholde hørselen.

Enkelte avdelinger var bedre enn andre med hensyn til støv og bråk. En informant som kom til verkstedet etter mange år blant maskiner, sier:

- Verkstedet, det var som å komme til himmerik, det.

Slit.

Det var hardt fysisk arbeid på de fleste avdelingene på CS i begynnelsen av perioden. Arbeiderne måtte ta mange tunge løft. Stangjern, ståltrådruller, kasser, osv. måtte lempes med håndmakt, og det var ikke få kilo i løftet. På galvaniseringen løftet 2 mann trådringer på 250 kg og buntet dem med hånden. Og i trådtrekkeriet ble bunter på 60-70 kg løftet av en mann.

Men teknikken gjorde store framskritt fra

krigen og utover. Det kom mekaniske løfteinnretninger, og kraner og trucker erstattet etterhvert det tyngste slitet. På slutten av perioden gikk mange av arbeidsprosessene automatisk, slik at produksjonen pr. mann økte.

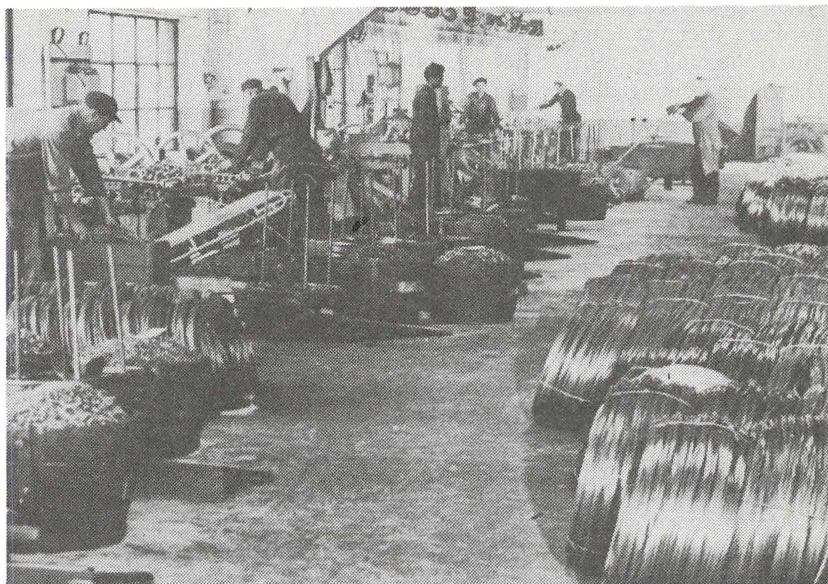
Forholdene har også bedret seg på andre måter. Vi blir fortalt at i begynnelsen av perioden var det stor skam at arbeideren skulle sitte. Han måtte stå eller gå.

- I første tida etter krigen - til etter 1950 - ikke en stol. I 50-åra passet formennene på at hvis det ble pause, skulle det gjøres rent - feie. De fikk ikke hvile seg.

Tempo - stress.

De vi snakket med sier at arbeiderne var glade for nye og lettere maskiner. Det fysiske slitet ble mindre. Men produksjonen og tempoet økte, og hver arbeider fikk ansvar for flere maskiner. Det var et både - og. De fikk mer å gjøre, men lønnen steg også.

- Trådtrekkeriet: Ikke bare det kroppslige slitet, men på sinnet. Du får ikke anledning til å slappe av ordentlig. Dette går rundt hele dagen. Før var det mer kroppsarbeid - da blei en mer sliten i kroppen.

*På trådstiftfabrikken var det mange tunge løft.
Foto: Chra. Spigerverk.*

Etterhvert blei en mer sliten av jaget rundt. Alle jager etter penger, den ene vil ha litt mer enn den andre.

- Redskapsfabrikken: Produksjonen gikk opp de fleste steder, det ble mindre tid til personlige behov. Men hvis man tjente mer, gikk det og.
- Finverket: Bedre fysisk miljø med nye maskiner. Flere maskiner, masete men lettere. Vi arbeidet på samme måten som før, og produksjonen ble større.

Etter krigen ble det dobbel produksjon, og det kunne mange ganger være hardt. Det var aldri overflødig arbeidskraft, selvom en mann gjorde det 4 gjorde før. I stålverket førte økt produksjon til større slitasje på ovnene og mer arbeid for verkstedet.

- Finverket: Etter krigen så het det jo at vi skulle spenne inn livreima og være med på å bygge landet, og så gjorde vi det. Vi måtte bære jernet på skuldrene.

Arbeidstøy - hygiene - spisesaler.

I begynnelsen av perioden måtte arbeiderne gå hjem fra jobben skitne - i arbeidsklær. Det var ikke mange steder de hadde bad og dusj. På Bjørnheim var det en tro med kaldvasker. I de nye lokalene var det forandringer til det bedre på mange områder. I følge informantene sto fagforeningen bak mye av dette. Det var lange forhandlinger både om sanitæranlegg, arbeidsklær og spisesaler. Hver avdeling fikk spisesal og bad. Arbeiderne måtte holde såpe selv, men de fikk 2 håndklær i året.

Før krigen fikk ikke arbeiderne arbeidsklær, det måtte de holde selv. Etter avtale mellom LO og NAF fikk de etter krigen først en overall eller jakke/bukse i året, og etter en tid to.

Ulykker - verneutstyr.

CS var en farlig arbeidsplass, og det skjedde stadig ulykker, hvorav flere førte til dødsfall. De gamle maskinene var usikret, og flere uhell skjedde ved at klær satte seg fast i hjul eller kniver. Fingre, tær og armer kunne komme inn i maskinen. En av våre informanter i redskapsfabrikken hadde mistet

En overall i året var ikke nok. Her jobbes det i skjorte, bukse og vest. Foto: Chra. Spigerverk.

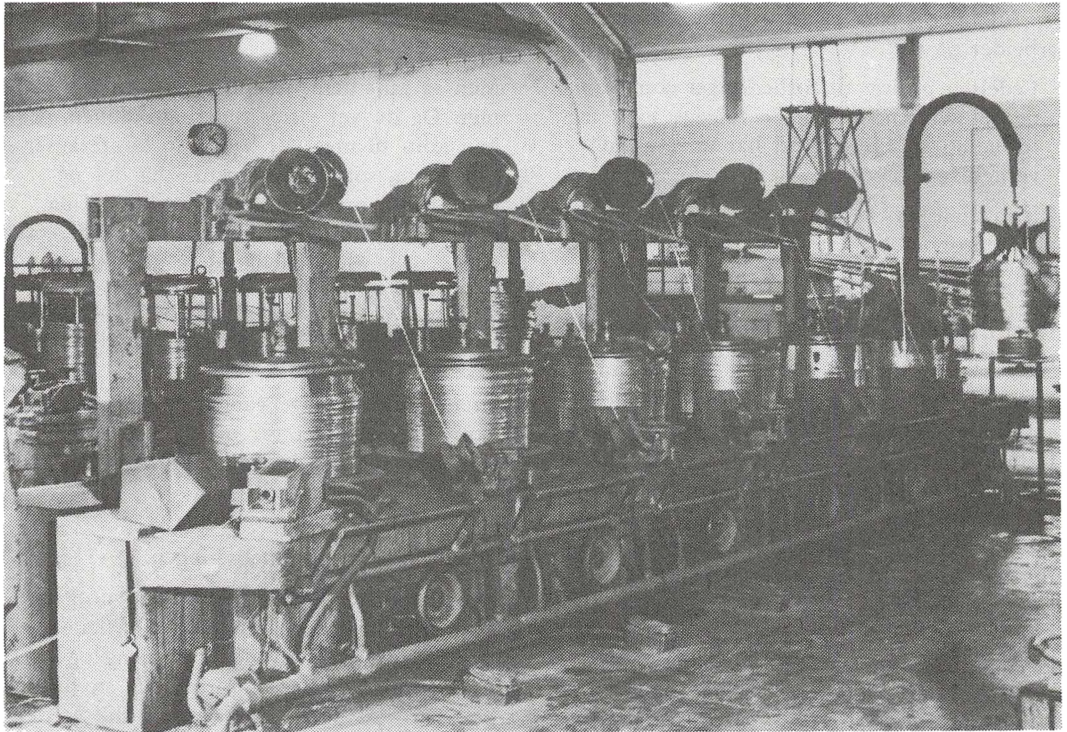
en finger på denne måten. Fra flere informanter fikk vi referert en ulykke i trådtrekkeriet i begynnelsen av 50-årene, hvor en mann fikk en trådløkke rundt halsen og mistet hodet: Vi hørte også om folk som hadde falt ned i flytende jern eller kokende vann. Det manglet ikke på slike skildringer.

- Det var en farlig arbeidsplass. Forundret over at ikke flere strøk med. Mange nifse situasjoner.

- Har vært utsatt for en del uhell. Jeg har greid meg sånn noenlunde bra. En får si at for det meste går det bra. I begynnelsen var det ingen som hadde hjelm. Det var mye hull i hodet.

Våre informanter sier at det stort sett var menneskelig svikt som førte til ulykker. Et øyeblikks uoppmerksomhet kunne være nok.

Trekkenk i trådtrekkeriet. Tråden gikk i stor fart, og det hendte at den gikk ut av sporet og forårsaket ulykker. Foto: Chra. Spigerverk.

Mange tok også sjanser og var uforsiktige.

I 1946 ble det bestemt i produksjonsutvalget å nedsette et utvalg på 3 - senere 5 medlemmer som skulle ta seg av sikkerhetsarbeidet ved bedriften. Disse skulle være:

- En av bedriftens ingeniører (formann).
- En representant fra formennene.
- En representant fra arbeiderne.
- Bedriftslegen.
- Sosialsekretæren.

- Mandatet var:
1. Finne årsaker til alvorlige ulykker, samt forslag for å hindre gjentakelser.
  2. Forslag til å nedsette ulykkesrisikoen generelt, samt å redusere yrkesskadene.

Det første møtet ble holdt 8. januar 1947.

I begynnelsen var det ikke så mye som skjedde, men vernearbeidet skjøt fart og var mer og mer inne i bildet fra 1951 og framover.

Det var konkurranse mellom avdelingene hver måned om hvilken av dem som hadde færrest ulykker. Resultatet ble kunngjort i bedriftsavisa "Speaker'n". Her ble det lagt vekt på opplysning om årsaker til ulykker og hvordan de kunne unngås. Gang på gang ble arbeiderne anmodet om å bruke verneutstyr.

Bedriften gjorde mye for å få arbeidsplassen så trygg og sikker som mulig. Maskinene ble sikret så risikoen for å miste fingre o.l. skulle være minimal. På hver avdeling hadde de en forslagskasse, hvor arbeiderne kunne foreslå forbedringer av maskiner, arbeidsprosesser og sikkerheten. Gode forslag ble premiært.

Arbeiderne uttaler seg rosende om vernearbeidet på CS.

- Ledelsen positiv til forbedringer som kan nedsette faren. Det er de tingene hvor fagforening og ledelse aldri har vært usams - vernetiltak.

Hjelm, hansker, vernesko med stålinnlegg og ørepropper ble etterhvert vanlig i bruk utover i perioden.

Rasjonalisering ved Nydalens Compagnie.

Etter krigen var maskinene på NC gamle og slitte. Den tekniske utviklingen gjorde raske framskritt, og nye maskiner ble skaffet til fabrikken i stadig større grad. De var enklere, hurtigere og produserte mer.

De nye spinnemaskinene hadde større og flere spindler enn de gamle. Nå kunne det gå opptil 8 timer mellom hvert spindelskift, mot 2 og 3 før. Dermed kunne et menneske greie å passe flere maskiner enn tidligere.

På veveri A, som vevde laken, hadde ett menneske mot slutten ansvar for 12 automatiske vevstoler. Dette var mulig fordi maskinen stoppet hvis en tråd røk, og det ble derfor oppdaget med en gang.

Hvordan ble rasjonaliseringen mottatt?

Flere av informantene sier at det var mye motstand mot rasjonaliseringen. Mange likte ikke de nye maskinene.

- Men hadde en vært mange år på en jobb, ville en jo helst fortsette
- Vi syntes det var så nifst at det ble tatt vekk arbeid fra oss. Det gikk jo ikke så bra til å begynne med, men senere så gikk det bra.

Tidsstudier.

For å avgjøre hvor mye arbeid en person kunne greie, og hvordan akkorden skulle fastsettes, ble det innført tidsstudier. I begynnelsen av perioden hadde jentene en maskin hver, med et fast antall spindler enten de spant tynt eller tykt garn. Med tynt garn kunne det være lite å gjøre, og med tykt garn - jevnt arbeid.

Folk med stoppeklokker målte tiden på

alle arbeidsprosessene og fulgte arbeiderne hele dagen.

- Men så fant dem ut, da, at vi kunne greie mer. Og du vet - tidsstuderingsmannen, han kom til meg. Vi hadde jo konferanser med sjefa, som ville vi skulle ha det og det - og så prøvde vi med forskjellig, da. Og han tidsstuderingsmannen, han sto og skreiv. Det var kjedelig, altså, for da sto han der hele dagen.
- Og så hadde vi tidsstudiemannen som fløy der, det var nervepirrende.

Jentene syntes mange ganger de ble pålagt for mye arbeid. Det var ofte kraftige diskusjoner fram og tilbake før akkorden ble fastsatt.

Konsekvenser av rasjonaliseringen.

Rasjonaliseringen hadde både positive og negative sider, ifølge informantene. På kardedriet ble den hilst med glede. Rensing og karding av bomullen var et forferdelig støvfyldt arbeid. Prosessen ble automatisert slik at det bare ble å slå på 2 håndtak, og det ble satt inn støvsugere.

De gamle maskinene, særlig på spinneriet, var mange ganger vanskelige å få til å gå skikkelig. Trådene røk i ett sett, med den følge at maskinene sto lenge av gangen, og jentene tapte penger. Sammen med de dårlige materialene som kom rett etter krigen, kunne det være tungt. De nye var langt bedre, men hastigheten økte, og de fikk flere enn før. Det ble mer å passe på. Skuldre og hender ble fortere slitt, og det ble langt mer gåing og løping.

På spoleavdelingen sier informantene at det var ganske variert arbeid i begynnelsen av perioden. De hentet tomme pinner, pinnekasser og garn og gikk en del rundt. Etterhvert ble dette overtatt av hjelpepiker som også overtok renholdet av maskinene. Spolerskene ble bare stående ved maskinene, og dette fant de ensformig. Også de fikk flere maskiner. I og med at de nye maskinene gikk med større hastighet, utviklet de mer varme, ofte i meste laget.

Hovedinntrykket vårt er at det ble mer stress og press utover i perioden. Det ble mer

og mer å gjøre. Men jentene fant seg stort sett i det, fordi de tross alt tjente mer. Løna steg med flere maskiner.

- Det var derfor vi var der, for å tjene penger.

Vi får vite at det hendte at overflødig arbeidskraft ble overført til andre avdelinger, men det var ikke ofte. Naturlig avgang regulerte dette. Ingen ble oppsagt på grunn av rasjonalisering, ifølge våre informanter.

Vevingen på NC ble nokså tidlig flyttet fra Nydalen til andre deler av landet. NC kjøpte Arendals Tekstilfabrikk, og senere fikk de veveriavdeling i Fredrikstad, Hamar og Steinkjer. Vevstolene på NC ble demontert og fraktet til disse stedene. Endel av forarbeidet til vevingen foregikk på NC. Vevbommer og sneller ble gjort ferdige, pakket og sendt med bil til avdelingene ute.

Emballasjen var kostbar. Den måtte være meget solid, for hvis bommene ble klemt,

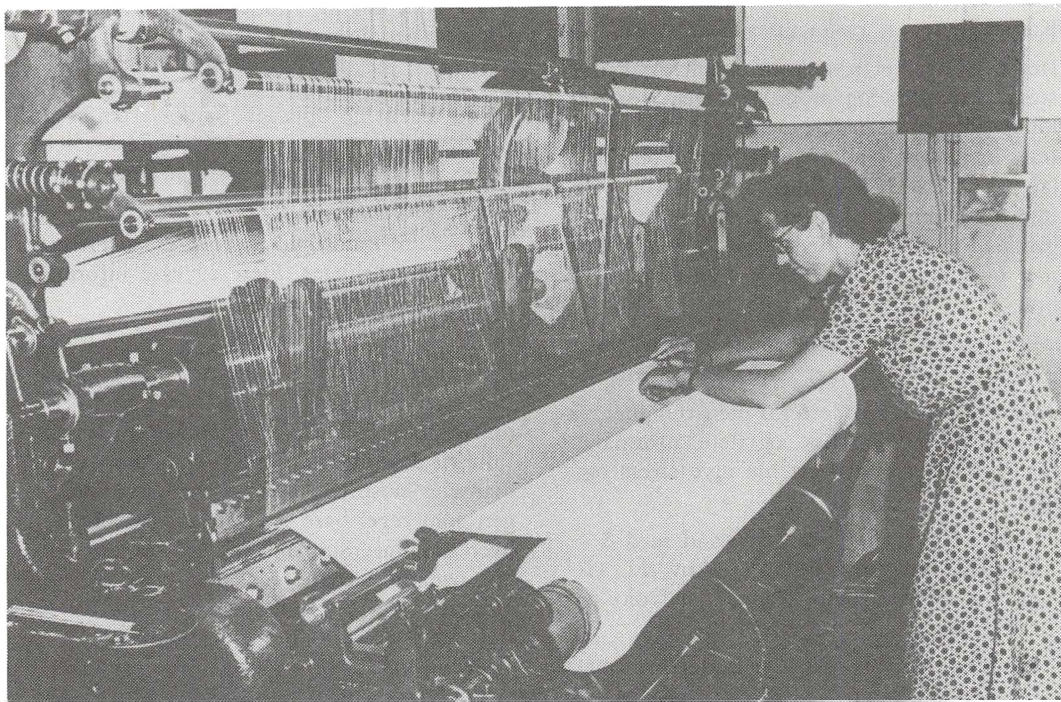
røk trådene, og det ble feil. Det ble derfor spesiallaget store kasser, og transporten ble meget dyr.

De ferdig vevete stoffene ble sendt tilbake og etterbehandlet på NC. Da TEFAS ble opprettet i 1955, ble etterbehandlingen foretatt der, inntil det gikk konkurs 2 år etter. Da ble vevingen nedtrappet, og bare spinneriene ble igjen av produksjon på NC.

Rasjonalisering ved Christiania Spigerverk.

I begynnelsen av perioden foregikk mye av arbeidet på CS ved hjelp av håndmakt, og det var tungt, fysisk slit. Da rasjonaliseringen tok til, ble mange arbeidsprosesser automatisert og overtatt av maskiner. Det var stadig nye utskiftninger, nybygg og utvidelser. Etterhvert kunne en mann produsere det 4 gjorde før. Kraner og trucker gjorde arbeidet fysisk lettere.

*Fra et av veveriene ved Nydalens Compagnie.
Foto: Norsk Teknisk Museum.*

Hvordan ble rasjonaliseringen mottatt?

Våre informanter sier at rasjonaliseringen ble positivt motatt på CS. Riktignok var endel av de gamle imot den, fordi de var redde for arbeidsplassene. Men de fleste var glade for den fysiske lettelse det nye representerte.

Tidsstudier.

Akkorden på hver ny maskin ble fastsatt ved hjelp av tidsstudier. Vi får inntrykk av at dette ikke var særlig populært.

- For noen år siden var det litt problemer med å få satt akkord, for du hadde jo tidsstudiefolk, vet du, med klokka, og det ble bestandig diskusjon.... Dem regna minuttene så nøye, så dem regna ut produksjonen på hvert minutt. F.eks. satte dem prisen så lavt at du orka ikke arbeide for du greide ikke, faktisk, hvis du ikke hadde noe i bakhanda.

Hvis arbeiderne følte at de tapte på tidsstudier, - at de måtte yte mer for lavere akkord, ble det protester og heftige diskusjoner. Forhandlinger ble innledet.

Konsekvenser av rasjonaliseringen.

Det nye utstyret som kom etterhvert hadde større kapasitet, og produksjonen økte. Maskinene ble ofte enklere å betjene. Informantene mente at kvaliteten på produktene ble langt bedre. Det ble ikke så mye skrap. De nye maskinene gikk også hurtigere enn de gamle. Fra å "slite med hver bit", ble det mer og mer til å holde øye med at alt gikk bra.

- En måtte være våken, for skjedde det noe, ødela en jo mye mer enn på de gamle.

Arbeidet ble fysisk lettere, men tempoet økte; det ble mer hektisk, og flere informanter syntes det etterhvert ble mye stress og mas.

- Etter krigen var de mer likeglad med 5-minutta. Det ble mye uproduktiv tid. Tida blir utnyttet bedre nå - det har økt på etterhvert.
- Produksjonen har økt - ja maset har økt, for å si det sann.

- Produksjonen blir høyere, og jeg mener det er riktig. Betalinga har jo gått opp, og da må en jo yte for det også.

Flere informanter syntes høyere lønn kompenserte det økende maset.

Det ble lagt stor vekt på sikkerheten ved installasjon av nytt maskineri og utstyr. Ulykker skulle unngås. Støynivået ble også noe bedre.

- Vi hadde sånne gamle slagmaskiner. Da dem gikk, skalv vegger og gulv. Dem skifta vi ut.

En konsekvens av at maskinene ble mer innviklet, var at det var mye å lære og sette seg inn i. Produksjonen var avhengig av at alt fungerte hele tiden.

- Automatiseringa og moderniseringa, det letter jo jobben, men på en annen side blir det jo hektisk hvis det stopper..., så kan det bli et hektisk jag for å få det igang igjen. Så det blir mer press på en måte. Men når det går bra, og det går automatisk, så har folk det bra.

Vi får høre at ingen ble oppsagt på grunn av rasjonalisering.

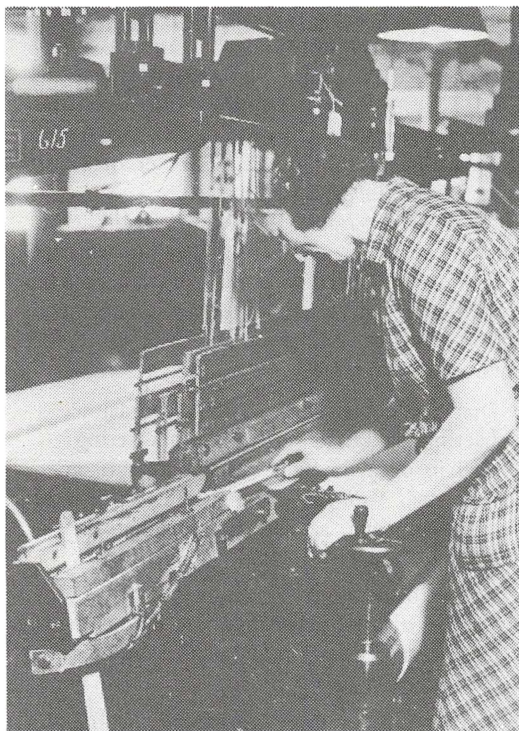
- Her gikk det ut, rubbel og bit, alt dem kunne produsere.
- Vi har måttet ha mer folk.
- Nei, ingen ble oppsagt. Særlig etter krigen så har det vært manko på arbeidskraft i alle år. Og det er vel mest på grunn av skiftgangen og skittent arbeid...

Det hendte imidlertid at folk ble overflyttet til andre avdelinger. Flere av våre informanter hadde opplevd dette.

Arbeidsprosessen.

Det intervjumaterialet inneholder av stoff om dette emnet er for tilfeldig og mangelfullt til å beskrive arbeidsprosessene. Informantene er spredt på mange ulike avdelinger, som regel bare en eller ganske få på hver avdeling. Spørsmålene er stilt lite presist og konsekvent. Noen har svart på spørsmålene 2a, a₁, a₂, b, men ikke alle ble spurt om det. Det vi nå har er et materiale av løsvrevne utsagn om mange ulike prosesser.

Materialet er altså ubrukkelig til å si noe

*Fra tekstilindustrien i 40-åra. Nye maskiner førte til at det ble mer stress og press i jobben.
Foto: Arbeiderbevegelsens Arkiv.*

*Håndtak klinkes på en spade i redskapsfabrikken.
Foto: Chra. Spigerverk.*

sammenhengende om arbeidsprosessene, og enda mindre til å sammenlikne ulike avdelinger. Konsentrasjon om færre avdelinger og mer systematiske og ensartete spørsmål ville sannsynligvis gitt et bedre resultat. - En annen ting er at hvis dette emnet skulle vært behandlet grundig, ville antakelig materialet blitt så stort at det ville gått på bekostning av alt det andre. Hovedhensikten med spørsmålene var kanskje mest å få greie på om folk var seg bevisst hvilket ledd i produksjonsprosessen de var en del av, og hovedinntrykket er at det var de.

Lønnsforhold ved Nydalens Compagnie.

Ialt ble 14 informanter fra NC (av disse 4 menn) og 14 fra CS stilt spørsmål som hadde med lønna å gjøre. Alle fikk ikke samme spørsmål, men de fleste fortalte noe om disse emnene:

- om lønna var god eller dårlig, hva slags lønssystem de hadde, overtid, syke- og feriepenger, evt. tap av lønn ved feil eller maskinstopp.

Vurdering av lønns størrelse, endringer, lønnsforskjeller.

Et klart flertall syntes lønna var dårlig. Av de 11 som uttaler seg om dette er 8 mer eller mindre misfornøyd, 3 mer eller mindre fornøyd. Disse 3 jobbet ikke på en bedre betalt avdeling, men var spredd på ulike avdelinger. En ting de imidlertid har felles er at de er av de eldre arbeiderne som hadde jobbet der siden godt før 2. verdenskrig. Dette forklarer kanskje en mer positiv vurdering av lønna på 50-tallet:

- Jeg får si, vi var godt fornøyd, da. Vi var ikke vant til så mye før i tida.

Både blant de misfornøyde og de fornøyde ble det påpekt at tekstilen generelt lå lavt i lønn:

- Ja, tekstil har igrunnen ikke ligget så høyt... Joda, når jeg fikk akkord så tjente jeg ganske bra. Jeg lå på topplønn.

- Nei, den var dårlig, forferdelig dårlig. Men tekstilen har jo alltid ligget på bønn, og det gjør'n til dags dato.

- Det var jo ikke rare fortjenesten, vet du, det har aldri vært det i tekstilen. Jeg skjønner ikke åffer det skal være grunn til det.

Ulik vurdering av lønna kan altså henge sammen med hva en sammenlikner seg med, egen lønn tidligere, arbeidskamerater på lavere akkord eller andre lønnsgrupper i samfunnet.

Begge de to mennene som uttaler seg om dette, er svært misfornøyd med lønna. De sammenliknet seg trolig ikke med de kvinnelige arbeidskameratene, som de lå godt over i lønn, men med andre mannlige arbeidsgrupper utenfor bedriften.

Var misnøyen med lønna så stor at det gikk ut over *trivselen*? Vi finner eksempler på dette, og det motsatte. En begrunner mis-trivsel med larm og dårlig lønn, hun så bare ingen andre arbeidsmuligheter. En annen sier at hun på tross av dårlig betaling ikke ville bytte til en bedre jobb:

- Fordi du hadde det så fint?

Ja. Jeg likte meg godt der.

Hvordan *endret* så lønna og vurderingen av lønna seg i perioden? Av de som svarer på dette mente 5 at lønnsforholdene bedret seg, 3 at de ikke gjorde det. Eksempler fra den første og den andre gruppa:

- Men lønnsforholda, de bedra seg vel etterhvert?

Å ja, tjente gode penger, vi. Ja, på slutten tjente vi godt (...) jeg tror jeg tjente en 125 kr. uka, jeg.

- Hvordan bedret lønnsforholdene seg?

Det var ingen bedring, akkorden og lønna var 110 til 145 kr. uka hele tida jeg var ved NC. Jeg hadde vanskelig økonomi hele tida, og skulle forsøge min datter.

Igjen ser vi at det ikke er reell lønnsforskjell som slår ut i svarene, men snarere ulik livssituasjon, ulikt sammenlikningsgrunnlag.

De fleste som blir spurt om årsaken til lønnsforbedringene, svarer fagforeninger og forhandlinger, men spørsmålene er ofte stilt svært ledende på dette punktet.

Fantes det *lønnskonflikter* i forbindelse med rasjonaliseringene? Bare en informant forteller om en episode da 4 arbeidere på trykkeriet i farveriet nektet å øke produksjonen hvis de ikke fikk del i den økte fortjenesten:

- Dem bedriften ville jo tjene på rasjonaliseringa, ikke sant? En rasjonalisering skal jo også da falle begge parter til gode, altså. Men der, når dem begynte med rasjonalisering, så ville dem ha hele kaka sjæl. Men det falt aldri i god jord.

Og da hadde dere et press, da?

(Sikter til arbeiderne bedrede situasjon etter krigen, da det var mangel på arbeidskraft.)

Da hadde vi et press, ja.

Hvordan var det med *lønnsforskjeller*? Som vi har sett, slår ikke reelle lønnsforskjeller ut i svarene, andre ting er bestemmende for om folk er fornøyd/misfornøyd. - Bare en (kvinne) ble spurt om lønnsforskjellen mellom menn og kvinner, hun fant ulikheten rimelig:

- Jo, det er klart, de hadde mye mer enn oss, men det var ikke rart dem hadde heller.

Det er mulig at hun sikter til at de fleste menn var formenn eller funksjonærer.

Ved siden av ulik lønn arbeidere/funksjonærer og menn/kvinner var det forskjeller etter hvor mye en gjorde. Dette kommer vi tilbake til. Var arbeidet på ulike avdelinger vurdert ulikt lønnsmessig? To arbeidende formenn mener at lønna var den samme overalt. En spoleske antyder at de tjente litt bedre der enn i spinneriet.

Lønnsystemet.

NC.

Hovedregelen var at arbeiderne gikk på akkord og fikk utbetalt ukeslønn. En del gikk på fast lønn den første tida etter ansettel-

sen, før de fikk egne maskiner å passe. Formenn gikk på timelønn. Den siste perioden før NC ble nedlagt fikk arbeiderne fast lønn fordi arbeidsmengden varierte fra dag til dag.

Akkordsystemet betydde at lønna var uavhengig av den enkeltes arbeidsinnsats. Ikke alle sier noe om de likte akkordsystemet eller ikke. Men på grunnlag av uttalelser om akkord kan vi grovt skille ut to hovedtendenser som sier noe om ulik holdning til akkord og ulik holdning til det å arbeide:

- 1) Positiv til akkordsystemet, ligger selv høyt i lønn, liker å jobbe alene uavhengig av andre, legger vekt på å tjene penger og målbevisst sparing, godtar ulik lønn fordi den som arbeider hardt bør belønnes.
- 2) Negativ til akkordsystemet, foretrekker fast lønn, synes akkorden skaper stressende tempo, legger vekt på at systemet skader samhold og solidaritet, påpeker andre forhold som påvirker akkorden (dårligere maskiner, forskjellsbehandling).

Det er nok ikke tilfeldig at de som likte akkorden var de som greide å ligge på topp og tjene maksimalt. En finner omtrent de samme motsetninger i holdning til *sprenghing av akkorden*:

- Hendte det at akkorden ble sprengt?
Ja, hvis noen sprengte den, så var det jo vi. Og vi fikk veldig kritikk for det, vet du... da kunne det være sånn at du ødela litt for de andre - vi var interessert i å tjene mest mulig så vi blåste i det. Hvis de hadde greid like mye som oss, så hadde de kanskje gjort det samme, ikke sant?
- De jentene som jobbet så hardt de kunne og tjente penger, ble de snakka om blant de andre?
Ja, vet du, dem var jo ikke så godt likt, da, mange ganger... stadig blei jo farten satt opp på maskinene da. For det viste seg at dem klarte det og det... og da gikk det jo ut over dem som ikke var så raske eller hadde så gode maskiner da.
- Men det var liksom ikke noe samhold sånn. Det var om å gjøre liksom bare *jeg* først.

Var det andre ting enn egen arbeidsinnsats som påvirket akkorden? Dårlig materiale og dårlige maskiner kunne spille inn, dessuten maskinstopp og hvem en delte maskinen med. De gode maskinene gikk dels til folk etter som de var ledige, dels etter ansiennitet og dels til "de som sto høyt blant sjefene".

Det fantes en minstebetaling for de som gjorde lite.

Overtid.

NC

Antall overtidstimer i måneden var begrenset. De som tok mest overtid var de som var mest interessert i ekstrapenger. Flertallet mener at overtidsbetalinga var lav, "bare noen prosent".

Sjåførene jobba endel overtid:

- Jeg vet ikke om du vil tro det, men sant er det iallfall, vi fikk ikke betalt for overtid.

De fikk 4 kr. i middagspenger istedet. Dette ga allikevel så bra tilskudd i lønna at det var stor interesse for overtidsarbeidet blant de unge sjåførene.

Tap av lønn.

NC

Hva skjedde når en maskin stoppet? Ulike ting nevnes. En fikk 1/2 lønn mens den sto, en regnet ut hvor lenge den sto og fikk kompensasjon, en tapte penger mens den sto. De fleste sier at det ikke var trekk i lønna ved feil. En nevner at man fikk 50 øre i mulkt før krigen, etter krigen var det tilsnakk for store feil. En sier det var trekk i lønna for å komme for seint på jobb.

Tillegg i lønn kunne man få i forbindelse med arbeid med vanskelig materiale. Det ble betalt *litt* ekstra i forbindelse med opplæring.

Ferie- og sykkelønn.

NC

Ferielønna var i perioden ca. 9% av årsinntekten. Funksjonærene hadde full gasje i ferien.

Ved sykdom fikk en ikke støtte fra be-

Informantenes mening om lønnsforholdene	God	fra dårlig til bedre	hverken god eller dårlig	fra god til dårligere	dårlig	total
	4	3	3	2	2	14

driften, men bidrag fra Trygdekassa etter 3 dager. Flere gir uttrykk for at det var lite å få, og at det var vanskelig å klare seg fra uke til uke. Mange gikk på jobb selv om de var syke.

Lønnsforhold ved Christiania Spigerverk.

Det er vanskelig å skille ut klare tendenser hos CS-arbeiderne til spørsmålet om lønna var god eller dårlig. Informantene fordeler seg jevnt utover en skala, se ovenfor.

Vi finner altså en gruppe fornøyde, en gruppe misfornøyde, noen som synes at lønna ble bedre / ble verre og noen som svarer nøytralt. Eksempler på spennvidden i svarene:

- Synes du jobben din var godt betalt?
Nei, det har jeg aldri syns. (..) Det har ikke blitt no' bedre.
- Var jobben din godt betalt?
Ja, det kan jeg nesten ikke svare hverken ja eller nei på, for det var jo det som gjaldt og gikk, da.
- Var jobben din godt betalt?
Ja, det var den. (..) Det var rene gullgruben, det.

I vurderingene av lønna referer informantene til ulike ting, og svarene kan deles i to hovedgrupper:

- 1) Sammenlikner med andre yrkesgrupper, ser lønna i forhold til levekostnader og inflasjon.
- 2) Sammenlikner med andre avdelinger, andre typer arbeidere, eller refererer til egen stilling som begrunnelse for vurdering.

Den siste gruppa ser ut til å avspeile reelle lønnsforskjeller, ikke bare ut fra akkord, men mellom ulike avdelinger og ulike typer arbeidere. Selv om vi har for få informanter til å si noe om forskjeller, så kan vi slå

fast at det var ulikheter, for flere uttaler seg eksplisitt om dette.

- Men her på trekkeriet er det sånn at vi stadig kommer mer og mer etter de andre avdelingene, vet du. (...) Kan si vi lå som en av de høyest betalte avdelingene her på verket. Nå er vi en av bånna. For vi har aldri greid å få gjennomført noe i det hele tatt.

Som vi kommer tilbake til, forhandlet hver avdeling om lønna, og dette slo ut i åpenbare forskjeller. Det kommer også fram at spesialarbeidere lå høyere enn andre, skiftarbeidere høyere enn dagfolk, formenn høyere osv. I tillegg omtales andre ulikheter i lønna som tilsynslatende ikke har noen forklaring ut fra ulikt arbeid eller ulik faglig bakgrunn.

- En hadde ekstra betalt for å smøre en kran. Og selv etter at dem tok ned denne kрана... han hadde fortsatt sin betaling. Ja, det er et eksempel på at det kunne være forskjell på lønna på arbeidet... noen hadde liksom fått tuklet seg til noen fordeler som de selvfølgelig aldri ga slipp på.

Jobber som var hardere ble bedre betalt, og lønna ble beholdt selv etter at jobben ble modernisert. Slike tilfeller forårsaket endel gnisninger blandt arbeidskameratene, men fagforeningen pleide ikke å gripe inn. Lønna blir diskutert mye mer åpent idag: "Før i tiden var det mye mer sånn hysj-hysj lønn enn det er idag".

Når det gjelder *endring i lønn*, er det liten tvil om at lønna virkelig steg en del i perioden. Når noen allikevel vurderer det slik at de fikk dårligere lønn, er dette selvfølgelig sett i forhold til andre yrkesgrupper og inflasjonen generelt.

Hvordan foregikk lønnsforhandlingene?

Som nevnt, ble altså bedriften etter krigen delt opp i mindre enheter med hvert sitt gruppe styre som førte lønnsforhandlinger med ledelsen. 3 informanter som snakker om dette forteller at det var mye forhandlinger og at lønna var avhengig av hvor vellykka forhandlingene var. Ting som spilte inn var altså dyktige forhandlere, samhold innen avdelingen, gjennomtrekk osv. Avdelinger som sakk akterut i lønn kunne komme inn i en ond sirkel med mye gjennomtrekk - både en årsak til og en følge av lavere lønn.

En spesielt viktig del av forhandlingene var også diskusjon om akkorden når nye maskiner kom inn og produksjonen økte. Det gjaldt for gruppa å sørge for at akkorden ikke ble satt ned, så arbeiderne fikk del i økt produksjon og fortjeneste.

Lønssystemet.

CS

De fleste av informantene hadde individuell akkord, noen hadde gruppeakkord og noen gikk på timelønn. Lønnsstypen varierte med ulike jobber; en som sto ved maskin hadde akkord, en vedlikeholdsarbeider hadde timelønn.

Flere som har jobbet på ulike avdelinger har prøvd ulike typer. På spørsmål om hva som var å foretrekke får en motsatte svar - den som foretrekker akkord begrunner det med bedre fortjeneste, det hardere arbeidet som fulgte med fikk en ta som det kom. Den som foretrekket timelønn begrunner det med at dette er roligere, ikke så oppjaga, intenst og travelt.

Få har fått spørsmål om sprekning av akkorden, men en forteller:

- Vel, vi hadde et veldig godt gruppe styre hos oss, dem passa på og dem informerte dem gutta som kom, det var noen som lurte seg til å kjøre mer da vet du. Men det ble ikke akkurat noe godt mottatt, nei.

Var det noen som ikke ville høre?

Åja, da ble dem frysi ut. Da satt vi ikke ved samme bord som dem og spiste, det ble tatt veldig hardt, altså.

Tap av lønn.

CS

Av 7 som fikk spørsmål om hvorvidt feil førte til trekk i lønna, svarte 5 benektende. En hadde imidlertid hørt fortalt at det forekom før han ble ansatt (1957), en annen (ansatt 1931) sa at en fikk ikke trekk men "en fikk jo et veldig påkjør, da". Ved gjen-tatte feil kunne en få sparken og klubben eller gruppa kunne ikke gjøre noe.

3 arbeidere forteller at det betydde tap dersom en stoppa maskinene mens en gikk på do. Det vanlige var derfor å få naboen til å passe på den stunda. Hvis ikke fikk en ta igjen det forsømte etterpå. Det fantes "folk som løp på do".

Ved maskinstopp forteller en at det var vanlig med timegodtgjørelse. En annen sier han tapte en del lønn på stadige reparasjoner av maskinene.

Hvis en jobbet med materiale av dårlig kvalitet fikk en "hefttid" betalt med time-lønn. Ble det mye hefttid, tapte en allike-vel lønn.

Ferie- og sykkelønn.

CS

Ferielønna ble utregnet i prosent av inntekt. En informant forteller at i 50-åra kom en ordning med betaling for bevegelige helligdager. Betingelsen var at en ikke skofta 3 mnd. før og etter denne dagen. Han hadde kommet et par timer for seint en dag, og ikke fått ordnet med å opplyse om årsaken. Dermed hadde avdelingslederen trukket ham for en bevegelig helligdag:

- Det husker jeg meget godt. Og jeg syntes det var så urettferdig. Fordi at uten å skryte av meg selv så vil jeg påstå at jeg aldri har skoftet noe... Da var det ikke de sosiale goder som det er idag. Hvis kona var syk, da måtte du være heime og se etter ungene og sånn. Og jeg kan ikke glemme det triumferende blikket han hadde i ansiktet den gang han fant ut at han kunne trekke meg for den lørdagen. Det synes jeg var faen så dårlig gjort. Men sånn var det altså den gang.

Blant de 10 som uttaler seg om sykepenger er det klar enighet: dårlig, vanskelig om en selv eller kona ble syk, "en gikk på jobb bare en kunne orke å komme seg ut av senga om morran", "hvordan de greide seg de som var syke i lengre tid, vet jeg ikke".

Flere nevner hjelpekassa som alle betalte kontingent til hver uke. Hjelpekassa ga støtte til syke i inntil 1 år og bortfalt da sykepengene økte.

Virkelige forbedringer kom først på 60-tallet og skikkelig ordning først på 70-tallet.

Arbeidstid.

Spørsmålene om arbeidstid ved de to fabrikkene ville avdekke følgende to områder:

- Hvor lang arbeidstida var, pauser, overtid, ferie.
- skiftordninga, holdninger til den.

Arbeidstida ved de to bedriftene var i hele perioden 8 timer om dagen. Pauseordninga kunne variere noe, endring gjennom tid førte til kortere og færre pauser. Men noen arbeidsgrupper, f.eks. ovnfolk, hadde mye "dødtid" innimellom tapping av ovnene.

Lengden på feriene økte fra 14 dager til 4 uker i perioden, noe alle informantene synes glade for.

I perioden etter krigen var det mye overtidjobbing, det kunne være en 4-5 timer om kvelden. Det er vanskelig å si hvor populær denne jobbinga var - vi har motstridende utsagn. En sier at han "nekta plent", en formann sier det aldri var vanskelig å skaffe folk og at en måtte passe på at ingen tok mer overtid enn de hadde lov til.

Men overtidarbeidet forsvant etterhvert som skiftarbeid ble innført ved de fleste avdelinger ved begge bedriftene. De fleste informantene viser en negativ holdning til skiftarbeidssystemet, av flere grunner:

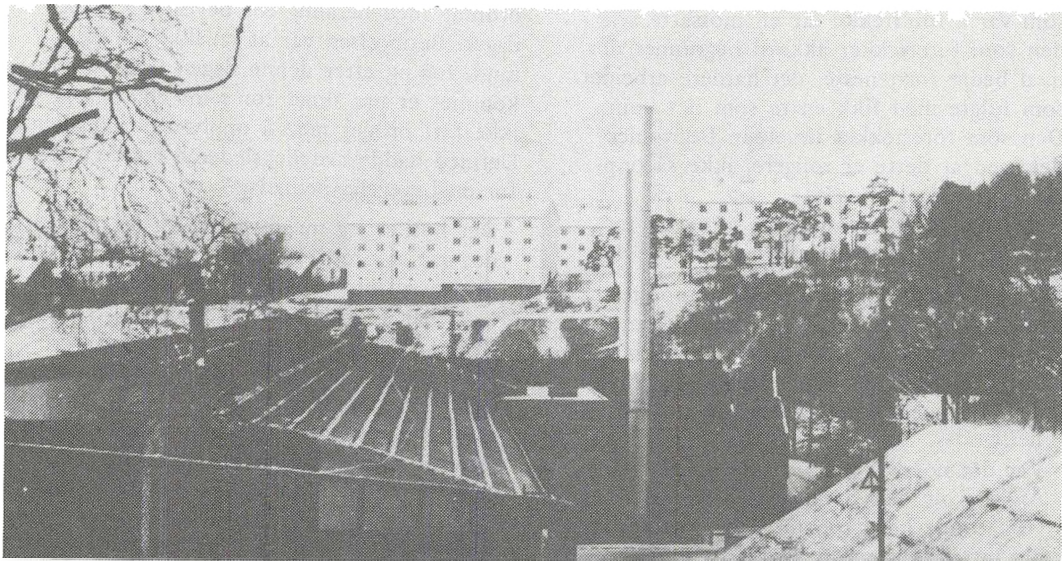
Kvaliteten på arbeidet sank:

- Jo, vi jobba på skift og, til syvende og sist, for det blei så mye å gjøra. Og da blei jo stoffene deretter. (NC)

Det ble vanskelig å føre et normalt familieliv:

- Likte du å jobbe skift?
Nei, det likte jeg ikke for jeg liker å være hjemme sammen med familien min.

Christiania Spigerverk har drevet en utstrakt boligbygging for de ansatte. Blokkene i Nygaard Terrasse ligger rett bak Verket. Foto: Chra. Spigerverk.

Dem så jeg ikke, for da jeg gikk på arbeidet så sov dem, og når jeg kom hjem var de på skolen. Det har jeg aldri likt. (CS)

Skiftarbeid skapte problemer for nattesøvnen:

- Å jobbe tre skift var et helvete altså. Fordi det blir for mye variasjon. Får ikke søvnrutene i det hele tatt. To skift går, det er ganske bra det. (CS)

Noen av kvinnene ved NC syntes ettermiddagsskift gikk an. Da kunne de ordne hus og mat til mannen før de skulle avsted, mens for andre kvinner var dette et problem fordi det var vanskelig å kombinere med småbarn i skole og daghjem.

Svarene er preget av at kvinnene er dobbeltarbeidende.

Ansettelse.

Vi stilte spørsmålene: Når begynte du på fabrikk? og hvorfor begynte du på NC/CS?

Spigerverket.

Vi har fått svar på spørsmålene fra 11 menn, som samlet har erfaring fra 8 forskjellige avdelinger. 5 stykker ble ansatt før 1945. Av de andre 6, som begynte et stykke inn i vår periode, var den seneste ansettelsen i 1958. Alle arbeidet til 1963 og lenger. Av de 11 arbeiderne var 8 innflyttere og 3 fra Nydalen eller omegn.

Alle våre svarere har det til felles at på det tidspunkt de kom i kontakt med Spigerverket var de ute etter en fast arbeidsplass som kunne trygge inntekten for framtida.

- Jeg gifta meg her nere så måtte jeg se meg om etter en fast jobb her.

Svarene på spørsmål om hvorfor de begynte akkurat på Spigerverket fordeler seg i 2 grupper. For noen var det utslagsgivende at de fikk bolig fra bedriften, andre svarer at de hadde kjente eller slektninger fra før. De 3 som kom fra Nydalen eller omegn hadde alle sammen slektninger - far, onkel eller bror - på bedriften.

- Var det noen grunn til at du begynte akkurat her?

Spolerske og lærejente. Foto i privat eie.

Det kan man vel si - familiegrunner. Jeg hadde en onkel og en bror av en onkel som drev her. Og jeg hadde jo vokst opp ikke så langt unna - på Torshov - så som guttunge pleide jeg som regel å gå gjennom her når jeg skulle opp og bade om sommeren.

Så du kjente litt til bedriften på forhånd? Det gjorde jeg.

Hva var det du hadde hørt?

Hørt og hørt. Det var en solid bedrift, forsåvidt. At det var en god plass å arbeide på, at en kunne få konstant arbeid. Alle var redd for å miste arbeidet.

Nydalens Compagnie.

På NC er det 12 personer som har svart på spørsmålene om ansettelse. Det er 8 kvinner og 4 menn. De representerer 5 forskjellige avdelinger. I motsetning til på Spigerverket kommer de fleste, dvs. 8 stykker, fra Ny-

dalen eller omegn. 2 er innflyttere, mens opprinnelse er ukjent for 2. De fleste ble ansatt godt før 1945, og seneste ansettelse var i 1955.

De fleste (dvs. de åtte fra Nydalen) begynte på NC fordi de kjente bedriften fra sitt hjemmemiljø, og når de skulle søke arbeid ble det naturlig å henvende seg dit først.

Opplæring i ny jobb.

Hvordan den nyansatte arbeider/arbeiderske lærte jobben avhang først og fremst av hans/hennes egen aktivitet og arbeidskameratens evne og mulighet til å gi råd.

- Det var ingen som var med og lærte meg opp der. Det var det ikke. Det var bare å se og følge med selv. (CS)

Senere har situasjonen bedret seg, og nyansatte fikk i de minste en form for trening i arbeidet både ved CS og NC. Opplæringsperioden varierte fra noen dager til tre ukers varighet avhengig av vanskelighetsgrad og fare forbundet med jobben. Opplæring ble gitt enten av formannen for avdelinga eller en arbeidskamerat ved maskinen. I noen tilfeller var det et familiemedlem som sto for opplæringa. Mor eller søster ved NC.

- Husker du hvem som ga deg opplæring? Formannen, også operatøren som sto der da. (CS)

- Hvem var det som lærte deg opp? Det var min søster. (NC)

Arbeiderne som sto for opplæringa fikk et lite tillegg i lønna, lite sammenliknet med den fordelten bedriften hadde med en slik ordning.

- Vi fikk ekstra 5 kr. i uka, fordi vi hadde lærejenter. (NC)

Gjennomtrekk blant de ansatte.

8 informanter fra hver bedrift fikk spørsmål som hadde med gjennomtrekk å gjøre. Som tidligere nevnt var så og si alle våre informanter stabile arbeidere som hadde vært lenge på arbeidsplassen. De fleste svarte imidlertid bekreftende på om de kjente folk som bare jobbet en kort stund. Flere forteller om to

slags grupper arbeidere på sin avdeling, den stabile "harde kjerne" og de som jobbet kortere tid.

Noen opplysninger tyder på at gjennomtrekken var størst etter krigen og i 50-åra (dvs. mesteparten av vår periode), da etterspørselen etter arbeidskraft var stor, og at det var mer stabile perioder før og etter dette.

Årsaksforklaringene til gjennomtrekken er stort sett de samme på NC og CS. Årsakene kan grupperes slik:

1. *Det fysiske arbeidsmiljøet* (støy, støv, kulde, varme, hardt tempo).

- Dem likte seg ikke. Å, dem kunne ikke tenke seg detta bråket, nei. Dem kunne ikke begripe seg på meg som holdt ut sånn. (NC)

~ ... folk kommer kanskje fra et renere yrke og da kan dem vel få sjokk av alt bråket som er her. (CS)

2. *Det sosiale arbeidsmiljøet.*

- ... det er vel mange som ikke passer inn i miljøet og i bildet, vet du. Det er mye deres egen feil også, de passer ikke inn. Alle er ikke like. (CS)

3. *Skiftarbeid.*

- Nå i den senere tid så har de fleste hatt imot skiftarbeid. Så av den grunn så har mange slutta. (CS)

4. *Ny bolig.*

- ... folk jobbet der fordi de fikk husrom og sluttet med en gang de fikk et bedre sted å bo. (NC)

5. *Oppsigelser.*

Både på NC og CS hevder en informant at ingen ble oppsagt. Imidlertid forteller 8 andre fra NC og 6 andre fra CS at oppsigelser forekom og oppga grunner for det. Årsakene var noe forskjellige på de to bedriftene.

Av NC-arbeiderne hadde jo alle opplevd å bli oppsagt da fabrikken ble lagt ned. Mens fabrikken ennå var igang, er det først og fremst to årsaker som kommer fram. Den ene er oppsigelser i forbindelse med *inn-*

skrenkning av produksjonen. Hele avdelinger ble lagt ned. Den andre årsaken er *skofting*, gjerne i forbindelse med bråk på hyblene, som gikk ut over arbeidskameratene.

- ... hvis de var ute og festa en kveld, så kunne de drikke for mye, kanskje skofte dagen etterpå... og det hendte at folk fikk sparken for det og, vet du. (NC)
- ... hvis det var noen som holdt det gående med grammofon og dans hele natta, så orka de ikke gå på jobben, sant? Og så var det de som klaga på det.

Mens en ikke hører noe på NC om *driking på arbeidsplassen*, oppgis dette derimot som hovedårsaken til oppsigelser på CS. Denne forskjellen mellom bedriftene er det nærliggende å knytte til menns og kvinners ulike forhold til alkohol. Men som vi har sett, kunne også kvinnenes driking på fester i fritida gå ut over jobben i form av skoft. På CS ble det sagt:

- Jo, du vet en hadde ikke lov å drikke øl her, være full. Du fikk sparken for fyll, det er det mange som har fått gjennom åra her.
- I det hele tatt, alkohol er det mange som har fått sparken for. Ja, jeg husker i førstningen da jeg begynte her (1950) disse gamle gutta, de drakk. De drakk hver dag i arbeidstiden... Det kom kanskje noe av varmen og. Før, hvis du ble tatt åpenbart beruset på arbeidsplassen, fikk du 14 dagers permisjon. Uten lønn. Og så kom du igjen. Og andre gangen du ble tatt, så fikk du sparken uten diskusjon.

Andre årsaker på CS er *skofting* (delvis i forbindelse med bruk av alkohol) og *slurv* i arbeidet.

- Men altså skoft, simpelthen skoft som de trodde kom fra driking, da var det som regel ikke lenge før de fikk sparken.
- ... det var mye slendrian, kom mye for seint og skofta mye, da. Så hendte det at dem måtte gå altså, men det var ikke så ofte.
- Det var jo en god del som fikk sparken, hvis dem gientatte ganger var skjødsløse (gjelder muligens 30-åra).

Arbeiderne hadde her en viss kontroll med oppsigelsene, som måtte innom både klubbstyre og gruppestyre.

- Så hvis det er noen som de vil bli kvitt eller noe sånt no', da bryter jo foreningen inn.

Sterkere organisering på CS slår altså ut i en større sikkerhet i forbindelse med oppsigelser. Det er også mulig at CS-arbeiderne sto litt sterkere fordi det i hele perioden var etterspørsel etter arbeidskraft på CS, mens dette ikke gjaldt i samme grad på NC, men dette er bare en antakelse.

Fagorganisering.

På spørsmålet "Var du organisert?" svarer alle fra NC og CS bekreftende - eneste unntak er en funksjonær fra NC.

Svarene på hvorfor informantene var organisert peker i to retninger:

- 1) Den kollektive tanken om at bare gjennom fagbevegelsen vil arbeideren komme noen vei mht. lønn og bedre arbeidsforhold.
- 2) Den individuelle tanken om personlig trygghet vsv. bedriften.

Det ser ut til at praksis ved begge bedrifter har vært at de nyansatte er blitt oppsøkt enten av fagforeningstillsitsmann eller formann, og blitt spurt om de ville organisere seg.

Av viktige fagforeningssaker nevnes på CS lønnskompensasjon for flere maskiner, fire ukers ferie, lørdagsfri, bedre arbeidsmiljø og vernetiltak, og alle enkeltsakene der en arbeider er kommet i en vanskelig situasjon overfor bedriften.

Av viktige fagforeningssaker nevnes ved NC bedring av lønn og fysisk arbeidsmiljø. Men de fleste påpeker at foreningen hadde for liten makt og at den gjorde for lite. Ingen av våre informanter nevner kampen mot nedleggingen som Konstanse Johansen fortalte om i sin forelesning om klubbens historie.

Når det gjelder rekrutteringen til fagbevegelsen i dag, virker det som om de eldre synes tilslutningen fra de unge er noe laber:

- De unge synes de har det så bra. De del-

Nr. 1 • Februar 1946

Tekstilarbeideren

SAMHOLD

STYRKE

Forside på Norsk Tekstilarbeiderforbunds blad.

tar ikke så mye i fagbevegelsen og går ikke med fanen som i gamle dager. (CS)

Synet på uorganiserte.

På Spigerverket gis det entydige svar at uorganiserte ble uglesett gjennom hele perioden. Et vanlig pressmiddel overfor uorganiserte var å nekte å jobbe overtid sammen med dem.

Ved NC varierer svarene fra: "de uorganiserte ble frosset ut" til: "ingen reaksjoner". Dette kan skyldes tidsperspektivet, at vi har svar som dekker hele perioden '45 til '63, og at holdningen til uorganiserte arbeidskamerater endret seg i oppløsningsperioden ved NC. En av våre informanter meldte seg ut av foreningen på slutten fordi hun ikke var fornøyd med dens arbeid.

Medbestemmelse.

Dette emnet peker tilbake på tre spørsmål på vår spørreliste: Ble arbeiderne tatt med på råd? Så du noe til ledelsen? Hadde du noe samarbeide med noen av dem? Svarene var for det meste negative.

Christiania Spigerverk:

Tatt med på råd?

- Nei, jeg vil ikke si akkurat råd. Jeg har vært med når dem har montert dem. Jeg har gått og sett og fulgt med.
- Det er vel kun i de seinere åra det at arbeiderne er blitt tatt med på råd. Ellers så hadde ikke arbeidera noe å si.
- Ja, ikke da, mellom '50 og '60. Men nå så, etter '63.
- Nei. Nye maskiner ble innkjøpt av bedriftsledelsen, det sto til dem å finne ut det som var best. Nei, ikke på rasjonalisering, det hadde vi ikke noe vi skulle si på.

Innflytelse?

- Nei, dessverre.
- Var det dere som sa fra til ledelsen om det, sånn at dere fikk oftere tøy? Det gikk gjennom tillitsgruppen. Og da fikk dere det? Ja.

Nydalens Compagnie:

Tatt med på råd?

- Å, langt ifra! Jeg kan aldri huske at vi ble tatt med på noe råd.
- Det var ledelsen som bestemte.

Samarbeid?

- Nei.
- Ja, det var de gangene dem var oppe, da, og spurte om vi var fornøyd med maskiner og garn og det, men det var ikke alltid vi var. (Dessverre ingen opplysninger om i hvilken grad dette ble tatt til følge).

Det virker som om ledelsen på CS var litt mer villig til å ta hensyn til arbeiderne. Fagforeningens sterkere stilling på CS bidro muligens til det. Vi var spesielt interessert i ombygningene ved CS og om arbeiderne fikk noe å si på det området. Ovenfor sier en informant at nei, dessverre hadde ikke arbeiderne noen innflytelse. Han utdypet sitt syn på det.

- Tror du det kunne blitt annerledes da? Ja, mye kunne blitt annerledes, hvis vi... Hva da? Tja, vi kan jo kanskje se tingene litt annerledes enn de gjør på ett tegnebrett. Det er mange ting som vi har erfaring i som vi ser kunne blitt gjort annerledes enn det har blitt gjort. Og det har til syvende og sist blitt gjort en masse slik vi ville ha det. Men det har tatt tid? Ja, det har tatt tid. Men det var vel noe dere kunne bestemme? Ja, det er jo et gruppestyre, da, som forhandler for oss gruppevis eller så er det avdelingsvis og klubben på verket som forhandler.

En annen informant:

- I alle fall, når dom bygde verket, så fikk dom satt opp modell med sånne byggeklosser. Så fikk vi se det på bordet, åssen det skulle virke.

En fortalte om en ny maskin (i førkrigsperioden) som ikke gikk bra nok for ham:

- Nei, det der vil jeg ikke ha, sa jeg.
Og det kunne du få dem til å høre på?
Ja, jeg nekta plent å ta den maskinen.
Den var ikke aktuell, og så tungvint, vet du.

På NC var det enda mindre kontakt mellom ledelsen og arbeiderne. Vi spurte om arbeiderne ble tatt med på råd da vanskene oppsto tidlig i 50-åra og i slutfasen da NC gikk konkurs. Flere fortalte at det var lite informasjon fra ledelsen, og arbeiderne fikk høre om sammenslåingen til TEFAS bare ad omveier.

Da rasjonaliseringen tok til, rundt 1948-50, ble det brukt tidsstudier.

Det var meget upopulært.

- Spinnerske: Det var jo mye vi var misfornøyde med, vet du. Og når vi hadde tidsstudiemenn som fløy der, det var nervepirrende. Vi snakka om det.

De beregnet tiden så knapt, at hvis akkorden skulle holdes, hadde de nesten ikke tid til å gå på toalettet. Dette fant kvinnene svært stressende.

Situasjonen på NC skinner igjennom i disse uttalelser:

- Ble maskinene skiftet ut og forandret etter krigen?
Nei, det blei liksom på slutten, da, når dem begynte å legge ned. Da liksom skjønnte vi at de ikke blei noe mer der.
- Vet du hvorfor de skulle øke?
De la mer press på jentene sånn etterhvert altså.
Fikk dere noe å si til det? Kunne dere si ifra hvis dere var uenige?
Ja, hvis vi ikke greide det, da fikk vi jo lov å... Det fikk bli som det blei, vi kunne ikke makte alt sammen.

I de følgende utsagnene kommer det fram at ledelsen på NC ikke hadde noen bakkekontakt, og at arbeiderne var misfornøyde med det:

- Så du noe til ledelsen, var det noen du kunne samarbeide med?
Av de mestra, nei å langt ifra. Nei, det var ikkeno' av det.

Hva gjorde de da, var det bare slik at de gikk og så?

Ja, dom hadde kontor i veveriet der, da. Oppi 'tasjen. Også var det vel forskjellige papirer dem så igjennom, da, kan jeg tenke meg.

- Så du noe til ledelsen?
Nei, "NN" kom bare en gang i blant, med nesa i sky. Når han skulle komme måtte vi vaske og skure lokalene.

- Hadde dere noe slags samarbeide med noen av ledelsen?

Nei.

En spinnerske husket også godt rengjøringen når disponenten og/eller fabrikktilsynet kom, og snakket litt om ledelsen generelt:

- Mester'n som vi sa, da, vi sa jo aldri navnet, for det var spinnerimester'n da.. Dem var *guder* altså. Var ikke sånn som nå. Vi gjorde det vi ble bedt om. Ja, åssen sku' det gått ellers, da? Var sikkert nok av dem som sto i kø og venta på å komme inn.

Men tross alt hadde tilstanden blitt litt bedre etter krigen:

- Så dere følte at dere sto sterkere som arbeidere etter krigen?
Å bevares, å bevares. Du vet at det var ikke sånn som det var føre krigen, da var jo alle redde for jobba sine, ikke sant? Det var slutt med det dem kaller å stå med lua i handa. Men det kunne mange ganger bli litt for mye, altså.
At man pressa litt for sterkt på?
Jada, ja.
  - Syns du at dere hadde noen mulighet, at dere kunne påvirke forholdene på arbeidsplassen gjennom foreningen på noen måte?
Jeg vil jo si det, at hadde vi ikke hatt foreningen, så hadde det jo vært mye verre. Det er jo ikke til å komme forbi, for vi hadde forhandlinger og lønnsforhandlinger, og det gjaldt jo alle som var.
- Allikevel er det bemerkelsesverdig at arbeideren bruker et uttrykk som "mye verre". Det tyder på et forholdsvis dårlig samarbeid mellom ledelsen og arbeiderne på NC.

Sosialt miljø ved Nydalens Compagnie.

Av 15 informanter var 4 innflyttere, og 11 var født og oppvokst i Nydalen eller tilstøtende områder. Samtlige innflyttere ble ansatt etter 1945 og oppga at de begynte fordi de fikk et sted å bo.

Rett etter krigen var det mangel på arbeidskraft. Fabrikken satte opp 5 tyskerbrakker ved Maridalsveien, rett overfor fabrikkområdet. Hver avdeling hadde sin brakke, spinneriet en, veveriet en, osv. Jentene bodde 2 og 2 på hvert rom og hadde kjøkken felles. Ofte var det slik at de som delte rom også arbeidet på samme avdeling. De var ugifte eller skilte. Flere hadde barn. Dem fikk de ikke ha boende hos seg. Hvis jentene giftet seg, måtte de flytte.

Våre informanter som var innflyttere, var alle kvinner. Innstillingen til hybellivet var forskjellig blant dem.

- Vi var som en stor familie, var aldri en-somme.
- Kunne ikke vite hva slags folk en ble boende sammen med. Veldig avhengig av om en gikk godt sammen. Noen visste ikke forskjell på mitt og ditt.
- På 4 år delte jeg rom med 3 forskjellige.
- De fleste slutta på NC når de fikk et annet sted å bo.

I den andre gruppen - de fastboende - var det flere som var 2. og 3. generasjons arbeidere. De aller fleste hadde slekt og kjente som også var ansatt ved bedriften.

Samtlige informanter unntatt en, likte seg godt på NC. De framhevet at selv om arbeidet var hardt, likte de det likevel.

Det var mye moro jentene imellom. Men miljøet blant dem kunne være ganske røft. De hadde også en egen sjargong. En mannlig informant sier at kvinnene kunne være veldig uvenner seg imellom.

- Men var det noe ordentlig djevleskap, da holdt dem sammen, altså. Var det ett eller annet utenfra, var dem som en blokk.

De fleste informantene sier at det var koselige folk å jobbe med. Men det var stor gjennomtrekk rett etter krigen, og miljøet var blandet. Folk kom fra hele landet, også un-

garere og polakker på slutten av perioden. Informantene syntes miljøet bedret seg på slutten. Da var det færre som arbeidet der.

- Miljøet blei bedre på slutten. Ikke så mange. Også blei det en annen ledelse på topp. Det forandra seg på forskjellige måter.
- Spinnerske: Vi som var igjen var som en familie. Mer oversiktlig og mindre folk.

Alle sier at forutsetningen for at det skulle være koselig var at maskinene gikk bra. Dette gjelder for alle avdelinger. Da kunne de sitte med et håndarbeid og slappe av innimellom.

- Når det gikk bra - veldig koselig.

Men akkorden ble ganske hard etterhvert. Flere informanter sier at det ble vanskeligere å ta pauser.

- Spolerske: Kunne ikke ta pauser. Måtte passe på maskinene for å holde akkorden.

De som var nye ble kommandert til gamle maskiner. Det kunne være vanskelig, samtidig som de risikerte å tape penger. Antall skift pr. døgn steg også mot slutten av perioden. De var oppe i 3 skift, og ikke mange likte dette.

Og i og med at hastigheten økte på hver maskin, ble tempoet hektisk. Men det var forskjell på hvor mye en hang med.

- Spolerske: Noen hadde 9 skift (av spoler) på maskinen og aldri tid til å snakke med noen. De var interesserte i å tjene penger. Og de med 3-5 skift kjørte så lite at formannen måtte passe på dem. På spørsmål om hvem de var mest sammen med på arbeidsplassen, sier alle at det var faste arbeidskamerater, helst dem de sto og arbeidet i nærheten av.

- Vi satt og spiste med dem vi jobba sammen med.
- Vi fikk ikke tid til å bli kjent med andre enn dem som sto nærmest deg.

De fleste av informantene satt ved maskinene og spiste i pausen. De mente at de kastet bort tid med å gå til spisesalen, fordi det var for langt dit. Maskinene sto i pausen, og da kunne de prate. 4-6 jenter satt fast sammen. Menn og kvinner satt hver for

Samling i solveggen på Nydalens Compagnie. Fotos i privat eie.

seg, også i spisesalen.

Informantene opplyser at det var liten eller ingen kontakt mellom de forskjellige avdelingene på fabrikken.

- Veveriet og spinneriet, - det var som 2 forskjellige fabrikker, det. Vi visste ikke hva som foregikk andre steder, og folk var jo også atskilt i brakkene.

Det hendte at folk ble flyttet fra en avdeling til en annen, men stort sett var de på samme sted, ihvertfall innen samme avdeling. Menn hadde større kontaktflate. De hadde ofte arbeid som innebar at de gikk mye rundt, f.eks. formenn og reparatører.

Det var mye bråk på avdelingene når maskinene gikk, og vanskelig å føre noen samtale. Verst var det i veveriet.

- Det var grusomt, forferdelig i veveriet. Veveriskene kunne ikke snakke sammen - de måtte skrike til hverandre.
- Vi måtte gå helt inntil hverandre og snakke veldig høyt.
- Hespleske: I hespelavdelingen kunne vi snakke mens maskinene gikk.
- Spinnerske: Det var en mulighet for å stikke bort og snakke, men det bråka så fælt av maskinene at det var ikke noe å få snakka om heller.
- Spolerske: Det bråka fælt i spoleavdelingen, men det var verre i spinneriet når maskinene gikk.

Når maskinene gikk godt, kunne de ta tid til en prat, men det var vanskelig å forlate rommet, særlig i spinneriet.

- Spinnerske: Vi kunne slå av en prat, men vi måtte sitte ved maskinen, så vi så at det ikke krølla seg så valsene fløy om hverandre. For da var det mye arbeid å få maskinene igang igjen.

Arbeiderskene måtte altså stort sett holde seg ved maskinene når disse gikk. Mulighetene til å prate var da begrenset av bråket, selv når maskinene gikk godt. Flere informanter sier også at de ikke var interesserte i å prate, fordi de hadde akkord og var der for å tjene penger.

De unge, ugifte jentene snakket mye om hva de skulle gjøre i fritiden. En del av dem

gikk ofte ut sammen på dans. Da gikk praten om gutter de hadde truffet. "Hav var kjempekjekk, - han var god til å danse, - han fulgte meg hjem, osv." Dessuten snakket de mye om lønn, og hva de skulle kjøpe for pengene.

De gifte, dobbeltarbeidende kvinnene var opptatt av hus og hjem. De snakket mye om hva de hadde gjort, bakt og laget, og hva de skulle ha til middag.

- I dag skal jeg ha noe lettvtint.
  - Å ja, men jeg har middagsrester fra igår.
- Private ting snakket en ikke om med hvem som helst.
- Vi prata om private ting hvis vi var riktig godt kjente.

De var også opptatt av ting som skjedde på fabrikken:

- Når det var klabb og babb, var det jo det som var temaet. For det hendte jo at det gikk så gærnt at vi slo igjen - vi orka ikke mer, altså.

De forteller om mye latter og moro når de satt sammen i lunsjpausen.

- Fortalte skrøner - pent og stygt ettersom. Satt og prata og hadde det moro.

Ifølge informantene var det svært lite snakk om politikk.

- Ikke politikk. Som mannen sa - du må ikke si noenting, for det har du ikke noe greie på.

Før valgene hendte det at det ble endel diskusjon om hvilket parti de skulle stemme på. Formenn og lønn var også samtaleemne. Og var det ting de var misfornøyde med, snakket de om hva de skulle gå videre med til fagbevegelsen. På slutten var de mye opptatt av at fabrikken gikk dårlig.

En del av de ugifte jentene som arbeidet sammen, kunne gå ut på dans, gjerne i klikker på 2-3 stykker. Dette var både fastboende og innflyttere. Men når jentene giftet seg, sluttet de med dette.

- Det gikk jo mye jenter ut, da, f.eks. på Ullevålrestauranten. Der kunne du jo gå 3 ganger i uka, du behøvde ikke kjøpe

mer enn kaffe for å være der og danse.

Andre nevner Langmyr som aktuelt dansested.

De som var gifte og fastboende vanket privat med dem som bodde i nærheten.

- Det ble dem som en bodde sammen med da, enda så gode venninner en ble på jobben.
- Det var jo massevis som kom utenfra, vet du, dem hadde jo ikke andre enn dem som dem jobba sammen med. Men vi som var herifra, vi hadde jo andre igjen.

Når innflytterjentene giftet seg og flyttet, holdt mange kontakten privat hvis de ble boende i Oslo-området.

Mennene var som sagt mer mobile, og det hendte ofte de gikk rundt og slo av en prat med jentene. De var også lite sammen med arbeidskamerater privat, det eneste var sportsforeningen og foreningsfester. Fagforeningen hadde fester 2 ganger i året, og oppslutningen var god. En mannlig informant forteller om en slik fest, hvor en rekke jubilarer skulle få Norges Vels medalje for 30 års tjeneste, og noen gullnål for foreningsmedlemskap i 25 år. Dampkjøkkenet i Torggata var leid for anledningen.

- Det var massevis av folk, og det gikk ganske vilt for seg. Det ble ødelagt for 6-7000 kr. Til og med sånne stumtjenere ble slått ned. Ja, du vet, det var veldig flaut for folk som var ordentlige, men det gikk fint, det. Foreningsmannen gikk til kontoret og fortalte dette her. - Ja, det var helt i orden, det, det brød dem seg ikke om. Jada, dem betalte det. Det var det mest moro dem hadde hørt noengang. Om dem hadde rivi ned hele gården, så tror jeg ikke det hadde gjort noe. (latter) Nei, det var mye av det rare, hvis det var ett eller annet sånn, så betalte kompaniet det. Vi hadde jo renn og idrettsfester og sånn. Da fikk vi svære puncheboller.

På NC var det et aktivt miljø når det gjaldt sport og musikk. Det var ski, håndball, fotball, tennis og skyting. I flere idrettsgrener ble det konkurrert med andre bedrifter, bl.a. CS. En informant opplyser at håndballjentene på NC var svært gode. Skiklubben had-

de revyer på "Ullbua", og det var det stor stemning. Sportsfestene samlet mange. Oppslutningen om fritidsaktiviteter ble mindre mot slutten av perioden, da tallet på arbeidere gikk ned. NC hadde egen musikkforening, men ingen av informantene hadde vært med der.

Nydalens Feriehjemsforening hadde 4 hytter ved Bunnefjorden som de ansatte kunne leie for en billig penge. Vi hadde inntrykk av at dette var populært, og at mange benyttet stedet.

Fabrikken arrangerte ingen tilstelninger. De ansatte tok initiativ til en sammenkomst før jul. Personalet på de ulike avdelinger stod for dette. Som regel ble det servert kaffe og julekake. På spoleavdelingen dekket de langbord og hadde musikk.

- Hver jul lå på vi knærne og hvitskurte for å få det pent.

På de forskjellige avdelingene laget arbeiderne lister og samlet inn penger til gave, når noen giftet seg eller sluttet.

Oppfatningen av samhold og solidaritet mellom arbeiderne var forskjellig. Det var tydeligvis et eget samhold mellom dem som hadde vært der lenge. De framholder hvor enige de var bestandig.

- Det var like dårlig og like bra med oss alle.

De hjalp hverandre når det ble for ille. En som bodde i brakkenes sier at det var veldig godt kameratskap. De stemplet ofte for hverandre hvis noen kom for sent. Men det var flere avhengighetsforhold som nok skapte irritasjon og gnisninger. De som kjørte maskinene var avhengig av dem som behandlet råstoffet. Noen var nøye på kvaliteten av det de leverte fra seg, andre ikke. Dårlige materialer kunne forårsake mye ryking og stans i maskinene.

- Mange av de yngre lot bare maskinene gå, dem var ikke så nøye på kvaliteten dem leverte.

De som jobbet fort for å tjene penger, ble uglesett, men alle var selvfølgelig interessert i å tjene mest mulig. En som sprenget akkorden sier at hun fikk mye kritikk for det. Men hun var sterk og ignorerte kritikken.

Generelt kan man si at de som jobbet særlig fort ikke ble så godt likt av de andre.

Det var en del misunnelse jentene imellom. Lønna kunne det være stor forskjell i på. Enkelte gikk på kontoret og så på akkordlappene der, så de visste hva de andre fikk utbetalt.

Noen jenter var favoritter blant sjefene. Dette hadde ikke noe med dyktighet å gjøre. Flere snakker om innynding, og at disse jentene oppnådde fordeler - gode maskiner f.eks.

De som var dyktige hadde større muligheter enn de andre til å si fra når det var misnøye.

- Spolerske: Hun trua med å si opp, men de to kjørte mest, og hvis de slutta, ville alle spinnemaskinene i 2. etasje stå. Mange skulle ha deres pinner.

En annen forteller at hun var så dyktig at hun kunne si hva hun mente uten å være redd for å måtte slutte. Men det å være dyktig kunne også ha andre konsekvenser:

- Det er jo ikke bare å være rask heller, da blir en bare utnyttet.

Det hendte ofte at lønninga ikke stemte. Var det særlig urettferdig, stoppet de maskinene et par timer.

- Så var det å gå tilbake igjen.

Det oppsto lett snakk hvis noen fikk fordeler eller stakk seg ut. En mann forteller at han fikk en ekstrajobb som han tjente en del penger på. Men misnøyen og misunnelsen ble så plagsom for ham, at han sa den fra seg.

Noen av de eldre kvinnene som torde ta igjen med sjefene, ble kalt oppviglere. De eldre følte seg tilsidesatt enkelte ganger.

- Spinnerske: En pike skulle sendes til Vejle i Danmark for å lære ved Winfeldt-Hansens spinneri. Men du bør ikke tro at en av de eldre fikk den oppgaven! Det var ei ung jente som kom etter frigjøringen, det, som fikk den turen til Danmark. Da var det mange som hadde gått der i alle år, og dem ble ikke bedt. Så da kan du skjønne hva politikken der gikk ut på - de gamle skulle fryses ut.

Sosialt miljø ved Christiania Spigerverk.

Av 15 informanter er 7 fra Nydalen eller de nærmeste omgivelser, og 8 er innflyttere. Flere av informantene som begynte rett etter krigen hadde bare tenkt å være der en kort stund, men ble værende. Det var mangel på folk.

På spørsmål om de likte jobben, fikk vi 13 svar. 8 svarte ja, og 5 svarte: opp og ned. Karakteristisk reaksjon fra de 5 var forbauselse, som om de ikke hadde tenkt over saken. Flere av dem sa:

- Ja, jeg må vel det, siden jeg har vært her så lenge.

Alle snakker om de gode arbeidskameratene. Man får inntrykk av at det var en stabil kjerne av folk på hver avdeling som kjente hverandre godt, mens nye folk kom og gikk.

- Det var en fast kjerne - oss gamle gutta.

- Mange greie gutter. Med litt vilje gikk det bra.

- Greie karer, gode forhold.

Flere av informantene sier at det i begynnelsen av perioden var mer kontakt arbeiderne imellom. De mente at miljøet på jobben etterhvert betydde mindre og fritiden mer. Før var de mer opptatt av det som hendte på arbeidsplassen.

- Før hadde gutta klengenavn. Jeg trur dem hadde mer moro før. Dem må ha vært slitne, men dem hadde det gøy.

En som begynte i 1950 ser tilbake:

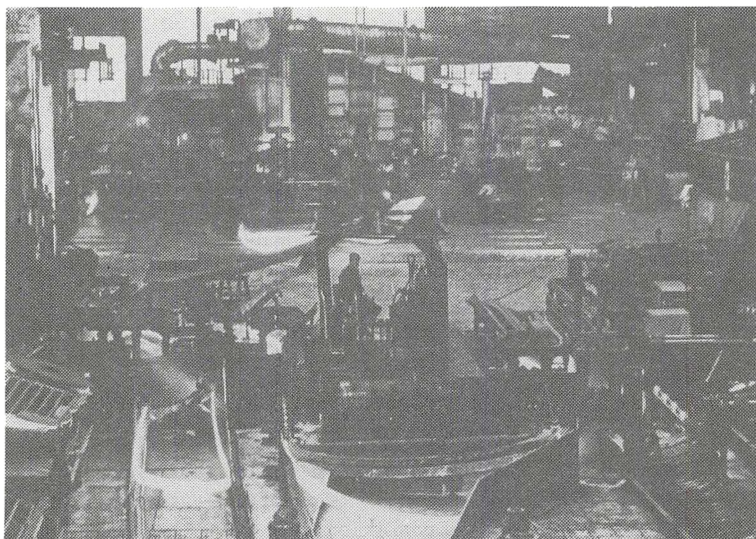
- Det var mer stabile folk før. Det var mer enighet, og samholdet var større. Det var mer hygge.

- Etter krigen så man opp til de gamle. Det ble det slutt på etterhvert.

Andre mente at miljøet bedret seg og ble roligere.

På spørsmål om hvem informantene var mest sammen med i arbeidstiden, sier alle unntatt en at det var faste arbeidskamerater. Samtlige spiste i spisesal i vår periode.

- Den gjengen som var mest kamerater satt ved samme bord.

*Bråket fra valsene i finverket gjenlød i hele hallen.
Foto: Cbra. Spigerverk.*

- Faste grupper spiste sammen - dem man jobba med.
- Faste en prata med - dem som sto nærmest.

En informant sier:

- Det var ikke noe fast - det var ettersom det falt seg. Men det var jo mest de som var rundt i den hallen du var.

Informantene opplyser at det var liten kontakt mellom avdelingene. Men i spisesalen kjente en ansikter og var på nikk med mange. På CS var det flere avdelinger enn på NC, og færre mennesker samlet på ett sted.

Støynivået på CS kunne variere noe fra avdeling til avdeling, men jevnt over var det mye bråk. Det var vanskelig, om ikke umulig, å føre noen samtale i nærheten av maskinene. Nye maskiner var litt bedre, men ikke mye. Arbeiderne opplyser at mange av dem i begynnelsen følte seg isolerte når de var avskåret fra å prate, men at en ble vant til det.

- Savnet å ikke kunne slå av en prat. Det kunne være enkelte ganger en kanskje kunne trenge å få prata litt.

I serviceavdelinger som verkstedene og sliperiet kunne man snakke. Men endel arbeidere var uten mulighet til kommunikasjon

utenom spisepausene. Dette gjaldt bl.a. kranførere.

Flere av informantene framholder at når maskinene gikk godt, kunne man ta pauser til en prat og gå utenfor.

- Prate gjør vi når vi vil.
- Vi tok tobakkspauser til en prat.

Mange mener at de hadde mer tid til å prate i begynnelsen av perioden. Det var ikke sånt stress da.

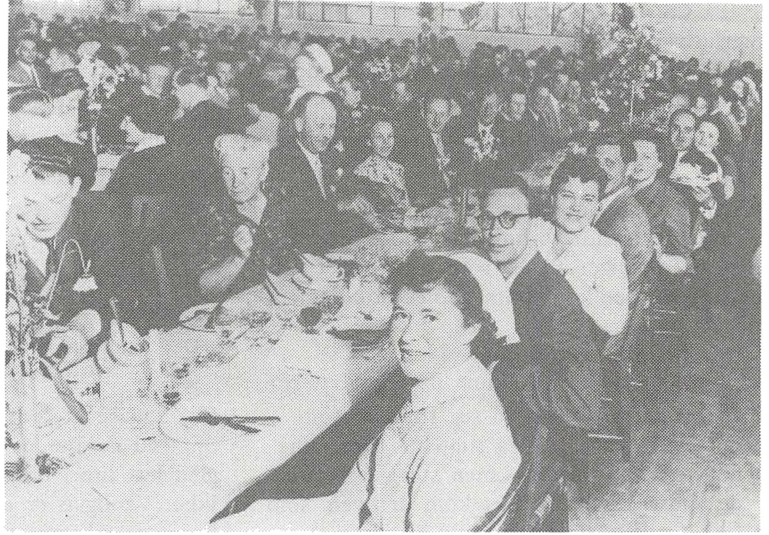
- Mer tid til å prate sammen før.
- Mer prating de første 10 åra. (ansatt 1945)
Folk utnytter tida bedre. Produksjonen har gått opp, og maset har økt.

Informantene sier at de snakket mye om sport og idrett. Det dreide seg mest om ski og skøyter om vinteren, og fotball om sommeren. Fisking var også et populært samtaleemne. Ellers pratet de om "løst og fast". Været, dagens nyheter, og om damer.

Tariffrevisjon og tariffoppgjør var tema som det ble snakket mye om. Likeledes lønn og arbeidsforhold. Men flere sier at det var mer snakk om forhold på arbeidsplassen i begynnelsen av perioden.

De fleste svarte bekreftende på spørsmål om det ble diskutert politikk. En informant fra verkstedet sier at der ble det snakket li-

100-årsfesten på Spigerverket i 1953 samlet alle de ansatte med ektefeller. 1800 personer spiste i trekkeriballen. Foto: Cbra. Spigerverk.

te om det, men vi har inntrykk av at det var nokså vanlig. Et par stykker mener at det ble snakket og diskutert mer politikk i begynnelsen av perioden, og da særlig i valg-tider.

- De riktig gamle gutta, de var sterke i troen og ville lissom ikke høre på opposisjon. Da kunne det være friske diskusjoner.

Omtrent alle informantene snakker om alle historiene og vitsene som ble fortalt, men ingen husker noen de kan fortelle oss. De framhever at dette var mest utbredt rett etter krigen og noen år framover.

- De beste vitsemakerne borte nå.
- Ingen nå som lager vitser.

Ingen oppgir at de snakket med arbeidskamerater om private ting. Ugifte menn som bodde på CS's hybler, var mye sammen i fritida. Det var i første rekke fordi de bodde samme sted.

- Fikk mer kontakt der enn på jobben.

CS bygget i samarbeid med OBOS, Oslo bolig- og sparebyggelag, rekkehus og leiligheter for de ansatte.

- Verket bygget boliger til de ansatte, også blir det til at du bor på samme plassen.

Og jeg tror det var derfor vi var endel på fisketur og sånn. Det var ikke fordi vi jobbet sammen. De som bodde på andre plasser kan jeg ikke minnes vi hadde kontakt med.

- En som bodde ved siden av her - han og kona spilte vi kort sammen med på lørdagskveldene.

Enkelte knyttet forbindelser på jobben.

- Jeg vanket i skauen i alle år med en arbeidskamerat.

De fleste av de spurte var ikke sammen med arbeidskamerater i fritiden.

Klubben på CS eier en hytte i Enebakk, som de ansatte kan leie for en billig penge. Flere av dem som ikke har hytte selv, benytter seg av dette tilbudet for seg og familien.

CS arrangerte lørdagsjulebord hvor man tok med kone eller kjæreste. En informant som arbeidet på Bjørshem, forteller at hans gruppe arrangerte årstester. Om sommeren hadde de utflukter med mat, og om vinteren skirenn. Familiene var med.

I 1953 var CS 100 år. Da holdt bedriften en stor jubileumsfest for de ansatte. Kong Haakon og en rekke prominente gjester var tilstede. 1800 mennesker var til middag i Trekkerihallen. Etterpå var det dans.

På CS var det en aktiv sportsforening. Særlig var fotball populært, men også orientering, ski og skyting. Vinterskirenn med familier hadde stor oppslutning.

- Veldig mange som driver sport - godt miljø.

CS hadde også orkester og sangkor.

Når det gjaldt forholdet mellom arbeiderne i det daglige, sa alle som sagt at det var godt. Men det kom fram at det nok var en del gnisninger.

Informant fra Finverket:

- Det var forskjell på lønna på arbeidet. Noen hadde fått tukla til seg fordeler som de selvfølgelig aldri ga slipp på. Det kunne være litt gnisning, men stort sett fant de andre seg i det. Det kom ut hvem som fikk fordeler. Det var mye hysj-hysj om lønn. Idag er det mer åpent.

Vi får høre om konkurranser mellom skiftene. Ingen skulle være dårligere enn de andre. De hang i så svetten rant, for å få litt større produksjon enn foregående skift.

Finverket:

- Det var 3 rivaliserende lag som hadde akkord. De stjal blokker fra hverandre. Det var skarpt skille mellom dem, det var klikker som ikke blandet seg med de andre.

Flere snakker om fremmedarbeidere som jobbet på CS. Det var vanskeligheter med språket, og på grunn av kommunikasjonssvikt, ble det mange misforståelser og gnisninger. Vi får inntrykk av at det ikke var populært med folk utenfra.

Når noen fylte runde år, og likeledes ved begravelser og brylluper, samlet man sammen penger på avdelingen og kjøpte gave. Dette skjedde også når noen gikk av med pensjon.

Forhold mellom arbeidskamerater ved Nydalens Compagnie.

Vi har ført nevnt at informantene våre likte seg på NC, så nær som en. Hun var utelukkende negativ. De andre kom med forskjellige uttalelser om miljøet. Her er noen eksempler:

- Miljøet alle tiders - jentene snille og hjelpsomme. Mye moro.

- Miljøet enestående, men en kunne ikke blande seg med alle. Det var jo ikke alle en gikk godt sammen med.

- To som var venninner blåste i de andre; de ville tjene penger.

- En sa at hun holdt seg mest for seg selv. Hun likte best å jobbe om natta - da følte hun seg friere.

- Det var mye misunnelse og klikkvesen - det var bare *jeg* først.

Det kan se ut som om informantene hadde opplevd miljøet på forskjellige måter. Noen gled lett inn i miljøet og tilpasset seg, andre ikke. Vanligvis er en person fri til å velge hvem en vil være sammen med. Men bor man på hybel eller deler maskin med en annen, er det vanskeligere å distansere seg. Man er avhengig av et godt forhold.

Egenskaper som blir tillagt en god arbeidskamerat er:

Hjelpsomhet, ærlighet, ikke være overlegen, ikke gå bak ryggen på andre.

Eksempler på årsaker til gnisninger:

Man deler maskin, enten samtidig eller på forskjellig skift, og en sluntrer unna renholdet eller er likeglad med kvaliteten på det som produseres. Dvs. - gjør ikke arbeidet skikkelig.

Sprenging av akkorden. Noen var meget raske og dyktige og tjente mer enn andre.

Innynding hos overordnede for å oppnå fordeler. Det var f.eks. sterk misnøye når de gode maskinene *ikke* ble fordelt etter ansiennitet, noe som var vanlig.

Det er imidlertid interessant å høre hva en mannlig informant har observert når det gjelder miljøet blant jentene. Han sier at det kunne gå hardt for seg mange ganger, med krangling og grovt skyts. Men hvis det kom angrep "utenfra", "var dem som en blokk", da holdt de sammen.

De fleste av de kvinnelige informantene snakker imidlertid varmt om godt miljø og mye latter og moro. Særlig gjelder det dem

som var fra Nydalen og hadde familie som også hadde tilknytning til bedriften.

Noe arbeid hadde høyere vanskelighetsgrad. En informant forteller at det f.eks. ble regnet for finere å arbeide i spole- og hespelavdelingene enn i spinneriet og karderiet. Avd. C var den fineste av veveriavdelingene. Her ble det vevet silke, ullstoff og gardiner, og det var et vanskelig arbeid som krevde lang øvelse og erfaring. Dermed fulgte det forskjellig grad av prestisje med de ulike arbeidsplasser.

Forhold til andre arbeidsgrupper.

Det var stor forskjell på funksjonærer og arbeidere, særlig like etter krigen. Funksjonærene fikk f.eks. full lønn under sykdom, mens arbeiderne fikk sykepenger: Teknikerne på fabrikken kalte seg B-funksjonærer, og kontorpersonalet i administrasjonen A-funksjonærer.

Arbeiderne visste hvem kontorpersonalet var og vekslet av og til noen ord med dem når de møttes. Noen annen kontakt var det ikke. Det ble ansett som finere å være på kontoret, og kontorarbeidet ble også bedre betalt.

Formenn og mestere gikk runder i fabrikkene:

- For å se om vi satt flokkevis og glemte arbeidet.
- Spinnerske: Når han kom på inspeksjon, da så sa vi: Ja, nå kommer mester'n; da var vi som tente lys. Det nytta jo ikke stå, selv om du kanskje kunne hatt grunn til å hatt en 5-minutt. Å, det var ikke noe tillitsforhold eller noen tingen. Dem var som guder, altså.
- Spinnerske: Direktøren kom en gang i blant med nesa i sky. Når han skulle komme, måtte vi skure og vaske lokalene.
- Veveriske: Jeg husker en dame som var i følge med veverimesteren der. Hun fikk en sølvskyttel da hun reiste til Amerika. Det glemmer vi aldri, vi som var i fabrikkene. Og denna viste hun jo selvfølgelig fram, da. Hun var på lageret, hun, altså. Men mesteren spanderte en sølvskyttel på 'a.

På spørsmål om hvordan informanten oppfattet formannen sin, har vi svar fra 7 stykker. Fra alle unntatt en var svaret at formannen var grei. De mente dessuten at - "en formann skal være som oss arbeidera" og "skjønne at han ikke er noen høvding". Alle informantene påpeker formannens menneskelige kvaliteter, at han er blid og koselig.

På NC fikk arbeiderne aldri noen oppmerksomhet fra bedriften ved jubileer, verken ved 25 eller 50 år i firmaet. Som svar på dette spørsmålet fikk vi både latter og snøfting. Funksjonærene, derimot, fikk både penger og gave. Men på de forskjellige avdelingene samlet arbeidskameratene inn til gave eller blomster når noen giftet seg eller fylte runde år.

Forhold mellom arbeidskamerater ved Christiania Spigerverk.

Alle informantene sa at de hadde veldig fine arbeidskamerater og et godt miljø på avdelingene. Men innimellom får vi også høre eksempler på oppførsel som ikke ble betraktet som god tone på arbeidsplassen. Det virker som om de tenker på en mindre gruppe mennesker når de snakker om det gode miljøet. De andre ble "silt" bort når de vurderte helheten. En som nettopp har snakket om det fine kameratskapet sier f.eks.

- Miljøet, det kunne være både - og, det.

Vi får inntrykk av at når det er snakk om det gode kameratskapet, gjelder det "oss gutta", en stabil kjerne av folk som har jobbet lenge sammen. I andre sammenhenger kan miljøet innebære alle, også folk som de ikke kommer særlig godt overens med. Noen sier at det er godt miljø nå, men det var bedre før, før krigen og rett etter.

- Da så de unge opp til de som var eldre, da.

Eksempler på hvordan en god arbeidskamerat skal være, ifølge våre informanter:

Han skulle være real og ikke fare opp for bagateller, kunne diskutere, selv om han hadde andre meninger, ikke gå bak ryggen

på andre, og ha evnen til å samarbeide.

Årsaker til uoverensstemmelser kunne være:

Unnasluntring. Hvis folk ikke gjorde jobbet sin, gikk det utover andre, særlig i arbeidslag.

At folk nektet å organisere seg. Vanlig praksis var å nekte å jobbe overtid med uorganiserte.

At man sprengte akkorden.

At noen prøvde å oppnå fordeler framfor andre.

Kommunikasjonsproblem med fremmedarbeidere.

På CS var det mange flere avdelinger med færre folk på hver avdeling enn på NC. Man sto som regel ikke så tett sammen og arbeidet. På mange avdelinger ga arbeidet mulighet til større aksjonsradius enn den jentene hadde på NC. Det var lettere å velge hvem en ville slutte seg til.

Også her får vi inntrykk av en rangforskjell mellom avdelingene og ulike typer arbeid. En jobb som innebar vasking og feiing hadde lav status. Det var ansett som finere å kjøre kran, maskin eller dreibenk.

- Trådtrekkeriet: Finverket holdt seg for seg sjøl. Finverket og Stålverket skulle være litt finere, lissom. Stålverket litt høyere. Ja, dem var litt høye på pæra, dem i Stålverket. Finverket regnes som en god arbeidsplass på grunn av høyere lønn.

Forhold til andre arbeidsgrupper.

På CS hadde arbeiderne ganske god kontakt med de overordnede. De framhevet særlig sjefene i begynnelsen av perioden og sier at det var større kontakt da. En overingeniør gikk en morgenrunde i alle avdelingene hver dag og tok seg tid til å prate. Dette satte arbeiderne stor pris på. Direktøren gikk også ofte rundt og pratet og spurte om arbeidernes meninger.

De sier at de så opp til dem av ledelsen som var rettferdig og skvær og gjorde rett og skjel for seg. Men noen sjefer var av den "gamle skole" og lot arbeiderne stå "med lua i handa" når vedkommende kom for å

ta kontakt. Dette var ikke særlig populært.

Mest kontakt hadde de nok med avdelingssjefen. Han ga tillitsmannen beskjed om møter, og formannen var mellomledd mellom ham og arbeiderne. Men de kunne gå rett til avdelingssjefen når det var noe de ville diskutere.

De som arbeidet på verkstedet hadde ingen formann, men sorterte direkte under teknikere og ingeniører. Arbeiderne hadde et godt samarbeid med dem og ble rådspurt når noe skulle gjøres.

Det var stor forskjell på funksjonærer og arbeidere, særlig i begynnelsen av perioden.

- Det er mindre standsforskjell med årene, vi er mere likemenn nå.

Arbeiderne kunne i mange tilfelle tjene en god del mer enn "kontorslaver". Allikevel var funksjonærer finere. Enkelte mener at årsaken lå i renslig kontra møkkete arbeid.

Men som vi har sett var det også forskjell i lønnsystemer. Funksjonærene hadde full lønn under sykdom, arbeiderne hadde sykepenger. I 50-årene var sykepengesatsen lav, og det var ofte vanskelig å klare seg.

Bevegelige helligdager fikk de betalt for på betingelse av at de ikke hadde skoftet 3 måneder før og etter en slik helligdag.

En forteller:

- Jeg husker meget godt den avdelingslederen jeg hadde den gang. Han hadde funnet ut at jeg hadde kommet for seint en dag, et par timer for seint. Og så hadde jeg ikke fått ordnet med opplysninger om hvorfor jeg kom for seint. Men han fant en anledning for å trekke meg for en sånn bevegelig helligdag. Det husker jeg meget godt. Og jeg syntes det var urettferdig. Den gang ungene var små kunne det være meget vanskelig hvis kona var syk. Og jeg kunne ikke glemme det triumferende blikket han hadde i ansiktet da han fant at han kunne trekke meg for denne lørdagen. Det syntes jeg var faen så dårlig gjort. Og jeg tror de fleste avdelingsledere fulgte loven til punkt og prikke. (CS)

Stort sett gir arbeiderne uttrykk for at for-

holdet til ledelsen var godt. Ved hjelp av gruppestyre og klubbstyre hadde de påvirkingsmuligheter overfor sine overordnede, særlig på slutten av perioden, og det ble etterhvert tatt større hensyn til arbeidernes syn enn tidligere.

6 informanter svarte på spørsmål om formannen deres var grei, og alle svarer bekræftende på dette. En sier riktignok at det var hardere klima mellom formenn og arbeidere i tiden rett etter krigen. Da kunne det rett som det var "fly i håra på hverandre".

På spørsmålet om hvordan en god formann skal være la de vekt på at han skulle ha god kunnskap om det han drev med. De faglige kvaliteter ble altså påpekt. Dessuten måtte han være lett å samarbeide med, samtidig som han måtte kunne sette seg i respekt. Alle mente at formannen skulle re-

Overrekking av Kongens fortjenstmedalje i sølv for 50 års hardt arbeid. Foto: Chra. Spigerverk.

krutteres fra arbeiderne på avdelingen, ikke ansettes utenfra. Han "skal være som oss arbeidere".

Ved jubileer fikk arbeiderne en oppmerksomhet fra bedriften. Etter 25 år fikk de penger og gave, og etter 50 år en pengesum. På avdelingene la arbeidskameratene sammen til gave eller blomster ved bryllup, begravelse og når noen gikk av med pensjon.

Informantene ga uttrykk for at de så på CS som en sikker og god arbeidsplass. Mange syntes jobben hadde vært fryktelig i begynnelsen og hadde lyst til å slutte. Men de ble, og var glade for å ha en sikker jobb.

- Og så hadde jeg den uvanen, da, at begynte jeg en plass, så holdt jeg på der.

- En må holde ut - ikke gi opp, for da har'n tapt.

Flere av informantene sier at det var mer oversiktig miljø og mer samhold i begynnelsen av perioden. Etterhvert kom og gikk det så mye folk.

Økenavn.

Vi har her en liste over økenavn brukt ved NC og CS, som er trukket ut av intervju materialet. Slik den foreligger - isolert fra all kontekst - kan den ikke gi svar på våre spørsmål om f.eks. arbeidernes holdning til sine arbeidskamerater eller overordnede. Og det er nettopp det slike økenavn *kunne* fortelle om. De karakteriserer ikke bare personen, men også det forholdet som er mellom den som bruker navnet, og den som bærer det.

Vi mangler helt opplysning om hvordan økenavnene ble oppfattet av brukerne. Var de nedvurderende eller hedersnavn? Og hvordan reagerte folk på å bli kalt ved slike tilnavn? Siden vi ikke kan få svar på disse spørsmålene annet enn ved temmelig luftige spekulasjoner, må vi bare la dem falle. I vår etterpåklokskap kan vi si at vi allerede på intervjustadiet skulle hatt dette klart for oss og stilt de riktige tilleggsspørsmål, spørsmål som skulle vært utformet alt i planleggingsfasen. Heller ikke ved arbeidet med materialet etter seminaret har man hatt disse spørsmålene klart for seg, og resultatet av gruppearbeidet er ei liste over anvendte

navn, uten videre opplysninger. Lista gjen-
gis her med et minimum av kommentarer -
dessverre - siden det virkelig er at artig og
fantasifullt utvalg:

Økenavn fra Christiania Spigerverk.

Kølamann	Kunge
Bilbao	Skomakern
Nordlending	Tikkern
Grammafon	Lokkebuss
Tater'n	Tepikk
Lakris	Gråpus
Nøkken	Hurran
Nøbben	Kjerka
Jøssen	Fjillbørn
Lysen	Gussen
Sarrsa	Ola-Gussen
Dorte	Tjukken
Pønksen	Bekkern
Tittibo	Kupping
Kålrabi'n	Bakern
Lynet	Erik Jensens vei (brukt
Geita (om en maskin)	om ei trapp som for-
Pultosten	mannen E. Jensen plei-
Fuggern	de å bruke).

Økenavn fra Nydalens Compagnie.

Revolvørn	Vesle-Randi
Lobben	Mørke-Randi
Krusjen	Lyse-Randi
Sjabben	Sabben (om en sjef)
Brødpessa	Kristian babyn
Bakhjulet.	Køl og ved
Turbin	Jøden
Kelly-Andersen	Pille

Nesten alle informantene fra CS kunne for-
telle om tilnavn som var eller hadde vært
i bruk på fabrikk, bare en benektet at
det forekom slike økenavn. Men det ble
understreket at dette med å gi hverandre
økenavn var mye mer utbredt før i tida,
det vil si før krigen. Som svar på hvorfor
folk fikk slike navn, sa informantene at de
kunne skrive seg fra en episode der vedkom-
mende hadde gjort eller sagt noe rart, eller
de hadde gjort en bommert. Ellers var det
vanlig med navn etter fødested. Bare få ma-
skiner hadde navn, her på lista finnes bare

ett. Forøvrig har vi fått med *ei trapp* med
tilnavnet Erik Jensens vei.

Når det gjelder informantene fra NC, var
det langt flere der som ga negative svar
på spørsmålet om de kjente til økenavn
som var brukt ved fabrikk. Blant dem
som svarte positivt var det en kvinnelig in-
formant som påpekte at folk som het det
samme fikk tilnavn som kjennetegn (Mørke-
Randi, Vesle-Randi, Lyse-Randi). En annen
mente at det fantes flere økenavn i verks-
miljø enn på en tekstilfabrikk. Ingen kjente
til at noen av maskinene på NC hadde fått
navn, slik vi har eksempel på fra CS.

Ved NC fortelles det om en av sjefene
at han gikk under økenavnet "Sabben". Det
har en nedsettende og respektløs tendens,
men siden vi ikke vet om dette ble brukt
så vedkommende sjef selv hørte det, og om
det ble oppfattet i nedsettende mening eller
ble tatt med godt humør, er det vanskelig
å kommentere dette ytterligere. Men det er
jo lett å forestille seg at navnet "Sabben"
ble brukt med negativ fortegn, kanskje ba-
re bak sjefens rygg.

Forholdet mellom bedriftene.

11 informanter fra NC og 8 fra CS fortalte
noe om forholdet til den andre bedriften.
Spørsmålene de fikk dreide seg først og
fremst om folk på de to fabrikkene hadde
kontakt med hverandre. CS-arbeiderne har
også fått endel spørsmål om forskjeller i
lønns- og arbeidsforhold. Problemstillingen
tar opp holdninger til/vurdering av den an-
dre bedriften, men dette er få blitt spurt om.

Kjente på den andre bedriften.

Et flertall både på NC og CS kjente folk på
den andre bedriften. Men iallfall 7 av de
19 kjente ingen, eller kjente bare en enkelt
arbeidskamerat som tidligere hadde jobba
på den andre bedriften. Av disse 7 er alle
unntatt en innflyttere. Altså skiller to grup-
per seg ut fra hverandre:

1. Innflytterne - med liten kontakt og om-
gang med folk fra den an-
dre bedriften, holdt seg mest
sammen med de de jobba
sammen med.

2. Folk fra Nydalen eller området omkring - kjente mange eller iallefall noen på den andre bedriften, CS-arbeidere hadde f.eks. mødre eller tanter på NC.

To av NC-arbeiderne påpeker at om en ikke jobbet i byen, så fantes det bare disse to arbeidsplassene i området. En som vokste opp i strøket, ville sannsynligvis finne igjen venninner og kamerater på begge fabrikkene.

5 av de som kjente folk på den andre bedriften svarer bekreftende på at giftermål mellom menn fra CS og jenter fra NC forekom ofte. (En av CS-informantene er selv gift med en tidligere NC-jente). Dette virker som en naturlig følge av at en manns- og en kvinnearbeidsplass ligger så nær hverandre. Et stort antall ugifte jenter bodde dessuten i NC-brakkene i nærheten.

Noen forteller at de møtte, og prata med, folk fra den andre bedriften på vei til arbeidet. En CS-arbeider husker at de pleide å gå ut og se på NC-jenter som kom fra skift:

- Det var på den tida - å se på klokka på veggen: Ut og se på jentene! (latter) Rause ut og se på jentene mens de gikk forbi. Og så prate litt og greier og sånn, og så ble det bekjentskaper og sånn.

Det ser ut som om det er en tendens til at de som begynte å jobbe tidligst, før krigen f.eks., har hatt mest kontakt med folk på den andre bedriften. Det er vanskelig å si om dette betyr at det var mer omgang mellom folk før, eller om det bare viser at en som har jobba lenge i Nydalen også kjenner flere.

Forskjell i arbeidsforhold og lønn.

Noen CS-informanter vurderte ulikheter mellom bedriftene. Arbeidskamerater som hadde jobba begge stedene hadde sagt at det var mer støv og skitt på CS, og renere, lettere og mer ufarlig arbeid på NC. Allikevel skjedde bytting av jobb fra NC til CS, årsaken var dårligere lønn på NC. Det blir dessuten påpekt at selv om det var renere på NC, kunne tempoet være hardere og jobben mer stressende.

Vurdering av den andre bedriften.

De få informantene som blir spurt om hva de synes om den andre bedriften som arbeidsplass, svarer stort sett generelt positivt, bortsett fra at den lave lønna på NC blir nevnt av en CS-arbeider. Informanten som hadde kona si på NC hadde inntrykk av at folk likte seg bra der, p.g.a. godt sosialt miljø.

NC-informanter sier at CS er et bra sted å arbeide på, at forholdet mellom fabrikkene var godt og at det var et "voldsomt" samhold.

Fellesfunksjoner?

Bare to ting nevnes i denne forbindelse: "Nydalen samvirkende foreninger", som CS, NC og andre fabrikker hadde felles, og den store lokale begivenhet Nydalsrennet, arrangert av skiklubben med medlemmer fra begge fabrikker.

Holdning til arbeidet.

Vi er kommet fram til det som er minst konkret og derfor noe vanskelig å gripe fatt i. Utsagnene i det følgende er framkommet både som svar på direkte spørsmål om de likte jobben (en del av spørrelista), og ved "småprat" mellom informant og intervjuer.

"Holdning" til arbeidet i denne sammenheng er litt vanskelig å definere presist, men det dreier seg ofte om følelser overfor arbeidet, eller kanskje rettere sagt at det er visse sider ved arbeidet og ved det å være i fast jobb som framkaller følelser. Av utsagnene ser det ut til å være fire slike sider ved det å jobbe, hvor holdninger kommer fram. Disse fire har å gjøre med vane, arbeidskameratene, selve arbeidet og utførelse av arbeidet.

Vane.

Selv om jobben var ensformig og slitsom, og omgivelsene skitne og bråkete, så er det noen som på en slags resignert måte uttaler seg positivt om jobben fordi de har vært der så lenge.

- (...) da hadde jeg vært der i langt borti

20 år, da blir det til at en gror fast på et sted. (CS)

- Du, jeg skal si deg det, at mange ganger så syns jeg det kunne være stritt, og jeg tenkte vel mange ganger at "nei, Spigerverket, det var ikke no". Men folk kom jo tilbake igjen. Hvorfor gjorde dem det, da? Dem hadde jo vært ute andre steder, og kom tilbake igjen, så da tenkte jeg det var like bra å væra her, enn å drive og skifte sånn fram og tilbake. (CS)
- Nei, dei likte vel egentlig ikkje det at de skulle få fleire maskiner. Men du veit, hvis du hadde vært mange år på en jobb, så vil du jo helst være der likevel, veit du. Sant? (NC)

Arbeidskameratene.

Vi har fått flest utsagn om arbeidskameratene betydning for holdningen til arbeidet fra det kvinnedominerte NC. Det kan være tilfeldigheter ved vårt materiale som er årsaken til dette, men det er likevel fristende å mene at kvinnene hadde et nærere forhold til sine arbeidskamerater enn mennene på CS, og at denne nærheten var viktig for kvinnene.

En mannlig informant fra NC forteller at selv om det var ensformig for jentene å passe en maskin hele tiden, så kunne det likevel være vanskelig å få dem til å gjøre noe annet, f.eks. i en annen etasje. Han mente det kunne komme av at det var viktig for dem at de kjente menneskene rundt seg, - de likte ikke å føle seg som fremmede.

- Ja, jentene gjorde sitt, alle sammen. Vi gjorde så godt vi kunne. Og det var jo sånn at hvis det var for ille, da, så kunne vi jo gå og hjelpe hverandre. Vi var jo ikke sånn at vi kunne sitte og se på at noen arbeida seg kvekk ihjel. Sånn var det ikke. (NC)
- Du likte den jobben?
Ja, bevars. Jeg trivdes veldig.
Hva var grunnen til at du trivdes så godt, tror du?
Jeg vet ikke, det var koselige arbeidskamerater. Og nære vei hadde jeg og. Jeg

kunne stå i vinduet og se ned på barnedomshjemmet mitt. Men du vet, når jeg gifta meg så fikk jeg jo litt lenger vei, men jeg likte meg for det. Vi var akkurat som en stor familie, det var koselige arbeidskamerater. Jo, jeg likte meg. (NC)

Fra *Spigerverket* har vi en som hadde vært til sjøs, og som sier at han likte seg på CS fordi han traff igjen gamle sjøfolk, og at miljøet var kjent på den måten.

Selve arbeidet.

Hit hører utsagn om hvordan jobben var - interessant eller kjedelig, og hvorfor den følte slik.

Eksempler fra CS:

- Det er mye mer variert der (på verkstedet), så der er det mye mer interessant.
- Bare du hadde maskinene igang, så var det ganske bra.
- Og du kan tenke deg da hadde jeg gått i byen i 2 år, og så komma dit (trekkeriet) og sitta der i 8 1/2 time, jeg skal si det var en plage. Det var en overgang så fryktelig som ikke mange kan tenke seg, altså.
- Arbeidsutvalg, da kommer folka mye mer i bildet. Føler at de er med og bygger opp. Blir mer interessant da.

Eksempler fra NC:

Daglige problemer og bekymringer kunne både være "ettersom folk var i humør til", - og dårlige råvarer, f.eks. for korte fibre til spinning, slik at arbeidet gikk med mye avbrudd.

- Som sagt, da, når maskinene som vi sa gikk godt, da, for å bruke våre uttrykk, det var når vi kunne jobbe ordentlig. Og da var det alright, for vi visste jo ikke noe annet, og det var jo et godt miljø oss imellom, og vi kunne ha mye moro.

Hvordan arbeidet skal utføres.

Sitatene taler kanskje best for seg selv:

Eksempler fra CS:

- Det gjelder å stå i, for å få minst mulig stanstid, for å komma igang igjen.

- I gamle dager, da var det jo en stor skam hvis arbeideren skulle sitte. Han skulle alltid stå eller gå. Det så liksom dovent ut hvis han satt. I dag sitter kranførerne i Volvo-stoler som kan reguleres hit og dit. (sammendrag av sitat).

- Aldri vært noen sluntring såpass moralen her.

- Jeg har nesten ikke vært hjemme på 55 år og 6 måneder. Og veit du hvorfor? Jeg trodde at Spigerverket stoppa når jeg var hjemme.

Eksempler fra NC:

- Slitsomt ble det jo, for vi hadde jo 3 maskiner. Men jeg mener at når en først går inn for en ting, så må en jo forsøke å innrette seg deretter.

En kvinne forteller at småbarnsforeldre ofte måtte innrette seg slik at de jobbet forskjellige skift for å kunne ta seg av ungene hjemme hver sin gang.

- Det er jo klart at det var hardt! (...) Men jeg føler det ihvertfall sånn at jeg kan jobbe veldig hardt, men stress, det tåler jeg ikke så mye av oppå den harde jobbinga, altså. For det var ikke det stresset før som det har blitt idag. Det ødelegger veldig mye. For det blir du *sliten* av! At du blir sliten av *jobbe*, det kan gå over (latter).

Videre spurte vi om arbeiderne ville anbefale sine barn å begynne på den bedrift de selv arbeidet på. Dette er det eneste spørsmålet på vår spørreliste som kan karakteriseres som indirekte. Det vil si at vi ville noe annet med spørsmålet enn det man kanskje kunne tro. Hensikten var ikke å få fram arbeidernes ønsker for sine barn, men å få fram arbeidernes syn på sin egen jobb. Var den så bra at de ville anbefale den til sine barn?

Det kan være moralsk forkastelig å benytte seg av slike indirekte spørsmål, fordi det egentlig er å lure informanten og ikke spille med åpne kort. I dette tilfelle mente vi imidlertid at det ville være så nyttig at fordelene ble større enn ulempene. Vi spurte som kjent tidligere i spørrelista om arbeiderne likte jobben sin, og fikk stort sett po-

sitive svar. Det hadde vi regnet med, for vi tenkte at det måtte være vanskelig å si høyt til seg selv og andre at man egentlig misliker en jobb man har hatt hele livet. Det ville være å innrømme et slags nederlag.

Det er på ingen måte meningen å insinuere at alle de som uttalte seg positivt om jobben ikke snakket sant. Selvfølgelig likte mange seg godt. Men det faktum at bare to ville anbefale sine barn å begynne i samme type arbeid, kan også fortelle noe. Vi mener det kan fortelle at arbeiderne så på seg selv som personer uten særlig andre muligheter, og at det beste man kan gjøre da, er å ha en positiv innstilling og gå inn for å like seg.

- Synes du andre hadde bedre jobber enn deg?

Det vil jeg ikke si. Noen bedre jobb enn den jeg har kunne jeg vel ikke fått som arbeider likevel.

Et bokstavelig svar på spørsmålet vårt:

- Alle foreldre er ærgjerrige, vet du. De ønsker at deres unger skal bli litt mere enn det de var selv, kanskje... Jeg vet ikke om jeg kan si at Televerket det er litt finere bedrift enn Spigerverket. Det er ikke så mye støv og skitt, da.

Materialet sett spesielt fra en folkloristisk synsvinkel.

Vi lagde til slutt et slags pulterkammer, der de momentene ble plassert som ikke passet inn i den første oppdelingen vi gjorde av intervjumaterialet. Dette skjedde fordi det rådde forvirring og usikkerhet i forhold til begrepet "folkloristikk". Det ble for vanskelig å innordne dette stoffet etter spørrelistas rubrikker, og vi fikk ut folkloristisk informasjon som svar på mange forskjellige spørsmål. Derfor er det følgende et kvalitativt essay om representative folkloristiske deler av det materialet som ble innsamlet.

Problemet vårt var at vi ikke hadde helt klart for oss hva vi skulle betrakte som folkeminnemateriale. Vi visste ikke en gang hva vi var ute etter, og var heller ikke helt sikre på om det fantes folkeminnestoff eller folklore på fabrikkene. Folkeminnestoff i

tradisjonell forstand var det selvsagt lite av. Vi møtte også en hindring i fagtradisjonen: folkloristikken i Norden har nesten utelukkende vært opptatt av bondekultur, og har ikke utviklet teorier eller modeller med det industrialiserte samfunnet for øye. Det kunne ikke hjelpe oss å anvende analyseteknikker fra de gamle genrene, når disse fortellingskategoriene ikke lenger fantes. Likedan ble begrep som "tradisjon", "nærsamfunn", "tradering" og "folketro" ubrukelige, fordi de hittil har vært definert utfra forholdene i akerbrukstiden. Våre metoder var mer egnet for nisse- og huldrehistorier, Draumkvedet og Prinsessa på glassberget, enn for moderne forhold.¹⁾ (Se noter s. 79).

Andre problemer reiste seg også. Noen var typiske for en hvilken som helst folkloristisk eller etnologisk undersøkelse, og noen var spesielt knyttet til fabrikkmiljøet. Vi gjorde en del nybegynnerfeil, som når seminardeltakerne forsømt å skrive ut anekdotene. På en båndutskrift står det i klammer: "En hist. om en som gjorde forskjell på mann- og kvinnfolk som favoriserte". Denne slags forkortelser tar all verdi fra materialet, sett fra folkloristisk synspunkt. Et annet problem som alltid vil være tilstede når man spør folk om ting som skjedde for mange år siden, er hukommelsessvikt. Her er det rikelig med belegg:

- Ja, du får fortelle flere hvis du husker.
Ja, jeg kommer ikke akkurat på det. Det er ikke så godt å komme på i farten. (CS)
- Kan du huske noen slike historier og viser dere hadde?
Nei, det er sånn som går ut og inn, det. (CS)
- Da vi snakket om disse morsomme navnene så tenkte jeg, det må jo ha vært noen pussige historier?
Nå står det stille for meg. (NC)

Mer frustrerende var det at vi hadde innstilt oss på å samle inn *muntlig* folkeminnestoff. Men en stor del av folkloren i et fabrikkmiljø er ikke av muntlig art. "Actions speak louder than words' in many industrial contexts" skriver Robert S. McCarl.²⁾ Han har skjelnet mellom "verbal", "gestural" og

"technical" aspekter ved arbeideres atferd, og betoner særlig de to siste kategoriene. Begge er myntet på kroppsbevegelser og aksjoner, dvs. selve arbeidsprosessen. Spesielt er dette synlig når nykommere får demonstrert hvordan ting blir gjort. Også selve væremåten kan betraktes som et middel til kommunikasjon. (Det såkalte "Language of the Concrete" ifølge Levi-Strauss). Likeledes inndeler Bruce Nickerson folkloristisk materiale fra fabrikkmiljø i fire liknende grupper: "face-to-face verbal", "traditional customs", "crafts" og "cultural attitudes". De første tre kategoriene ligger ganske nær McCarls klassifiseringer, og den siste kunne godt inkluderes i hans verbale gruppe, siden holdninger ofte blir luftet eller aktivisert ved verbalisering.³⁾

Siden mye av det som kunne betegnes som "folklore" på de arbeidsplassene vi ville undersøke var av kroppslig eller kinetisk art, ble vår feltmetode lite anvendbar. Slike gester og aksjoner må observeres, og det krever at forskeren er på arbeidsplassen over lengre tid, i beste fall som deltakende observatør. Det var vi ikke i stand til å gjøre. Vi foretok våre intervjuer hjemme hos informantene i størst mulig grad, selv om vi hadde begrenset interesseområdet til det som foregikk på selve arbeidsplassen. Vi hadde ingen ambisjoner om å befatte oss med den helhetlige arbeiderkulturen som sådan, med bolig, fritid, politikk osv.⁴⁾ På mange måter var dette en fordel, for da var informantene mer avslappet og fri. Men det gjorde det umulig å iaktta arbeidsgangen. Det kontekstuelle elementet ble borte for oss, og vi gikk glipp av ikke-muntlig kommunikasjon og symbolisering.

Det eneste vi fikk var noen beretninger om seremonier og fester. I industrialiseringens første fase var ritualer (av og til nykleddede versjoner av agrarkulturens riter) ganske alminnelige i arbeidslivet, og vi lurte på om vi fortsatt kunne finne noe liknende:

- Den dagen du begynte, var det noen slags "innledningsseremoni", noen slags "døping" da?
Fantes ikke. (CS)
- Når du begynte her, var det noen "inn-

vielsesseremoni" eller "døping" når du begynte her?

Det kan jeg ikke huske. Selvfølgelig, de eldre gutta hadde jo litt fleiping: "Nå må du spandere det og det", ikke sant?

Gjorde du det?

Nei, det ble vel ikke til det.

Har dere det slik ennå?

Nei, det har falt mere og mere bort. Det er liksom så gammelt. Det er slik som du kunne tenke til sjøs... folk som passerer ekvator første gangen, dem blir døpt av Neptun, som dem kaller det. Det er falt mer og mer bort nå. (CS)

- Men hvis noen hadde bursdag, rundt tall, ble det feira?

Nei, det ble aldri feira, men f.eks. når jeg hadde vært der i 50 år, så fikk jeg en gave av guttene. Men det ble ikke holdt noen fest eller sønn. Og den dagen jeg fylte 70 år, da fikk jeg et veggur.

Av Spigerverket?

Nei, av kameratene. Jeg vil ikke si at Spigerverket var så gavmilde. Når jeg hadde vært der i 50 år, så fikk jeg 1000 kroner, det var skattefritt (latter). Men når jeg slutta 4 år etter, fikk jeg 300 kroner av Verket. Isj, bare synd jeg var aleine, de skulle fått beholdt det. Hadde jeg ikke sitti aleine da, skulle dem fått beholdt det. Det er ikke noen hjelp i å få medalje. Det er det ikke bruk for. (CS)

- Men du har ikke noe minne fra den tida du arbeidet der? Noe du har fått av be-driften.

Åneida. Jeg husker det var ei dame som var i følge med veverimestern der, og hun fikk en sølvskytel, hun reiste til Amerika. Det glemmer vi aldri vi som var i fabrikk. Og denna viste hun jo selvfølgelig fram da, og hun var på lageret, hun var ikke i veveriet hun altså. Men mesteren spanderte en sølvskytel på 'a.

Dere andre fikk ingenting?

Aldri (NC)

Hverken på NC eller CS var det vanlig med noen form for opptaksseremoni (initiation rite). Ytterst sjelden forekom det at man

holdt avskjedsfester, ukeluttfeyring eller drikkelag når særlig langvarige eller besværlige arbeidsoppdrag var avsluttet.⁵⁾ Vi måtte derfor nøye oss med den verbale delen av folkloren, men det er jo også det som vanligvis er hovedemnet for folkloristisk gransking. Selvfølgelig dukket det opp mange problemer her også, avledet av folkloristikkens manglende teoretiske redskaper til å utforske det moderne samfunnet. Først og fremst: hvordan skulle vi definere begrepet "verbal folklore"? Når vi ikke kunne vente oss en stor høst av eventyr og sagn, hva var da igjen som kunne granskes? Det er uholdbart å påstå at alt folk sier er folkeminne. Intervjuene besto stort sett av fakta og beskrivelser og til dels diskusjoner som ble utvekslet uten de bestemte konkrete uttrykksformene vi gjerne kaller "folklore".⁶⁾ Folkeminne kan defineres utfra en bestemt måte å kommunisere på, en prosess som skiller seg fra andre kommunikasjonsformer, som ren informasjonsformidling f.eks., fordi stoffet ble overført i spesifikke gjenkjennelige og ofte stereotype former. Vi ble nødt til å trekke oss fra den gamle folkloristiske genredetermineringen. Det ble derfor lagt vekt på å finne fram til *historier* av alle slag, i tillegg til vitser, tilnavn og visse andre utsagn.

Et beslektet problem kom til syne etter hvert som vi arbeidet med stoffet, nemlig en anerkjenning av forskjellen mellom to typer historier: De som *ble fortalt for 25 år siden*, og historier *om* arbeid og fabrikkliv for 25 år siden. Vi spurte etter begge kategorier uten å ha forskjellen klart for oss i intervjusituasjonen.

Den første kategorien er nært knyttet til *folklore*-begrepet, den dekker det folk forteller til enhver tid uansett hvor gammel fortellingen måtte være. Dan Ben-Amos har definert det slik:

"In sum, folklore is artistic communication in small groups. Two key folklore terms are absent from this definition, namely tradition and oral transmission".⁷⁾ Det kan selvsagt hende at folk fortalte historier i 1955 som var nedarvet fra tidligere generasjoner, men det er ikke nødvendigvis tilfelle. Historiene kan like gjerne ha vært døgnfluer, små anek-

doter og fleip eller spydigheter som sjelden overlever i tidens løp.

Den andre kategorien har med det egentlige folkeminnet å gjøre: Det er erindringer om hendelser og ting som skjedde før i tiden, altså historier som *bar* overlevd, enten de nå utbredelsesmessig er innskrenket til en enkelt fortellers repertoar eller verserer innenfor en mindre krets, eller de er utbredt i nærmiljøet og etterhvert har blitt allemannseie.

Arbeidererindringer kan også omfatte minner fra historiene som ble fortalt "den gangen". Det er da snakk om historier eller kommentarer til hva man pratet om før i tiden. På den andre siden er det mulig at historier som ble fortalt for 25 år siden enda kan være i omløp og har blitt folkeminnene. Kategoriene er nokså sammenflettet. Likevel kommer det fram en forskjell. Historier som ble fortalt for 25 år siden er en genre som for det meste eksisterte i fortiden, mens historier om hvordan det var å være arbeider i 1955 fortsatt eksisterer i dag. Vi må vie vår oppmerksomhet til dette poenget.

En annen og ganske vesentlig forskjell på de to kategoriene dreier seg om stedet der disse historiene blir fortalt. Vi spurte etter historier som ble fortalt *på arbeidsplassen* i 50-årene, og per definisjon blir da fortellingsstedet ikke annet enn fabrikk. Derimot er ikke arbeidererindringer bundet til å bli fortalt på arbeidsstedet, og sannsynligvis blir de som oftest kommunisert utenfor de industrielle omgivelsene, f.eks. i sofakroken til ivrige folklorister. Dette forklarer langt på vei hvorfor vi fikk såpass vag og brokete informasjon om hva som ble fortalt "den gangen". Svaret ligger delvis i at slike historier forekommer mindre hyppig på arbeidsplassen enn utenfor. En fabrikk er ikke et sted der forholdene ligger til rette for historiefortelling, i motsetning til mange førindustrielle arbeidsplasser. Arbeidsgangen gir heller ikke den nødvendige stemningen til en fortellerstund.⁸⁾ De romantiske fortellersituasjonene som f.eks. Tidemand skildrer i "Eventyrtellersken" eller Blicher bruker i novellen "Bindesteouw" kunne umulig forekomme i det støyforurensete miljøet på en fabrikk, noe følgende uttalelser klart viser:

- Det går vel overhodet ikke an å snakke sammen der oppe?

Nei, det går nesten ikke an, bare korte beskjeder og sånt noe. Det kan du skrike inn i øra på en annen.

Gikk det an å ta noen for for pauser innimellom for å prate sammen?

Å nei, det har aldri hendt. (CS)

- Var det noen andre historier dere fikk høre om andre i ledelsen?

Nei, vi hadde ikke tid til det, for du skjønner, vi hadde for mye å gjøre vi.

Det ble ikke tid til at dere kunne prate sammen i arbe'?

Å neida, hørte ikke manns mål der inne. (CS)

- Ja, vi gjorde jo det, for da gikk ikke den klokka sånn som den skulle da. Så måtte vi liksom holde oss på plass. Vi kunne ikke fly rundt og preke og holde leven, altså. Vi kunne jo fortelle en skrøne og sånn, men vi kunne ikke være lenge borte, da gikk det gærnt. Så det turte vi ikke altså. (NC)

- Ja, men hos oss på verkstedet - vi har hele tida hatt det fint.

Tilbake til det å prate med hverandre mens dere jobbet: De forandringene med maskiner osv., har det gjort at det har blitt lettere å kunne kommunisere og snakke med hverandre mens en jobber?

Nei, det er vanskelig. Da går vi inn en plass hvor vi kan prate. (NC)

Allikevel pratet folk om ymse saker og ting mens de arbeidet, skjønt slike samtaler foregikk for det meste i pausene og i lunsjtiden. De snakket om ting som folk flest snakker om i dagligstiasjoner, og naturlig nok blir det ikke så fyldige referanser til slike samtaler mange år senere. Det faktum at folk pratet sammen og hadde det hyggelig, er sosialt og sosiologisk sett viktigere enn viten om akkurat hva folk snakket om. Ifølge Ben-Amos er det framføring og kunstnerisk utforming som teller, det blir mindre viktig *hva* som blir fortalt. Det er naturlig at folk ikke husker hva de fortalte hverandre et kvart sekel tidligere, siden svært lite

av det kommuniserte var tradert stoff.

Folk svarte slik på vårt spørsmål:

- Hva prata dere om i pausene?

Ja, prata om... vi som vanka mye i Nordmarka, vi prata veldig mye om fising. Og været. Og om vinteren prata vi veldig mye om vinteridrett. Ski og skøyter. Der fulgte vi godt med. Så det ble vesentlige tema, altså. Det kunne godt hende vi diskuterte tariffoppgjør, tariffrevisjonen og sånt. Det diskuterte vi mye.

Prata dere mye om politikk ellers og?

Ja, det hendte det.

Men prata dere mye om arbeidsforholda, hva dere syntes skulle vært bedre?

Ja, det hendte det. (CS)

- Var det noen mulighet for å prate sammen når dere jobba?

Å ja da. Vi kunne prate litt.

Hva pratet dere om på raster og pauser?

Å, det var sånn litt av hvert.

Pratet dere politikk?

Neida. Ikkeno politikk, bare sånn moro som en pratet om, iallfall, jeg likte meg veldig godt på Spikerverket, jeg. (CS)

- Kunne dere prate sammen når dere arbeidet?

Åjada. Ja, ja jøss bevarer, Ja, ikke - ja jøss - prate, det gjør vi når vi vil! Men jeg har jo et antall jeg skal gjøre, f.eks. presse krafser, der har jeg ikke akkord. Men jeg får akkordbetaling, det som jeg tjener der. Men selvfølgelig, jeg må jo prøve å gjøre mitt beste. Jeg kan jo ikke bare gå og dasse. Det nytter ikke.

Har det gått noen vitser eller historier om formenn her?

Tja - nei.

Hva pratet dere om i pausene?

Åja, det kunne være så ymse det. Det var været, og før, da jeg var yngre, så var det jo fotball.

Pratet dere om bedriften?

Åja - det kunne være - når det var lønnsforhandlinger, og -. Noen er fornøyd, og noen er misfornøyd, aldri noe som blir riktig, vet du. Jeg mener det, og en annen mener det.

Snakket dere noe om politikk?

Ja, men du veit, det blir mest fleip, det. Det eneste - en historie - vi hadde en formann, han er død, han hadde vært klubbformann her. Han hadde og et klengenavn. Han kalte vi for Dorte.

Hvorfor?

Ja, det veit jeg ikke. Han var litt fæl til å juche, da veit du. Skryte når det gjaldt jakt og sånn (CS)

-Men du husker ikke noen historier - jeg har så lyst til å høre.

Joda, jeg har et par, men jeg vil ikke fortelle dem (latter). Såntnoe kjærlighetsforhold som vi vil ha for oss sjøl.

Nei da, det var ikke no sånt.

Det gikk ikke noen historier om f.eks. ulykker som hadde hendt eller sånne ting på fabrikkene, som du hørte?

Nei, ikke noe å snakke om, i hvertfall.

Det var bare sånn småtter, det. (CS)

- Du, når dere kunne ta littegranne fri, når maskinene gikk bra. Klarer du å komme inn i den stemningen at du kommer på det dere prata på?

Det var vel igrunnen alt og ikkeno, vel.

Var det gutter? Nei, du var vel gift -?

Nei, ikke da. Jo, jeg var jo gift siden, men det var ikke gutter vi snakka om da vi var så unge. Vi var jo så veldig umodne i forhold til de som er i dag, så vi hadde ikke mye av det temaet som er i dag.

Det kan vel hende. Men det har kanskje ikke forandra seg så mye likevel?

Nei, for jeg ser meg sjøl - vi fortalte skrøner, det veit jeg sjøl... (NC)

- Kan du huske hva dere satt og prata om? Nei, det var om gutter, det. Dom gutta som vi hadde hatt det moro med om lørda'n og sønda'n. Det var så moro så.

Men det holdt dere vel ikke på med hele tida?

Det var bare når vi spiste det.

Men jeg tenkte på ettersom du ble eldre, så snakket dere vel ikke bare om...

Nei, når vi fikk ring på fingern, så blei det jo stille.

Hva gikk praten om da?

Ja, hvem som var flink til å danse, og vi hadde jo et danselokale oppi skauen her, veit du. Og da var vi jo der om lørda'n og sønda'n og mange ganger midt i uka og. Hadde det moro da, veit du, sånn som vi pleier å ha.

Så det pleide dere å prate om?

Åja, han var slik, og henner var slik, oj-oj-oj, det var mye moro det.

Men når du blei gift, hva prata dere om da?

Ja, hva vi hadde gjort, og hva vi hadde bakt og lagt og sånn. Husarbeide.

Dere snakka ikke noe om lønn og arbeidsforhold?

Nei, diskuterte aldri det når vi satt og spiste. Bare koseprat. Hadde kaffi på ei flaske da, som vi varma i en varmeovn. (NC)

- Hva prata dere om i pausene, når dere først kunne prate?

Ja, før så var det jo det som opptok oss mest, da, arbeidsforholdene og sånn. Men nå har det jo dabba av noe, det da. Det kommer vel kanskje av det at en har det bedre nå enn en hadde det før.

Kunne dere prate sammen på jobben, f.eks. i sliperiet?

Ja, det kunne vi da. Vi satt 3 stykker da (forklarer: antakelig med ryggen mot hverandre) sånn. Og du vet, mens en slipte måtte en jo være veldig oppmerksom, men ellers kunne vi jo prate litt sånn, vi kunne jo det. For det var fakta så at vi hadde ikke noe kontroll, dem kom ikke inn og blanda seg i noe, ikke ingeniøren eller noen. (CS)

- Hva med når dere holdt pause? Hva snakket dere om?

Ja, det kan være mye forskjellig. (latter)

Snakket dere om arbeidet? Problemer på arbeidet? En kunne tenke seg det var en fagforening i minimålestokk som satt i en sånn liten gruppe og diskuterte hva som var galt på arbeidsplassen?

Det har vel forekommet, men jeg tror ikke det var det meste. Jeg vet sannelig ik-

ke hva vi snakket om. Det er vel mye igrunnen dagens nyheter og. Selvfølgelig, i valgtider så kan det komme mye inn på politikk, da. For eks. nå i disse tider. Og før, jeg lurar på om det ikke var mer av det før, når det gjelder å snakke politikk. For de riktig gamle gutta, de var jo sterke i troen, og de ville lissom ikke høre noen opposisjon. Så da kunne det være friske diskusjoner, vet jeg. Jeg tror nok jeg må si det er mindre politikk nå. (CS)

- Pleide dere å fortelle historier eller vitser?

Ja, det var vel mange. Det var de gamle som var flinke. De har mista de beste (Et kavn). Ja, han laget vitser, så fort som... Og så for eks., han lager vitser og forteller med det samme. Og så spurte en, "Si fra nå vi skal le!" (latter). Nei, det er i grunn ingen nå. Det var en gammel kar på mekanisk verksted, han er død nå for mange år siden, han bodde der borte. Kunne treffe han når han var ute og gikk med bikkja. Kommer'n med bikkja - gikk med en svær bokser - og så skulle'n stoppe og prate og skrøne støtt -. (CS)

- Skrønene, var det sånne som du hadde hørt av andre, eller var det noe som gikk på fabrikken?

Det var både og. Ja, pent og stygt etter-som. (NC)

Noen husket at det var historier som på en måte ble holdt i hevd blant arbeiderne:

- Var det mange historier som ble gjentatt? Som ble sagt om og om igjen - som gikk rundt og rundt?

Åja, det var jo det da. Det kunne være de gamle. Du skjønner at det var en som var vittig, som hadde så mange vitser, så'n hadde nummer på døm, så'n bare sa "nr. 7", og da lo døm så det... (mye latter). Eller "nr. 3" (skrattlatter). Da var det vittig. Ja den var nesten den fineste av alt jeg hørte, altså. Ja, det var det.

Ja, den var god.

Ja, den synes jeg var god. Nei, det var mye moro. Jeg veit ikke det at det er sånn nå, at ungdommen nå synes at vi som begynner å bli gamle, at det er no moro med oss. Jeg trur ikke det, men vi

- vi syntes det var moro med de derr kara. (CS)
- Fortalte dere historier og vitser eller noe nånt til hverandre?
Ja, på fabrikkene der oppe?
Ja, var det noe sånt - hendelser fra fabrikkene eller noe sånt dere fortalte?
Ja, det kunne kanskje være noe, som vi kalte for "gamle dager" og sånt. Deroppi Nydalen var det et stort hus som stod deroppe, og det var liksom rike folk som bodde der. Og da kunne hu huske, som jobba der, hu fortalte oss at de kom ridende på sånne hvite hester og det var alltid så fint og flott, og de kvinnfolka hadde sånne krinolinekjoler på seg. Det kunne hu huske. Det var veldig stas med pynt der i gården, fortalte hu. (Noe om hvor lenge siden dette måtte ha vært). Men dog kunne hu huske det, som jentunge, fordi hu var født og oppvokst der oppe. Det syntes jeg var moro å høre, når hu fortalte det. Så det var nok sikkert flott og fint deroppe og. (NC)

Historier fra den andre kategorien, de egentlige arbeidererindringer, var egentlig lette å få tak i.⁹⁾ Størsteparten av erindringene var anekdoter, eller *Erlebnisberichte*, som Siegfried Neumann betegner dem.¹⁰⁾ Mye er memorater (ting som fortelleren selv har opplevd), ellers er det historier om foreteelser og hendelser som fortelleren var vitne til, og en del handler om ting som fortelleren hørte om, men ikke opplevde selv.¹¹⁾ Neumann deler arbeidererindringer i tre hovedkategorier etter innholdet:

- 1) Historier om miljø - "die Unberechenbarkeit der Naturgewalten",
- 2) om selve arbeidsgangen og om oppdrag og ulykker, og
- 3) om det menneskelige samholdet.¹²⁾

Historiene som ble samlet inn blant arbeiderne fra NC og CS faller stort sett inn under disse tre gruppene. Historier om strid med naturens krefter er det vel få av, Neumann tenkte mere på bane-, anleggs- og veiarbeidere, steinbrytere, sjøfolk og liknende, men de finnes allikevel. Eksempler kan være følgende:

- Og så var det fuktighet og tørr luft - det var på den nyeste avdelingen der. Der var det en sommer dem holdt på å få hete-slag, så varmt var det. Og så skulle gutta gjøre en god gjerning, og så spøyta dem vann på vegga, og det var jo det dummes-te dem gjorde, for det blei enda verre, vet du. For det var varmt som ei badstu der, og da blei dem dårlige. (NC)
- Og hvis du gikk og banka borti på en søyle så ble det helt mørkt derinne (ler). Så var det en som ville bare leke litegrann, så var det bare å slå på en sånn stolpe som holder den derr gangbrua så ble det mørkt, og du måtte flyge deg ut. Men så dere den svære sugevilla på taket der? Hvis den går da, så skulle den suge opp lufta og støvet. Det er jo fine greier nå, mot det du hadde den gangen, ja. Alt det ble bygd over det gamle, så det ble ingen produksjonsstans, heller. (CS)
- Gammeldags og møkkete, det er jeg ikke redd for å si, det kan gå inn på båndet. Ja det er verste møkka jeg har sett noen gang. Og der var det sånn at det skulle komme et menneske og se over denna fabrikk, da, om den var ren. Og når hun kom, så ble det børsta og skuffa og herja som bare det for at det skulle være pent til hun kom. Og da blei det jo til det da. Men du skjønner det blir jo støvete av at en vever og. Måtte jo pusse maskinene to ganger i uka. (NC)

Slik går det an å betrakte de oftest foruren-sede og risikofylte arbeidsmiljøene i industrien som motstykker til naturens ubekvemmeligheter.

Mange historier forteller om arbeid, ikke det dagligdage slitet, men uvanlige hendelser, ting som brente seg fast i hukommelsen mest fordi de var uvanlige. Akkurat her blir forskjellen synliggjort mellom denne slags beretninger og den ikke-folkloristiske beskrivelsen av arbeidsprosessen, som overleverer de gjentatte rutinemessige aksjonene. I første rekke dreier det seg her om ulykker:

- Var det særlig farlig å jobbe i spinneriet? Var det ulykker som du kan huske? Nei (til det første spørsmålet). Nei, det var en ulykke, men det var nede i karde-

En jernarbeider fortalte om sitt arbeid på skraphaugen:

- Husker en gang dem hadde et lodd på 500 kg, og så røyk banken på det. Så kom dem bort til meg og spurte om det kunne gjøres noe med det. "Ja, hvis dere vil prøva det, så skal jeg gjøra så godt jeg kan". Jeg sveisa helt ny krok og holder og alt sammen, og det holdt. De brukte det loddet på 500 for å løfte det opp i krana, så slapp dem det ned for også pressa jern. Så det syns jeg jeg var heldig med altså. Og så hendte det at det kom inn sånne svære blokker, og så måtte vi skjære støkker av dem, og det var jeg med på, og brant tvers gjennom. Så jeg har vært med på mye sånt altså. (CS)

riet. Det kan jeg huske også. Jeg var på ettermiddagsskift, så jeg kom akkurat når jeg ville inn i garderoben der. Så var det en tysker som holdt på å sette opp noen maskiner. Det var sånn - jeg husker - halvsekstida, halvseks - kvart på seks. Så kom han der tysker'n og jeg hadde akkurat sett ham før fordi han hadde gått forbi

der, og der holdt han på å sette opp noen maskiner.

Og så?

Så sprang han oppi annen etasje. Jeg tror det var oppi der M. var, men du vet at han snakka ikkje, fordi han hadde bare en sånn forferdelig fart. Men jeg tenkte ikkje på at det må være noe galt eller noe, sant? Og så plutselig kom noen andre, og så sier de "Gudameg, han der italieneren", det var en italiener som jobba der, "italieneren, han har ødelagt seg så fært!" "Gudameg!" sa jeg, "har han det?" Ja han hadde tatt hele armen sin her (hun klapper seg på armen). Han hadde fått den knust inne i maskinen. Og da kan jeg huske legevaktbilen kom også, fordi den hadde en forferdelig sirene på. Men han lå lenge på sykehus, og så kom han tilbake igjen og da hadde han fått armen sin av her, det husker jeg. Men han begynte å jobbe der igjen. (NC)

Det var mange slags historier om det menneskelige samværet. De fleste skildrer rare eller morsomme hendelser og spesielt vit-tige replikker. I hovedrollene finner en både kamerater og formenn eller folk fra ledelsen. Etter alt å dømme var det mindre tilgang på historier om folk i toppsjiktene på NC enn på CS:

- Du husker ikke noen historier om formenn eller historier som ble fortalt?
Nei. (NC)
- Gikk det mange historier om noen av dem, eller noen av disse gruppene?
Nei, vi kjente dem jo ikke. (NC)

Men også på NC var det folk som hadde minner om ledelsen:

- Kan du fortelle noe om det?
Ja, det kan jeg godt fortelle om. Jeg husker en gang da jeg var i farveriet. Og der, skal vi se, hvor mange var vi der da? På den trykkeriavdelingen som jeg var, vi var vel fire stykker av vårs. Og dem tjente kolossale penger på den trykken der. Og så blei dem aldri fornøyd med produksjonen. Vi holdt oss på ett nivå. Så hadde vi da en voldsom feide. Dem skulle ha større produksjon, ja, men vi skulle tjene

det samme. ikke sant? Ja, dette her gikk jo ikke vi med på. Vi satt en hel dag og krangla med det derre der, og det var vel ikke så godt å være driftsbestyrer'n heller, (ler) forat han hadde jo press da, ifra høyere holdt, ikke sant? Så satt vi da og krangla og krangla, ja med klubbformannen, da, han var jo veldig skarp han og. Ja, til slutt da, så endte det med det at bestyrer'n, han blei så sinna at han slo i bordet, da veit du. (ler) Vi hadde jo blekkhus den gangen, og blekket spruta. Så greip'n hatten sin og for iveri og banna og svor.

Ja etter en times tid da, så kom'n faren-de tilbake, så ba han om unnskyldning for dette herre her da. Så da blei alt i orden, da. Så sa vi til'n det, at du kan godt få litt mer produksjon, men da skal vi også ha som vi har krav på da. Da var det i orden. (NC)

Det kunne likeledes berettes om komiske episoder med arbeidskameratene:

- Og likeledes, samma mann, han brukte jo etter lønninga, da, på lørdagene brukte han å gå til byen og ta seg en rus. Men så var det en lørdag, da kom han ikke på jobb. Han bodde da i den gamle kontor-gården, den er revet nå. Så formannen da, han trudde han hadde forsovet seg. Og så skulle'n ned og vekke han. Han hadde bruk for mannen. Så han kommer ned og vekker han og sier at "Jamen jøssenavn, Kristian, kommer du ikke på jobb idag?" "Jøss, jeg skal vel ikke på jobb idag!" sa han. "Jo, det skal du vel", sa formannen. "Jamen, er det ikke søndan idag, da?" sa han (latter) "Søndan, det er'e vel ikke, det". "Jøss, jeg trudde det var søndan, jeg var jo full igår", sa han. Da hadde han vært i byen og drukket seg full på en fredag. Så han kom ut av regninga, han altså. (NC)

Arbeiderne fra Spigerverket hadde langt fler historier både om formenn og om kamera-tene sine. Mange av dem var også virkelig morsomme:

- Husker du noen historier eller vitser som dere fortalte?

Ja, det var en kompis som var på verkstedet. Så var det avdelingsingeniøren våres, han var ute og reiste. Så var det en som het L. som skulle være stedfortreder for ham. Den gangen var det ikke lov å røyke i arbeidstida. Så satt T. ved noe som heter ei shepping, det er ei maskin som går atter og fram sånn (viser med hendene) og skjærer av stål, eller høvler som vi sa. Så satt han med sigaretten i munnen, satt og røyka, da. Han satt på en stol, for maskinen gikk, og han hadde bare å setta på verktøy og måle det han skulle. Så kommer L. og sier: "Jasså, T., du sitter og røyker?" "Ja", sa T., "jeg gjør det". "Ja", sa'n, "jeg har snakka til deg før, men dette er siste gangen jeg snakker til deg. Nå veit du det". Så gikk L. Så kom T. bort til meg, og så sa han: "Og det siste han sa, var at det var siste gangen han snakka til meg. Jeg lurer på om han skal slutte, jeg?" Den samma T. Du veit, vi hadde noen maskiner før som kløpte varmsmid spiker, men nå kløpper dem spiker'n kald, og så blir den glødd siden. Og når døm skulle setta inn verktøyet, så måtte døm ligge under maskina for å setta verktøyet oppunder. Og der var det mye olje. Så strødde - P. het'n - han strødde sagaflis på golvet, og så la han seg ned og skulle setta det opp. Etterpå kom'n P. inn på verkstedet og da hadde'n sagaflis helt fra lua og ned langsmed hele ryggen. Kommer'n T. inn: "Nei, nå har det gått høl i huc på P.", sier'n. Ja, det var mye sånt. (CS)

- Så kom det folk her. Sånn anleggsspade, der hadde han et sånt prøveapparat som dem satte på bladet, og så var det da noe som tok imot, og så skulle han trå på skaftet for å prøve om hælenga i spaden var god. Joda, vet du. Og det bladet som stod imot der, det skulle tjære. Hvis spaden var for hard, så røyk'n. Og han formannen, han brukte å demonstrere da, når det kom et følge nedi der, vet du, en spade som var god. Da kunne han bare fjære'n, for da holdt den. Men så var det en syn-der som hadde bytta ut den spaden, da veit du, med en som var gærnt hært. Og

han skulle demonstrere mens et helt føle stort rundt ham, og han setter inn spaden og går oppå, og han dumper i golvet og flisene flyker rundt, veit du. Jeg så det ikke, men jeg hørte det. Dem snakka om det lenge etterpå. (CS)

- Kunne det hende at noen snakket stygt om de overordnede?
Det hendte nok.

Kan du huske noe?

Nei. Det eneste jeg husker - vi var inne på Pønsken ista. Jeg husker en dag han kom sin morgenrunde. Han var litt sånn morsom på en måte, og. Da stod det 3-4 mann og prata isammen innpå stålverket. Så kommer'n sånn ubemerkta innpå dem og så sier'n "En-to-tre-fire-fem", da, han tok med seg sjøl. "Og S-verket betaler", sa'n. (latter).

Så det var en liten hentydning om at de burde gå og jobbe, altså?

Ja, han sa det på en pen måte. (CS)

- Hadde dere for eksempel noen vitser om formenn eller historier dere fortalte?
Ja, litt sleiv og sånt har det jo vært bestandig.

Kan du huske noe av det?

Nei, jeg husker ikke sånt. (CS)

- Det er mange år siden. Kommer'n en gang ned (på verkstedet) det var siste gangen jeg så han, han skulle skjerpe bordkniver for kona, og så kom'n ned på verkstedet til meg, og så spurt'n "Du, haru'kke ei fil å la meg bruke på sånt?" Og så rota jeg borti ei skuffe og så fant jeg ei fil og så tok'n og kjente på fila. Så kasta'n den bort på benken og så sa'n "Det var ei fil jeg spurte deg etter, ikke en jernbit". (ler) Han var så morsom. Det var siste gangen jeg så ham. Nei det er rart å tenke på gjennom de åra, treogtredve år jeg har vært der nå da, så har det skjedd store forandringer. (CS)

Det er åpenbart at det finnes folkloristisk aktivitet på fabrikkene. Enda tydeligere er det at arbeidererindringer - tilbakeblikk på hva som hendte på fabrikkene - er meget lovende emner for folklorister å ta opp til

forskning. Dessverre er folkloristikkens interesse for industrielle forhold ennå bare i emning. Mange spørsmål trenger seg på: Hvorfor mangler vi motstykker til genre som eventyr og stev idag? Hvorfor når størsteparten av de minner som folk kommuniserer ikke ut over grensene til en liten gruppe mennesker? Hvorfor er det så få fortellinger som får episke drag og verdensomspennende utbredelse? Har menneskers måte å kommunisere på endret seg så radikalt siden Elias Lønnsrots dager?

Det er også klart at folkloristikken kan bidra til forståelse av forskjellige sider ved folks holdninger i en undersøkelse som denne. Historiefortelling tillater folk å uttrykke følelser på en indirekte måte, noe mindre håndgripelig enn nakne utsagn. Historier er mer underfundige, og meningene bak dem kan formidles ved bruk av humor og ironi. Som regel er det svært lite stoff som blir overført muntlig hvis det ikke har betydning for fortelleren selv, bevisst eller ubevisst. For eksempel avslører anekdoten fra CS om formannen som telte (ovenfor) mye om fortellerens egen oppfatning av hvordan en god formann skulle være. Hans lille historie illustrerer begrepet "en god formann" mye bedre etter vårt syn, enn en generell beskrivelse: "han må være grei..."

Det samme gjelder for den første historien om den munnrappe T. på CS. Den viser på en slående måte hvordan en formann ikke bør oppføre seg. Historien om formannen på CS og spaden som gikk i stykker, er et annet godt eksempel på hvor nyttig det kan være å gå til anekdoten når man spør etter arbeideres holdninger til sine overordnede. Både innholdet (at noen byttet ut spaden) og den kjennsgjerningen at episoden levde videre på folkemunne, utdyper forståelsen av livet på fabrikkene, og hvilken holdning arbeiderne på denne avdelingen hadde til formenn. Slike overleverte avsløringer av nyanserte holdninger faller dessverre så altfor ofte utenfor snevre spørrelistene, og samfunnsforskere gjør seg en bjørnetjeneste når de velger å tro at folkloristikkens tilnæringsmåter ikke er umaken verd i industrielle kontekster. Det viser også at kvalitative data i kildematerialet kan belyse den men-

neskelige siden ved forhold som vanligvis bare er gjenstand for kvantitative analyser.

Vi må bare beklage at vår spørreliste i sin utforming har vært preventiv når det gjelder å få fram episk stoff, de "gode historier". Dette henger sammen med at en faktarettet utspørring med lydbånd får informanten til å innstille seg på at her gjelder det å få fram "det sanne" i seriøse former. Og da kommer vitser, humor og "gode historier" helt på sidelinja som uetterrettelig og upålitelig informasjon. Innsamling av slikt materiale krever en mer avslappet, uhøytidelig intervjuform, der informanten får forståelsen av at det å fortelle en historie godt (dvs. ifølge reglene for muntlig fortelling: med understreking av poeng, oppbygging av høydepunkt etc.) er en verdi i seg selv - selv om ikke historien er faktastoff i alle detaljer. Et eksempel: Når en forteller historier, er det et vanlig knep å legge de agerende personene replikker i munnen. I faktarettede intervjusituasjoner tør sjelden informanten gjøre dette, fordi en ikke vet om replikken falt nettopp slik.

I behandlingen av det innsamlede materialet har vi kanskje som folklorister vært for bundet av de gamle genrebegrepene, og av skillet mellom "tradert stoff" og "fortellinger om det selvopplevde". Det har jo vist seg mulig å få ut opplysninger om holdninger i det stoffet som faktisk ble innsamlet.

Noter til En folkloristisk synsvinkel.

1. Se f.eks. Strobach, Weinhold, Weissel: "Volkskundliche Forschungen in der Deutschen Demokratischen Republik: Bilanz und Ausblick", *Jahrbuch für Volkskunde und Kulturgeschichte* 17. Band 1974, s. 36-37. Weissel: "Zum Gegenstand und zu den Aufgaben volkskundlicher Wissenschaft in der DDR", *Jahrbuch f.V. und K.* 16. Band 1973, s. 12; Peuckert: "Probleme einer Volkskunde des Proletariats", *Zeitschrift für Volkskunde* 1959:1. Halbjahres Band: "Das aber heisst, dass die in Hinsicht auf die bäuerliche Volkskunde einst geschaffenen Einteilungen oder Schemata hier nicht taugen" (s 21) Denne påstanden har blitt den gjengse verden rundt siden Peuckert skrev den.
2. McCarl: "Occupational Folklife: A Theoretical Hypothesis", *Western Folklore*, vol. XXXVII nr. 3 July 1978, s. 147.

3. Nickerson: "Is there a Folk in the Factory?". *JAF* Vol. 87 April-June 1974. *Passim*. Se også Turner: *Exploring the Industrial Subculture* (London, Mac Millan 1971) s. 18-33.
4. Se Hemmersam: "Studiet af arbejderkultur", *Nord Nytt* 9, mai 1979, s. 21.
5. Når det gjelder riter i industrialismens tidlige stadier, henvises til Bull: *Renbårig slusk* (Oslo: Tiden 1961). Se også Hermanson og Isaksson: *Nere på verkstadsgolvet* (Stockholm: Bonnier 1971) s. 89. John Stilgoe har skrevet om, "topping-out" -skikker blant amerikanske anleggsarbeidere, riter som springer direkte ut av gamle tyske takleggingsseremonier (kalt Richtfesten): "Since the vicissitudes and dangers of framing (dvs. bygging av rammemur og tak på bygninger) have not diminished, the evergreen tree remains a potent symbol of continuity and strength. The topping custom is striking evidence that changes in construction technology do not always alter builders' attitudes towards their work". (*Harvard Magazine*, March-April 1980, s. 63). Etter Velle Espeland, svarer denne seremonien med en gran eller furutopp på det ferdige bygget/anlegget, til den norske kranselagsskikken. Kranselagene holdes i hevd den dag i dag. Altså er det på langt nær passe å lete etter riter i moderne industriell kontekst.
6. Neumann: "Arbeiterrinnerungen als Erzählinhalt", *D. Jahrb. für Volkskunde*, 12 band 1966 Teil II: Han skiller mellom "Tätigkeitsbeschreibung" og "Geschehensschilderung". Videre kommenterer han intervjuformen, som "...werden in der Regel - erzählerisch ungeformt - Fakten aneinandergereiht und nur mehr oder minder sporadisch Arbeitsgeschichten eingestreut". (s. 188).
7. Ben-Amos: "Towards a Definition of Folklore in Context", *Towards New Perspectives in Folklore* red. Paredes og Baumann, (Austin-London: University of Texas press 1972), s. 13.
8. Se Haiding: "Das Erzählen bei der Arbeit und die Arbeitsgruppe als Ort des Erzählens", *Arbeit und Volksleben* (Göttingen 1967) *passim*.
9. Selvsagt måtte noen av disse erindringer ha blitt til historier som ble fortalt den gangen også, men det er idag vanskelig å si om visse historier lever videre bare gjennom spesielle fortellere, eller om de eksisterer som et slags fellesgods. Bare en sjelden gang fikk vi den samme historien fra flere informanter. Det ville ha vært et meget nyttig og interessant eksperiment å samle flere informanter og la dem prate sammen om løst og fast, og på den måten få vite om enda flere historier ble vekket til live etter mange års dvale. Sikkert er det at mange er passive tradisjonsbærere, og kunne tjene som "sufflører" overfor dem som kjenner historiene fullt ut og kan fortel-

le dem. De passive tradisjonsbærerne har aldri fortalt historiene selv, og er faktisk uvitende om at de kjenner dem.

10. Neumann, *op. cit.*, s. 178.

11. Neumanns tredeling likner mye på den som von Sydow, Honko, af Klintberg og andre

forskere av folketro om overnaturlige vesener har benyttet seg av. Man bør vel ikke være altfor opphengt i denne hengemyra av terminologi og genrebegreper.

12. Neumann, *op. cit.*, s. 180-182. Se også Mc-Carl, *op. cit.*, s. 154.

Oppsummering.

Målsettingen med undersøkelsen vår var først og fremst å finne fram til holdninger og sosiale relasjoner. Dette er imidlertid lite håndfaste ting som det kan være vanskelig å spørre direkte om. Intervjumaterialet er derfor preget av at spørsmålene dreide seg om mer konkrete saker - vårt håp var at det skulle være mulig å tolke holdninger ut av intervju-materialet seinere. Delvis måten vi spurte på, og delvis måten vi bearbeidet materialet på, har gjort at deler av materialbeskrivelsen ga dårlig grunnlag for en holdningsanalyse. Den dreier seg mer om materielle og fysiske ting enn det som var hensikten, dog med en økning av "holdningsandelen" utover i beskrivelsen.

Det er på den annen side helt klart at holdninger og sosiale relasjoner er sterkt påvirket av ytre og materielle forhold. Dette årsak-virkningsforholdet gikk vi også ut fra i problemstillingen.

Vi vil i det følgende forsøke å trekke opp noen avsluttende, mer generelle vurderinger og tolkninger av materialet. Som vi har vært inne på tidligere, er det ytterst lite vi rent vitenskapelig kan få ut av materialet, tidsrammen for seminaret begrenset både omfang og dybde i undersøkelsen. Det eneste vi kan si noe om er de inntrykk vi sitter igjen med, vi kan peke på endel tendenser vi mener å se. På tross av materialets begrensede anvendbarhet, er det likevel mye å gripe fatt i. Vi har følelsen av å ha kommet inn på *litt* om veldig *mye*, og en god del av det

kunne det vært interessant å følge opp.

Det vi først skal ta opp her, blir altså et utvalg av de aspektene vi har sett som vesentlige og interessante.

Ytre faktorerers påvirkning på enkelte holdninger og sosiale relasjoner.

Med ytre faktorer siktet vi i problemstillingen i første rekke til tekniske og lønnsmessige forhold, og endring av fysisk arbeidsmiljø.

Når det gjelder bedriftenes *generelle økonomiske tilstand*, har vi fått en forståelse for at dette påvirket både miljø og holdninger. Dette skal vi komme tilbake til i sammenlikningen av de to bedriftene.

Ellers kan vi, som ventet, slå fast at *rasjonaliseringen* er helt sentral, både når det gjelder konkrete endringer i arbeidsoperasjonene, og endringer i holdninger til arbeidet i løpet av perioden. Den påvirket både det fysiske og det sosiale miljø. Mange av informantene understreker den overgangen rasjonaliseringen medførte. Virkningene merket en på mange områder: en fikk forhandlinger om akkorden og kamp om å få del i den økte fortjenesten de nye maskinene brakte med seg, en fikk "nervepirrende" og upopulære tidsstudier, maskinene ble bedre og mer pålitelige, men til gjengjeld flere å betjene per arbeider, noe som førte til økt arbeidspress og høyere tempo. Monotont og ensformig arbeid avløste et variert, men mer fysisk slitsomt arbeid. Lønna steg, men det

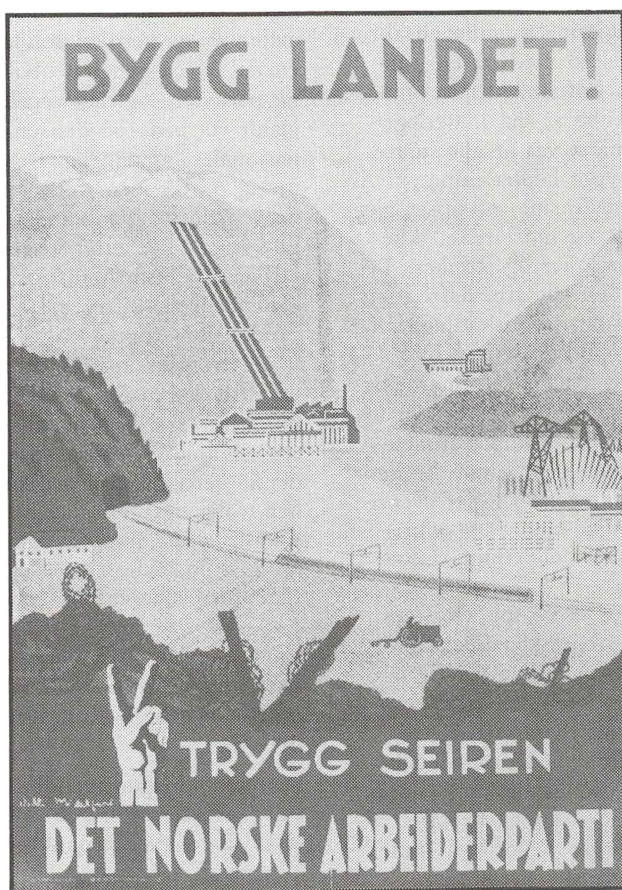
gjorde også graden av stress. Skiftarbeid og deling av maskiner stilte større krav til samarbeidsvilje og tilpasningsevne. Svært mange svar er preget av et ambivalent forhold til endringene.

Den bedringen av det fysiske arbeidsmiljøet som fant sted til en viss grad, hadde ikke på langt nær så stor betydning for endring av arbeidssituasjonen som rasjonaliseringen hadde.

Rekrutteringen av ansatte endret seg i perioden, fra en overveiende tradisjonell lokal rekruttering til rekruttering fra hele landet (i sammenheng med tilbud av boliger fra bedriftenes side), og dessuten en del fremmedarbeidere i midten av 50-åra. Vi

har inntrykk av at dette hadde en viss konsekvens for det sosiale miljøet. Ulik bakgrunn og ulike holdninger til sentrale aspekter ved arbeidsmiljøet, som samhold og organisering, kan ha ført til endel vanskeligheter. Språkvansker og mistenksomhet i forbindelse med utenlandske arbeidere var ikke ukjent. En kan allikevel få inntrykk av at det lå noe positivt i et større mangfold i miljøet, når andelen innflyttere økte. Ganske sikkert er det iallfall at nydølinger og innflyttere i flere sammenhenger sto for ulike syn, og at det trolig skjedde en merkbar utvikling fra et mer homogent sosialt miljø til et mer sammensatt, preget av disse to gruppene. Rekrutteringen var en ytre faktor

Valgplakat fra Det norske arbeiderparti 1945. Foto: Arbeiderbevegelsens Arkiv.

med følger for de sosiale relasjonene som vi ikke var særlig oppmerksom på før intervjue.

Også et annet forhold som vi fant i intervjumaterialet hadde vi vært oss lite bevisst på forhånd. Det er den "bygge landet" - holdningen som representeres ved CS-arbeideren som sa at:

- etter krigen så het det at vi skulle stramme inn livreima og være med å bygge landet, og så gjorde vi det.

Den politiske og økonomiske omleggingen av det norske samfunnet etter krigen, som tildels startet i 30-åra, men som etter 1945 virkelig skjøt fart, er kjent og beskrevet av historikere. Gjenoppbyggingsfasen var karakterisert av at partene i industrien la vekt på samarbeid. Arbeidskampene og klasseinteressene fra 30-åra ble avløst av den overordnede nasjonale interessen av økt produksjon. Arbeiderpartiregjeringen spilte en aktiv rolle i å få fagbevegelsen med på en politikk som hadde som hovedmål en velstandsutvikling som alle skulle få del i. Betingelsen for å nå dette målet var at alle måtte "løfte i flokk" og bygge landet sammen. Arbeiderne skulle nå hevde sine interesser gjennom medbestemmelse og innflytelse, ikke gjennom konfliktsituasjoner og streiker. Typiske fenomener i tiden var arbeiderpartiets fortsatte avradikalisering, politisk tilnærming mellom partiene og opprettelsen av bransjeråd, produksjonsutvalg og andre samarbeidsorganer. Samarbeidsånden ble kraftig forsterket av erfaringene fra okkupasjonsåra:

"Generelt sett forsvant de gamle klasse-skillene og motsetningene i løpet av krigen, mens nye vokste frem. Det viktigste var om du var for eller mot tyskerne". (Anne Mjelva)

Det virker som om CS er et spesielt sterkt eksempel på den nye fellesskapsfølelsen som vokste fram under krigen. Både ledelse og arbeidere var engasjert i motstandsarbeidet, og ledelsen bidro aktivt til sabotasje.

"Solidariteten mellom bedriftens ledelse og arbeiderne ble usedvanlig sterk akkurat på Spigerverket". (Anne Mjelva)

Dette er alt sammen ting vi har vært inne på tidligere i den historiske oversikten.

Det som er interessant, er at denne holdningsendringen, som dels er en spontan nasjonal fellesskapsfølelse etter krigerfaringene og dels en bevisst politisk linje fra regjeringen, gjenspeiles så tydelig på individnivået, den enkelte arbeiders holdning til eget arbeid og egen arbeidsplass. Det er jo egentlig snakk om en ytre faktor som ikke gjorde seg gjeldende konkret og fysisk, men på det holdningsmessige og følelsemessige plan.

I vårt materiale er det først og fremst på CS vi finner denne holdningen. Noen faktorer som kan være med på å forklare dette er muligens at NC tilhørte en industrigren som ikke fikk del i den økonomiske veksten som preget norsk industri etter krigen. Det var dessuten liten kontakt og lite fellesskap mellom arbeidere og ledelse her.

På CS får vi imidlertid inntrykk av at den gamle klassesolidariteten til en viss grad ble avløst av en vertikal solidaritet. Dette var en del av en generell utvikling i Norge i denne perioden, og den vertikale solidariteten gjaldt vel både på den enkelte bedrift og i nasjonal sammenheng. Det ga seg konkrete utslag på CS i en sterk innsats fra arbeiderne ved de store moderniseringene som ble satt i verk like etter krigen. En gikk med på farlige arbeidsforhold, utstrakt overtidsarbeid, endring i skiftrytme osv. for å unngå produksjonsstopp.

På tross av at arbeiderne på CS førte en aktiv kamp f.eks. for å få del i den økonomiske veksten rasjonaliseringen førte med seg, er holdningen til bedriften preget av denne vertikale solidariteten. Vernetiltakene har trolig også vært av betydning for fellesskapsfølelsen. Forbedringen av fysisk arbeidsmiljø, som både ledelse og arbeidere så seg tjent med, har virket samlende.

En sammenlikning mellom bedriftene med vekt på identifikasjon arbeider/bedrift.

Sammenlikningen mellom CS og NC var sentral i problemstillingen. I utgangspunktet så vi to klare ulikhetspunkter:

1) kvinnearbeidsplass/mannsarbeidsplass

2) bedrift i økonomisk nedgang/ bedrift i økonomisk oppgang.

Ulikheter i holdninger og sosiale relasjoner vi har funnet mellom de to bedriftene har tildels sammenheng med disse punktene. Spesielt kan det virke som om holdninger som har med identifikasjon og tilhørighet å gjøre er det som skiller CS og NC. Andre faktorer som virker inn på disse holdningene er dessuten.

3) grad av fagforeningsaktivitet (sammenheng med ulike industrigrener)

4) nydølinger/innflyttere.

Det finnes også andre årsaker enn disse fire. Vi har ikke grunnlag for å slå fast noe klart årsak-virkningsforhold. Disse fire punktene har dog en innbyrdes sammenheng, f.eks. har aktivitetsnivået i fagforeningene sammenheng med om industrigrenen domineres av kvinner eller av menn.

Vi skal nå se på en del forhold som involverer disse faktorene i større eller mindre grad.

Vi finner en holdningsforskjell mellom CS og NC når det gjelder identifikasjon med bedriften og tilhørighet til arbeidsplassen. I første omgang kan identifikasjonsfølelsen virke sterkere på CS, i sammenheng med den vertikale solidariteten vi har vært inne på. Allikevel er kanskje den største forskjellen den at fellesskapsfølelsen omfatter *ulike ting* på de to bedriftene. CS-arbeiderne ser på bedriften som et hele, på tross av sterk enhet på de enkelte avdelingene. En får inntrykk av et fellesskap med alle de andre arbeiderne og ledelsen: vi skal øke produksjonen sammen - mitt bidrag er en del av en større helhet. På NC virker det som om enhetsfølelsen begrenser seg til de nære arbeidsvenninner, og vi får inntrykk av en stor avstand og fjernhet til ledelsen. Det er identifikasjon med en mindre gruppe, i mindre skala, som ikke omfatter ledelsen. Dette behøver ikke å bety større mistriivsel eller at en er mindre bevisst sitt arbeid, men avspeiler ulike oppfatninger av arbeidsmiljøet. Trolig er det flere årsaker til denne forskjellen.

Vi kan bare gjette. Har dette med forskjellen mellom menn og kvinner å gjøre, er kvinner nærmere knyttet til sine arbeids-

kamerater? Virker økonomisk oppgang positivt på identifikasjonen, at man ser framgang og resultater? Ledelsens holdning til kontakt med "grunnplanet" er nok vesentlig.

Et annet aspekt ved identifikasjonen er ulikheten som oppstår mellom nydølinger og innflyttere. Dette gjelder trolig for begge bedriftene. De som hadde vokst opp i eller nær Nydalen så på fabrikken som en del av sitt lokalmiljø, og følte trolig en større tilknytning til den. De kjente den allerede før de begynte å arbeide der, gjennom slektninger og venner. Dette er en tilhørighet som innflytterne mangler. For dem blir fabrikken bare en ren arbeidsplass. Det må imidlertid understrekes at denne typen identifikasjon fra nydølingenes side gjelder fabrikken som miljø, og innebærer ikke nødvendigvis noen nærhet til ledelsen. Tvert imot, som vi skal komme tilbake til, har vi inntrykk av at nydølingene, som stort sett hadde arbeiderklassebakgrunn, hadde en klarere holdning til solidaritet *arbeidere imellom*, enn innflytterne.

Medvirkning og innflytelse var mål fagbevegelsen satte seg etter krigen. Dette er også et viktig aspekt ved spørsmålet om graden av identifikasjon med bedriften. Selv om innflytelsen fra arbeidernes side ikke var stor på noen av bedriftene, var muligheten større på CS. Dette har sammenheng med ledelsens holdning, men også, og kanskje først og fremst, med en aktiv og pågående fagforening. Gradene av fagforeningsaktivitet har som før nevnt nær sammenheng med generelt aktivitetsnivå i de fagforbundene de to bedriftene tilhørte. Årsaken til dette henger igjen sammen med blant annet hvilke arbeidergrupper forbundene representerer. Som kjent har kvinnelig arbeidskraft en svakere organiseringsgrad og lavere fagforeningsaktivitet - å gå inn på årsakene til dette vil føre for langt her.

Forholdet mellom arbeidere og ledelse på CS bærer ikke preg av større enighet i enkeltsaker enn på NC - tvert imot var det fler konflikter i forbindelse med f.eks. rasjonalisering og lønninger her. Allikevel eksisterte en kommunikasjon mellom partene, en hadde kanaler som var åpne, og som ble brukt. Avstanden mellom arbeidere og ledelse

se på NC hadde naturligvis konsekvenser både for innflytelsesgraden, informasjonsmengden overfor arbeiderne og fellesskapsfølelsen.

Det virker som om aktiviteten på CS har bevisstgjort arbeiderne, og at det eksisterer klarere uskrevne regler og sterkere sosial kontroll i forbindelse med forskjellige "uformelle" konflikter som oppsto på arbeidsplassen. F.eks. er reaksjonene mot uorganiserte og de som sprenger akkorden mye mer entydige og resolute her enn på NC.

En får inntrykk av at sosialiseringen på arbeidsplassen gikk lettere på CS, og at det var en klarere samling om visse verdier der. Dette kan muligens ha påvirket forholdet mellom nydølinger og innflyttere, slik at innflyttere lettere ble assimilert på CS. Et mannsmiljø, der praten i pausene går om allmenne ting som politikk og sport, som på en måte angår alle, kan kanskje fungere mer åpent for nykommere. På NC kan det gode samholdet mellom mindre grupper, gjerne de som delte maskin eller sto nær hverandre på fabrikkgulvet, ha virket ekskluderende på folk som kom utenfra. Det at mange av innflytterne bodde i brakker ved fabrikk, og dermed ikke var integrert i bomiljøet i Nydalen, kan også ha bidratt til å skape en viss avstand mellom nydølinger og innflyttere.

Når det gjelder det å være informert om hva som skjer med fabrikk, finner vi nok en gang en tendens til at CS-arbeiderne er seg mer bevisst bedriftens stilling og situasjon. Dette har selvfølgelig sammenheng med den identifikasjonsfølelsen vi har vært inne på tidligere, den vil klart påvirke interessen for å følge med. Dessuten spiller graden av informasjon fra ledelsen inn. Det at NC-arbeiderne vi snakket med ikke hadde jobbet på NC på 20 år, kan selvfølgelig også virke inn på det inntrykket vi fikk. Nå synes det som om *mannlige* arbeidere på NC var bedre informert om det som skjedde i forbindelse med nedleggelsen enn kvinnene var. Trolig er det en forskjell på menn og kvinner her. Det har med samtaleemner i pause-ene å gjøre; diskusjon om bedriften har vært mer naturlig for menn, mens kvinner - som dobbeltarbeidende - gjerne prater om ting de er opptatt av fra privatsfæren. ⁷Mennene

på NC kan dessuten ha blitt bedre informert enn kvinnene fordi de gjennom jobben sin hadde større kontaktflate og traff flere mennesker. En skal heller ikke se bort fra, i sammenlikningen mellom NC og CS her, at den pessimismen som preger en bedrift i nedgang kan forplante seg blant de ansatte og føre til apati og mangel på interesse. Det er i det hele tatt ikke så lett å se i hvor *sterk* grad økonomisk nedgang/oppgang påvirket andre forhold ved bedriftene. En må kunne anta at CS's ekspansjon iallfall ikke virket negativt på den vertikale solidariteten som hadde utviklet seg mellom arbeidere og ledelse. Det er heller ikke usannsynlig at de økonomiske problemene på NC førte til en passivitet og en usikkerhet blant arbeiderne som fikk konsekvenser både for fagforeningsarbeid, holdning til arbeidsplassen og sosiale relasjoner dem i mellom.

Går vi til intervjumaterialet finner vi at fagorganiseringsprosenten på NC gikk ned mot slutten av perioden. Den maktesløse innstillingen til hva foreningen kunne utrette, som vi også kan finne tidligere, ble forsterket fram mot nedleggelsen. Når det gjelder de sosiale relasjonene synes det derimot som om de ble bedret mot slutten, det ble et tettere og mer oversiktlig miljø da det ble færre ansatte.

To ulike grunnholdninger til arbeid og arbeidskamerater.

Vi har nå sett på noen aspekter der CS og NC skiller seg fra hverandre. Når det gjelder den enkelte arbeiders innstilling og holdninger til jobben og det sosiale miljøet, sitter vi med et inntrykk av at disse holdningene deler informantene i to grupper som representerer to motpoler. Det dreier seg om to abstraherte ytterpunkter for et sett av verdisyn og holdninger overfor en del ting.

Den ene typen legger stor vekt på samhold mellom arbeidskamerater. De prioriterer roligere arbeid framfor akkord, og er negative til akkordsprenge. De understreker viktigheten av organisering og er skeptiske til følger av rasjonalisering, som mas og stress og at arbeiderne ikke får del i økt avkastning.

Noen av seminardeltakerne foran et viktig råmateriale: skrapjern som skal smeltes og formes. Foto: Aftenposten, A-foto.

Den andre typen er individualistene som jobber hardt og helt uavhengig, gjerne ligger høyt i lønn og er positive til de mulighetene akkordsystemet gir for større fortjeneste for dem som gjør en ekstra innsats. Medlemskap i fagforeningen er mest en plikt, og de føler seg ikke egentlig tjent med å være organisert.

Det må understrekes at disse typene ikke finnes i rendyrket form i virkeligheten. Men det synes som om det er sett av holdninger til lønssystem, organisering, rasjonalisering

osv. som ser ut til å høre sammen. De fleste arbeiderne befinner seg på en skala et eller annet sted mellom disse to abstrakte ytterpunktene. De to synene står for en grunnleggende forskjell i holdning til arbeid og fortjeneste:

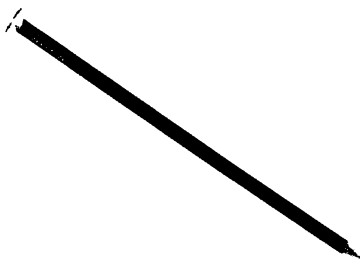
"hva jeg tjener er helt opp til min egen innsats"

"vi må stå sammen og kjempe for en økt andel av de verdiene vi skaper"

Hvem er det så som representerer noe av

dette? Vi synes vi aner at nydølinger og de eldre arbeiderne ligger nærmest den første typen, mens innflyttere og yngre arbeidere heller mot den andre. Dette er som sagt svært generaliserende. Men det er vel ikke helt usannsynlig at de innflytterne som har bakgrunn i primærnæringene er mer fjerne for de tankebaner som har preget arbeiderbevegelsen gjennom flere generasjoner - spesielt den kollektive innstillingen og solidaritetstanken. Folk som arbeidet i industrien i 20- og 30-åra vil vel også i større grad være preget av dette enn yngre arbeidere.

Forskjellen mellom disse settene av holdninger er mer merkbar på NC enn på CS. Vi har vært inne på at den sosiale kontrollen var sterk på CS, som f.eks. ved reaksjoner overfor det å sprengte akkorden. Dette kan ha hatt betydning for det andre synets mulighet til å hevde seg der. Det sterke fellesskapet kan ha stilt seg mer kritisk overfor individualistene.

Etterord.

Etter materialbearbeidelsen ser vi at vi med fordel kunne ha begrenset undersøkelsen og heller gått i dybden med enkelte av spørsmålene, eller begrenset det fysiske undersøkelsesområdet. Ambisjonene var med andre ord for store i forhold til feltseminarets ramme. Det må være et finstemt samsvar mellom problemstilling og tiden og midlene som står til rådighet. Dette vil imidlertid ikke si at arbeidet med å formulere en omfattende problemstilling var bortkastet. Vi hadde mange gode diskusjoner på den.

Videre har vi lært at hvis man vil ha nøyaktig svar på sine spørsmål, så må man ha problemstillingen som et overordnet og -ordnende prinsipp i alle faser av forskningsarbeidet; ved forarbeidet, i intervju situasjonen og ved bearbeidelsen av materialet. Vi klarte altså ikke å følge en slik ideell forskningsprogresjon, men er ganske sikre på at vi deler denne skjebne med flere!

Samarbeidet mellom etnologer og folklorister.

Særlig i den første seminaruken kom det fram forskjellige meninger om problemstillingen:

- at den hadde en etnologisk slagside, hvor folkloristikken kom for lite fram.
- at den hverken var etnologisk eller folkloristisk, men sosiologisk.

Ved utarbeidelsen av spørrelista var det også uenighet. Stort sett kan en si at etnologer foretrakk faste spørsmål, mens folkloristene ville ha en åpen intervjuform med vide rammer.

Problemene var et resultat av de forskjellige instituttene fagtradisjoner, forskningsfelt og interesseområder. Kløften gikk både mellom etnologer og folklorister, og mellom fagfeller fra ulike lands institutter. For eksempel kan vi peke på danske etnologistudenters teoretiske bakgrunn, som virker mer omfattende enn i de øvrige nordiske land. Norge og finske institutter har en mer praktisk rettet fagtradisjon. Finnene har også en sterkere bredde i fagkombinasjoner fra tilgrensende studieområder, iallfall sett fra norsk synspunkt. De norske var på sin side sterkt opptatt av å finne fram til holdninger hos informantene. Dette viste seg å være et ukjent interessefelt for finnene, som hadde vanskelig for å gå med på at holdningsundersøkelser kan være etnologisk og folkloristisk arbeidsområde.

At disse uoverensstemmelsene ble avdekket var noe av det nyttigste som hendte under seminaret. Vi er takknemlige for at vi kan bruke NEFA-Norden til å bygge bro og skape dialog over disse kløftene.

Nyt og noter

”Arbeiterkultur”.

**Den 2. arbejdskonference i kommissionen ”Arbeiterkultur”
under Die Deutsche Gesellschaft fur Volkskunde i Hamburg
d. 8.-12. maj 1983.**

Af Svend Aage Andersen.

I 1980 afholdt Die Deutsche Gesellschaft fur Volkskunde (DGV) en første konference i kommissionen for studier i arbejderkultur. Konferencen blev afholdt i Wien, og en beretning herfra skrevet af Bjarne Kildegaard findes i Nord Nytt nr. 9 (1981). Denne konferences oplæg blev i 1982 udgivet af Helmuert Fielhauer og Olaf Bockhorn i et omfattende samlebind på næsten 370 sider, ”Die andere Kultur, Volkskunde, Sozialwissenschaften und Arbeiterkultur. Ein Tagungsbericht”. Wien/Munchen/Zurich 1982.

I dagene fra den 5. til den 12. maj 1983 afholdtes så i Hamburg under ledelse af Albrecht Lehmann kommissionens anden konference, der havde temaet ”Arbejderbefolkningens livsforhold og kultur i det 19. og 20. århundrede”. I konferencen deltog ialt ca. 130 forskere fra især Vesttyskland, men desuden også England, Østrig, Schweiz, Sverige og Danmark. Fra Danmark deltog Flemming Hemmersam, Poul Balle-Petersen og Svend Aage Andersen. Fra Sverige deltog Sven B. Ek.

Som i Wien samlede konferencen ikke blot folkelivsforskere som deltagere, men i pagt med forskningsrådets interdisciplinære karakter desuden også forskere fra andre fag. I Hamburg var det i høj grad socialhistorikerne, som var toneangivende, men dette svarer iøvrigt meget godt til den faktiske forskningssituation i Vesttyskland, hvor det i vid udstrækning har været socialhistorikerne, der har defineret arbejderkulturforskningen.

Konferencens åbningsforedrag blev da også holdt af en socialhistoriker, professor W.L. Guttsman fra East Anglia Universitetet i Norwich, der talte om tysk arbejderkultur mellem borgerlig tvang og klassebevidsthed. Med udgangspunkt i Weimar-perioden gik Guttman ind på spørgsmålet om, hvilken indflydelse den af arbejderbevægelsen befordrede kultur havde på de brede arbejdermasser. Det var her Guttmans opfattelse, at det ikke var meningsfuldt at sondre mellem ”arbejderkultur” og ”arbejderbevægelseskultur”. I den efterfølgende diskussion, der blev indledt med forberedte bidrag fra Sven B. Ek, Andreas Kuntz, Klaus Tenfelde og Dieter Kramer, blev det dog bl.a. af sidstnævnte understreget, at arbejderbefolkningens participation i arbejderbevægelseskulturen ikke var total. Ikke desto mindre var organisationsperspektivet det på konferencen dominerende, idet mange af de efterfølgende foredrag

iscer beskæftige sig med forskellige aspekter af arbejderbevægelseskulturen. Bl.a. i afslutningsdiskussionen blev det dog beklaget, at der ikke havde været flere indlæg, som satte fokus på de ikke-organiserede arbejderes adfærdsmønstre og på arbejderens hverdags erfaringer.

Efter åbningsdiskussionen fulgte en række mundtlige oplæg, der alle blev efterfulgt af diskussioner mellem oplægsholderne og konferencedeltagerne. Fra Danmark var der et indlæg fra Flemming Hemmersam om 1. maj-festerne i København i 1890. I sit foredrag anskueliggjorde Hemmersam metodisk, hvordan man kunne arbejde såvel synkront som diakront med majfesterne. Der blev redegjort for det anvendte kildemateriale, og Hemmersam kom i det hele taget ind på mange konkrete detaljer i sin analyse af disse første majfester.

Iøvrigt var historikerne rigt repræsenteret blandt oplægsholderne: Dieter Langewiesche talte om Weimar-epokens "kultursocialisme" og dens fremtidsudkast, Arnold Sywottek om arbejderne som konsumenter - forbrugsvaner i 1920'erne, Michael Gruttner om Hamburgs havnearbejdere 1886-1923, og Kai Detlev Sievers om arbejderens byggeforeninger i København, Flensburg og Kiel.

Også blandt folkelivsforskerne var der stor interesse for "bevægelseskulturen" og kulturorganisationerne: Helga Stachow havde et indlæg om arbejderbevægelsens fester i Weimar-republikken, Jochen Zimmers indlæg drejede sig om Naturfreunde-bevægelsens historie, Wolf-dieter Zupfer berettede om aktionen "Buch im Zug" - arbejderoplysningsbestræbelser med arbejderpendlere som målgruppe, Gottfried Korff talte om den tidlige arbejderbevægelses symbolverden: røde faner og "tableaux vivants", og Peter Assions indlæg handlede om arbejderbevægelsens forhold til den katolske kirkes foreningsvæsen. Men iøvrigt var der, som det fremgår, stor spredning i temaerne: Helmut Fielhauer beskæftigede sig i sit foredrag med landlige arbejdere og nationalitetsspørgsmålet, Michael Faber fortalte om sine biografiske undersøgelser af teltholdermedhjælperes ("Schaustellergehilfen") livsverden, Tamara Citovics om en truende virksomhedslukning og dens virkning på de ansatte, Bärbel Kerkhoff-Faber om produktionsforhold i tekstilerhvervet i det 18. og 19. århundrede med udgangspunkt i Niederrhein og Flandern, og Ruth E. Mohrmann om livsforhold og værdistrukturer hos land- og byarbejdere i Sudostniedersachsen i det sene 19. århundrede.

Til forskel fra konference i Wien, der behandlede mange forskellige delområder i arbejderkulturforskningen, var den tematiske bredde i Hamburg bevidst snævret ind til et enkelt rammetema: arbejdere på landet og i byen. Alligevel fortabte diskussionerne sig i nogen grad i specialområder, idet oplæggene i højere grad førte ind på en række detailspørgsmål frem for at beskæftige sig med mere grundlæggende og principielle aspekter.

Blandt de foreslåede temakredse var bl.a. området "museum" af planlægningshensyn blevet skubbet noget i baggrunden. I en aftendiskussion ledet af Ulrik Bauche blev temaet dog taget op i form af en række korte beretninger om pågående museumsarbejde og udstillinger omkring "arbejderliv" og "arbejderkultur". I Hamburg har der således f.eks. siden 1980 været bestræbelser i gang på at få indrettet et "Museum der Arbeit". I Altona kunne man se en udstilling om arbejderbydelen Ottensen og dens historie.

I afslutningsdiskussionen blev der fra flere sider stillet krav om, at man ved den næste konference skulle tage udgangspunkt i aktuelle problemer og den nutidige arbejderkultur. Socialhistorikeren Klaus Tenfelde foreslog to temaer: kommunikation og socialisation i arbejdermiljøet - temaer, der både kunne relateres til nutiden og kombineres med historiske undersøgelser. I diskussionen blev det stærkt fremhævet, at vi for at kunne stille de rigtige spørgsmål måtte gå ud fra vores egen tid. Herimod blev det dog af Wolfgang Kaschuba indvendt, at spørgsmålene ikke blot skulle stilles til fortiden ud fra nutiden, men desuden også måtte rettes til nutiden ud fra fortiden.

På afslutningsdagen blev der foretaget en ekskursion med rundgang gennem arbejderkvarterer i St. Pauli. Rundvisningen, der blev ledet af Hermann Hipp og Jörg Haspel, førte bl.a. gennem de store forlystelseskvarterer (herunder Reeperbahn og "Die grosse Freiheit" samt især - boligkvarterer fra det 19. århundredes industrialisering, bl.a. de berømte "terasser").

Etnologi och folkloristik i andra länder.

I början av 1970-talet presenterades i Nord Nytt etnologin i Ungern (M. Szabo 1972) och i Polen (B. Wietb-Knudsen 1971). Med den här artikeln återupptar vi ambitionen att belysa vårt ämnes historia, ställning och inriktning utanför de nordiska länderna. Vi inleder den här serien med att låta J.J. Voskuil ge en presentation av ämnet i Nederländerna.

Ingvar Swanberg & Robin Walraven.

The history of folklore studies in the Netherlands.

Portrait of a discipline.

By J.J. Voskuil.

In mid-1930 the Royal Netherlands Academy of Arts and Sciences established a Central Bureau of Dutch Dialects. A recent graduate in Dutch, P.J. Meertens, was appointed Head of the Bureau and was also the sole member of staff. He was given the task of compiling an atlas of Dutch dialects, and four years later the additional task of compiling an atlas of Dutch folklore.¹⁾ This was the first time that an allocation was made in the government budget for the academic study of folklore. If this formal recognition on the part of government is taken as the criterion, then the official history of folklore studies in the Netherlands begins in 1934. To judge by the funds made available since then, it was to be a far from rich history. Until 1957 Meertens was to be the only person at his Institute engaged in studying folklore, apart from his work as Head of the Dialect Bureau and the Onomastics Bureau founded in 1947. It was not until the 1960's that the number of staff was increased. Today the Department of Folklore Studies at the P.J. Meertens Institute has a staff of 14, of whom 9 are engaged in research projects. Taken together with the academic staff at the Open Air Museum in Arnhem (founded in 1912 by private initiative, taken over by the State in 1941)²⁾, the ZuyderZee Museum in Enkhuizen (founded 1947)³⁾ and the Neder-Saxon Institute at the University of Groningen⁴⁾, this means that at present the Netherlands has a total of just 15 university-trained specialists in folklore. However, none of these have been trained in the study of folklore, since there is no degree course in the subject in the Netherlands. They are philologists, historians and anthropologists, a few of whom took folklore as a subsidiary subject at the time that classes were being given by W. Roukens and later H.L. Cox (as Reader in Indo-Germanic Linguistics) at Nijmegen, and A.J. Bernet Kempers (as Professor of Folklore) at Amsterdam.

The limited interest shown in the subject by the Dutch government reflects the limited interest of the public at large. The situation in England is rather similar. There too, the study of folklore has barely developed beyond the phase of well-intentioned amateurism. The reason for this is that the question of the national group identity, which was central to folklore studies until the 1960's, does not appeal to the imagination of the English or the Dutch. Not

that in either case the need for a group identity is less strong, but it is easily satisfied by concrete historical facts. In the case of the Dutch, these are to be found in the latter half on the 16th century, when the Seven Provinces freed themselves from Spanish rule, and the first half of the 17th century, when Holland, and especially Amsterdam, was the trade centre of the western world. In the subsequent period each time that the national identity was under threat (e.g. during the Napoleonic Empire and more recently during the Second World War, but also during periods of economic recession), there was a growth of public interest in the 'Golden Age' of national history. Thanks to that 'Golden Age', the past presents few problems for the average Dutchman. There is no incentive to go further back in time, as there is for instance in Germany. The various working hypotheses and methods which have been developed in Germany to compensate for the lack of concrete, historical facts have been adopted in the Netherlands (albeit on a modest scale), but there has never been a Dutch contribution to the theory of the subject, because here the intellectual base has always been too narrow. This is all the more remarkable when one compares the histories of folklore studies and ethnology in the Netherlands. As in England, ethnology has a rich tradition (until recently the term was taken to refer only to the study of non-western cultures). For understandable reasons the Dutch have always shown much more interest in other cultures than in their own.

The history of folklore studies in the Netherlands is not only meagre, but hard to define. Between folklore on the one hand and history, ethnology and sociography on the other there are overlapping areas. This is not peculiar to the Netherlands, but applies to the history of folklore studies in general. The cause lies in the failure of those concerned with the subject to establish firm theoretical principles. This state of affairs is not accidental, and is closely related to the emotional needs which lie at the heart of the subject. This is in sharp contrast to the far more neutral curiosity which has been the main stimulus to the development of the other three disciplines. The premise that memories of the past are preserved, as remnants or (more vaguely) as a characteristic mentality, in the culture of the rural population - a premise with which a number of German scholars entered the field of history almost two centuries ago - is rather more than just a working hypothesis. It is in fact an inseparable part of the general human need for continuity. The illusion that the group to which one belongs has always existed and has not essentially changed provides the justification for territorial claims, but also makes life more bearable and death easier to accept. This is why there is such reluctance to abandon this premise, which is often the foundation of folklore studies, long after it has clearly become untenable. It was seen as a truth, rather than simply a hypothesis. Hence the tendency of many folklore specialists to present their specific working methods, i.e. personal observation, interviews and questionnaires (which in fact they shared with sociographers and ethnologists), as philological techniques, and to liken themselves to archaeologists.⁵⁾ The effect of this was to label the information they collected as remains, without it being proved that this was the case. Thus it was that in discussions of the justification for folklore studies, without being noticed, the emphasis was laid elsewhere. Whenever it proved impossible to explain present facts in terms of the past, this was attributed to data being incomplete, or people persuaded themselves that they were dealing with a field neglected by historians and ethnologists: describing national folk culture and preserving it for posterity. In this way historical, sociographic and ethnological studies could be included in the subject of folklore without objection. That would not have been a problem, had the theoretical basis been made a topic for discussion at the same time. But as long as this was not done, the hidden assumptions continued to operate and determined the selection of data. In specific folklore studies, folk culture is the sum of curiosity, detached from their social and historical context, which, it was hoped, would at some point prove useful in unravelling the past and the origin of the nation. This did not change until the underlying theory was challenged during the 1960's. The ensuing debate coincided with the growth of interest among historians for the history of ordinary people and for using interviews as a working method (under French and English influence respectively). At the same time a

number of ethnologists (who were now calling themselves anthropologists) began to take an interest in the culture of their own country after losing their working territories in Indonesia and later elsewhere in the third world. Finally, a group of sociologists, influenced by the work of Norbert Elias, became interested in historical processes. These developments brought those working in the four disciplines closer together⁶⁾, and for some years it seemed as if the way was clear to establishing a discipline with a completely different structure. The field of study would be the national culture, but not for the purpose of satisfying the need for group identity; instead, the aim would be to throw light on the way in which such needs determine the ideas and actions of people in changing social and economic circumstances. This seemed an encouraging prospect, until the most recent developments appeared to deny this possibility. I will come back to this point.

If we take as our guide, not the formal government recognition, but the theory behind folklore studies described above, the history of the subject in the Netherlands begins with Le Francq van Berkhey⁷⁾. In 1776 in Amsterdam the third volume was published of his *Natuurlijke Historie van Holland*, the most westerly and most powerful of the seven United Provinces.⁸⁾ After dealing with the geography and geology of the province in his first two volumes, he devoted the third to a description of the people. He began his history with Tacitus and identified the Hollanders as descendants of the Batavians described by Tacitus. This was not surprising since Tacitus and his remarks about the Batavians had been the starting point for Dutch historians from the 16th century onwards. Nor was there anything new about the assumption that the mentality of the inhabitants of Holland had remained essentially unchanged throughout the centuries. In this sense Le Francq van Berkhey's view of history was as two-dimensional as that of his predecessors. But it is noticeable that he takes more trouble to prove the continuity he assumes, and he was the first to devote so much attention to cultural phenomena within Holland. His (Dutch) predecessors had based their accounts for the most part on documents, eyewitness statements and information provided by scholars, whereas before beginning to write Le Francq van Berkhey had criss-crossed the country in all directions and made notes on the appearance, clothes, mentality, customs, pastimes, diet and language of the inhabitants, particularly those in the country and the fishing villages. The differences which he found were hardly compatible with the idea of a common, direct descent from the Batavians, and one of his strengths is that he faced up to this problem. He explained these differences as the result of contact with foreign cultures, which he said would have had more influence at the borders of the province and in the cities than in the centre and in the rural areas. Consequently, he believed that the true nature of Holland in its most undiluted form was to be found in the country at the heart of the province. It was only a short step from following the example of the Grimms and using the rural culture to reconstruct the civilisation of the Batavians. But he did not take this step, and limited himself to a relatively matter-of-fact inventory comparable to those made by his contemporaries in Germany, the cameralists. It stood apart from his theoretical discussions, and in fact he was more interested in differences and changes than in continuity, although deeply convinced by the thesis that there must be a common identity.

Le Francq van Berkhey was a man of his time. His interest in the rural population reflected a general rise of interest in the latter half of the 18th century. In the course of the 17th and early 18th centuries the intellectual elite had become increasingly alienated from the common people, and it was beginning to realize this. In a society whose economy was stagnating as the result of inflexible political and social conditions, ordinary people were seen as representing a more natural and unspoiled way of life, and they seemed to have kept alive values which had been lost with the growth of alienation.⁹⁾ In this respect the second half of the 18th century shows close similarities with our own age. This new interest in the people had remarkably little influence in the Netherlands, and no one emerged to continue the work of Le Francq van Berkhey. Dutch historiography has paid him scant attention. After the collapse of the Napoleonic Empire there was a reawakening of interest in folk beliefs, tales and songs, but this was

under the influence of foreign, mainly German, examples. Thus Nicolaas Westendorp remarked in 1819 in the first volume of his journal *Antiquiteiten* that folk tales and beliefs had been neglected in the Netherlands as a possible source of knowledge about heathen mythology. However, this was not a case of pursuing the ideas of Le Francq van Berkhey but rather the result of a request made by Grimm eight years earlier in a Dutch weekly for information for his research. Moreover, the interest shown by Westendorp, and most of his contemporaries, remained largely academic. The few who did actually go into the countryside (mostly clergymen) did so with the aim of combatting superstition in the form of folk beliefs. Later attempts by Grimm and Mannhardt to find correspondents in the Netherlands who could provide information were in vain. L.Ph.C. van den Eergh, one of the few Dutchmen interested in the subject and the author of *Nederlandse volksverlevingen en godenleer* (Dutch folk legends and mythology, 1836) and *Proeve van een kritisch woordenboek der Nederlandse mythologie* (An outline critical dictionary of Dutch mythology, 1846), was driven to complain: 'Our past is better known to the Germans than to we ourselves and there would seem to be no signs of an end to our continuing, complete indifference to the subject. Only a very few scholars are working on this aspect of our illustrious past, so that our best guides are foreigners and we are obliged to learn about our own history in a foreign language'. Indeed, the most important contributions to the study of Dutch folk tales and songs were made by Germans who came to the Netherlands to do research. The leading figure in this connection was J.W. Wolf.

The fact that in the Netherlands what interest there was remained largely academic was related to the prevailing intellectual climate. After the end of French rule in 1813 it came to be realized that the Kingdom of the Netherlands would have to be content with a much more modest role in Europe than the United Provinces had enjoyed before the French Revolution. The revolt and secession of Belgium, which had been briefly united with the Netherlands, reinforced nationalist feelings but it did not allay the sense of malaise. The economy was stagnating; the gap between rich and poor increased. People were not open to new initiatives or ideas and looked back nostalgically to the golden age of the 17th century. In this climate the ideas of Grimm and other Germans found little response. The idea that memories of a remote past were preserved in the tales told by the common people was a nice thought, and interest was shown in historic monuments, inscriptions and old coins, but to go out in search of the people for this was taking things a little far. In addition, there was the gap between town and country. Although the majority of the population worked in agriculture, and dairy products had always been and would remain a major export, the nation's gaze continued to be directed towards the sea, to trade and merchant shipping. The rural population played no part in the thoughts of the urban intelligentsia, especially not in the case of those in the west, where the cultural centres were. More important, there were very clear orientation points in the past so the idea of the German romantics that the rural population had preserved in its language and culture not only memories of the past but also the true character of the nation held little or no appeal to the imagination.

The exception to this general picture was to be found in the northern province of Friesland. Earlier than in the south and east of the country, the people in Friesland had been aware of their own identity and of the way it was under threat from the west, in particular from the province of Holland. Resentment of Holland went back to before the French Revolution. Long before the province of Holland became an important power in 16th century Europe, Friesland had played a major role. As a result, it still occupied a special position in the 17th and 18th centuries, but nonetheless unmistakably came second to Holland. The sense of being under threat from Holland increased after the end of French rule, when the Republic of the Seven Provinces, which had been a confederation, became a centrally ruled monarchy. The result was a rise in interest in Frisian language and culture among people such as J.H. Halbertsma, W. Eekhoff and T.R. Dykstra. This interest quickly spread so that by the 1840's one could speak of a movement.¹⁰ This development may be compared with that in the Dutch-speaking part of

Belgium, where soon after the break with the Netherlands a Flemish movement arose to fight against domination by the French-speaking Belgians in the south. So it is hardly surprising that when J.W. Wolf went in search of Dutch folk tales he found the best response in Friesland and Flanders. But Wolf was mistaken when he equated Frisian and Flemish regionalism and played with the idea of a closer association between these areas and Germany. In contrast to many of the Flemish, the Frisians had no desire to break away from the existing state. Their history was too deeply entangled with that of the other provinces, and they had no time for Wolf's pan-Germanism. What concerned the Frisians was their own identity; they had little interest in their Germanic origins.

When, in the second half of the 19th century, people in other parts of the country beyond Friesland began to take an interest in the traditional elements of rural culture, one of the main motives, explicitly or implicitly, was resistance to cultural domination by the province of Holland. This can be seen in the obviously regional character of most of the publications and in the lack of such interest in Holland itself. Within Holland what interest was given to folk-culture was concentrated on life in the 16th and 17th centuries in the cities. The countryside, which of old had been among the richest cattle-raising areas and had an articulate farming population, received next to no attention for long after the appearance of Le Francq van Berckhey's work in the 18th century. However, it would be wrong to think of all these publications as belonging to the study of folklore. Most were somewhere on the borders between belles-lettres, history, ethnology and folklore. If we take only those works which dealt with problems specific to folklore, the importance of regionalism as the underlying emotional factor emerges even more clearly. It was to retain its importance even after interest in the subject had spread well beyond the borders of particular regions towards the end of the 19th century. At least it seems to me no accident that the division of the traditional culture into Frisian (northern), Saxon (eastern) and Frankish (southern) spheres of influence, based on the Germanic tribes supposed to have settled in the Netherlands originally - a division whereby the west is submerged in the rest of the country - continued to be widely used in studies of folklore (and the allied subject of philology) until well into the present century. Equally, it was not by chance that the first and for long the only journal claiming to be a general Dutch journal of folklore (*Volkskunde*) was founded in the Flemish part of Belgium, and retained its clearly Flemish character until the 1930's.¹¹⁾

The founding of *Volkskunde* in 1888 marks a new phase in the history of folklore studies. This phase was characterised by a growing interest at the national level for rural culture as the last sanctuary for national values and a counterweight to modern society. Within 25 years, at short intervals, several important publications appeared. These were a collection of Dutch folk tales by G.J. Boekenoogen published in the journal *Volkskunde*, a study of the Dutch farmhouse by J.H. Gallee, and, above all, an introduction to Dutch folklore by J. Schrijnen. These were scholarly works, addressed expressly to a general Dutch public, and they were to determine the character of folklore studies for years to come. In the same period the Open Air Museum was founded at Arnhem, on the model of Skansen. These events should be seen as a reaction to industrialisation and the accompanying social changes. Industrialisation had begun late in the Netherlands, later than in neighbouring countries, but by 1870 it was bringing about fundamental changes in the nature of society. There was a move from the country to the cities; standards of living gradually rose; and a growing class of white-collar workers came into existence. In reaction the well-to-do began to move in the opposite direction, towards the country, presumably in an attempt to escape these changes, while the new intelligentsia in the cities began to take a greater interest in nature. Meanwhile the countryside was also being affected by the changes, although after some delay. The drift of the rural proletariat to the towns, the failure of the German seasonal workers to arrive, the growing importance of the railways and tramways and foreign competition led to rationalisation and mechanisation. The countryside began to become middle-class and urbanised, with the result that the traditional way of life

was eroded. The founding of the Open Air Museum in Arnhem by a group of intellectuals and the well-to-do must be seen as an attempt to preserve the essential elements of a disappearing culture. Preserve, conserve and collect before it is too late: these were the watchwords of the intellectuals who were drawn to the new discipline of folklore studies. That there also were political aspects to this renewed interest first became apparent in 1919, when a great folklore show was held at the newly opened Open Air Museum under the title The Historic Fatherland Popular Festival. The honorary committee included 8 ministers, 9 provincial governors, the Vice President of the Council of State, the chairmen of both houses of parliament, the acting commander-in-chief of the armed forces, and the president of the central bank. Among the members of the general committee there were scores of mayors, university professors and other dignitaries. The enormous interest and enthusiasm which the weeklong festival aroused reflected the conservative section of the population's fears for the future; they were reacting to the Russian Revolution, the attempted socialist revolution in the Netherlands in 1918, and the political and economic chaos in neighbouring Germany. From this point on, nationalist, in addition to regionalist, feelings were to be an inseparable part of the history of folklore studies, although they were never again to be so prominently manifest.¹²⁾

The man who provided a channel for these nationalist feelings and permanently left his mark on folklore studies through his many popular publications in the 1920's and 1930's was the organiser of the festival, D.J. van der Ven. He had begun his journalistic career with various publications of nature, but after the festival he concentrated entirely on folklore. His theoretical knowledge was limited and he was careless about factual accuracy, but he had a great ability to suggest wide-ranging connections and to draw broad perspectives. The underlying idea in his writings is that the original Germanic culture is preserved in rural culture, although sometimes distorted by Christianity and sometimes no longer understood, and that the task of folklore studies is to trace these remains, piece them together into one great entity, and return them to the people to strengthen their sense of cultural identity. Early in the 1930's Van der Ven's position became stronger when he gained the support of Jan de Vries, a professor at Leiden University. De Vries was to become a leading authority on Old Germanic and to hold key positions in international and Dutch folklore, e.g. chairman of the International Association for Folklore and Ethnology, editor-in-chief of the international journal *Folk*, first Dutch editor of the journal *Volkskunde* after the death of J. Schrijnen in 1938), and chairman of the folklore commission of the Royal Netherlands Academy of Arts and Sciences.¹³⁾ De Vries had been active in the field since 1922, and had published articles on folk tales, but he came to the forefront with a sharp attack on Schrijnen's introduction of the subject, which was reprinted in 1930 and 1932. The gist of his criticisms was that the book was little more than a chaotic collection of curiosities and offered no coherent picture of ordinary Dutch life. If we set these criticisms in the light of his esteem for Van der Ven, we can see why lay behind them. In the articles he wrote in the 1930's, De Vries continually warned against treating present-day folk beliefs as a guide to older Germanic myth, which Schrijnen had done. What appealed to De Vries was the idea, which is also to be found in Van der Ven, that the culture was an organic whole whose roots lay in the Germanic past and whose spirit had been best preserved among ordinary people, particularly the farmers, fishers and boatmen. The essential point was this organic entity, not the incidental forms of culture or the investigation of its origins. De Vries and Van der Ven attributed a creative power to the spirit of the people, which could bring about change without altering the essential values, and they saw it as their task to distinguish between what was essential and what was alien. During the 1930's this blood-and-soil ideology became steadily more pronounced in both their activities. As a result they alienated the Dutch public, who generally had no time for such aggressively Germanic nationalism, and eventually found themselves, together with several other national-socialist folklore experts, in a complete intellectual isolation from which they were never to emerge after the Second World War. In 1934, as the climate was becoming increasingly grim, The Royal Nether-

lands Academy established a folklore commission (initially as a counterbalance to the activities of De Vries and Van der Ven). Under the auspices of this commission (chaired first by J. Schrijnen and after his death by De Vries) P.J. Meertens began work on a Dutch folklore atlas, on the model of the German atlas.

After the Second World War it seemed for a time that folklore studies in the Netherlands had come to an end.¹⁴⁾ Interest among the public, which had never been widespread, had virtually disappeared. Several proponents of the subject had compromised themselves during the War and for the time being they chose to keep quiet. The Open Air Museum had suffered heavy damage during the battle of Arnhem in 1944 and had to be completely rebuilt. Meertens was one of the few able to carry on work normally. He succeeded De Vries as Dutch editor of the journal *Volkskunde* in 1945, and in 1952, on his initiative, the Netherlands and Flemish Belgium reached an agreement to publish the folklore atlas jointly. In subsequent years he also restored other European contacts. He was actively involved in the plans for a European folklore atlas, a project supported before the War by De Vries and later S. Erixon. There were developments in international research into folk tales in which the Netherlands played a much less important role. Gradually the same people and the same ideas re-emerged, and for some years it seemed as if nothing had changed. This was an illusion and those who had not seen change coming were shocked when, at the German Folklore Congress in 1969, the followers of H. Bausinger launched a frontal assault. The nature of the criticism is well known. In particular, they attacked the use made of vague concepts such as tradition, people and continuity, with their ideological associations. At a stroke a new generation cut the links with the ideas of Grimm, and the study of folklore was declared a social science.

The ideas of the Tübingen group did not exist in a vacuum. Two years earlier in his *Alltags- und Festspeisen* G. Wiegmann had cautiously but unmistakably expressed a preference for detailed studies of processes based on historical data and taking account of social differences.¹⁵⁾ With Wiegmann and Bausinger, whatever the differences between their views of the social function of the discipline, the voice was heard of a generation which had grown up during the slump of the 1930's and the War and had become allergic to ideology. In the Netherlands too this generation increasingly took over in the course of the 1960's. In the field of folklore, where this development took place within the confines of one institute, change came quietly and without personal antagonism. The idea of a folklore atlas which would depict the traditional culture gradually receded into the background. Instead the new approach was to regard the distribution map as a picture of the situation at one particular point in time and to illustrate the process of change by building up a series of such pictures with the aid of historical data. In addition, the traditional method of using questionnaires and interviews was increasingly supplemented by archive research and field work, and more attention was paid to social differences. Putting it briefly, one can say that the keyword 'continuity' was replaced by 'cultural change and distribution'. Folklore studies were no longer seen as the guardian of the cultural inheritance, but as a discipline whose aim was to place differences and changes in the intellectual and material culture in a social context in order to illuminate the function, significance and interrelations of cultural phenomena.¹⁶⁾

The shift of emphasis from continuity to process had consequences for relations between the Netherlands and other countries. In the case of the European folklore atlas it resulted in fierce discussions and finally in a stalemate which has still not been broken.¹⁷⁾ It led to a break between the Dutch and Flemish editors of the journal *Volkskunde*. To the Flemish the issue of their own identity and preservation of the cultural inheritance had always been of much greater emotional significance than it was to the Dutch. The Flemish readers of *Volkskunde* looked (and still look) to folklore studies to provide them with evidence of their own character and identity. In their view what the Dutch editor envisaged was a kind of anti-folklore study, and they were supported by the Flemish chief editor at the time, K.C. Peeters, who completely dominated folklore studies in Flanders. Eventually the outcome was the resignation of

the Dutch editors, in 1975, and the founding of a new Dutch journal, the *Volkskunde Bulletin*. From the start the editors of the new journal sought contact with the allied disciplines of history, anthropology and sociology, where similar developments were taking place. A number of sociologists had become interested in society and culture seen as processes, and some historians were giving attention to areas which had previously been studied only by folklore specialists. One model of cooperation between historians, anthropologists and folklore specialists which was especially influential was the French journal *Annales*.

Those who believe in the possibility of a science free of value judgements may think that the study of folklore, having thrown off its burden of ideology, will at last be able to develop into a fully fledged discipline in which the truth is sought according to objective criteria. I believe this to be an illusion. The search for truth is too closely linked to the subjective needs of the different researchers. At best one can say that the need to preserve the appearance of objectivity and thus maintain one's position produces within a generation a kind of highest common factor which could be called the spirit of the age. In contrast to its predecessor, the present generation (those currently working in the field) have appearances on their side, since they seem to be completely devoid of illusions about mankind. Their world is a world without myths. Be this as it may, it does not mean that their spokesmen do not have their own aims in their research. In their publications (and mine) I recognize a need to demonstrate that man is a prisoner of random circumstance, and that the only freedom granted him is the freedom to realize this. If this analysis is correct, the implication is that the nature of folklore studies will again change radically within the foreseeable future. The generation which grew up during the 1930's and the War is not large. In the next 15 years the pressure from those who grew up in the 1960's and 1970's will steadily increase. There are already signs of the direction these changes will take. In recent years both the public (and thus the media) and the students (in anthropology and history) who visit our institute have shown a growing interest in books on national character, folk beliefs, folk medicine, folk tales and folk songs - books for which there had been no demand for the last 30 years. What seems to attract this interest is the suggestion that the ordinary people have preserved or until recently been in possession of wisdom and knowledge which modern civilization has lost. In a parallel development several young sociologists, following an American example, have recently been trying to establish an interdisciplinary research programme into 'popular culture' in the Netherlands. The definition of 'the people' which they use is virtually identical to that used before the Second World War. The only difference is that instead of thinking in terms of farmers and peasants, they refer more generally to 'people', whoever they may be.¹⁸⁾ Lastly, as economic recession continues, there is a growing demand in research (as in society) for authorities who will provide the models with which to organize the facts. An obvious but by no means the only example of this in the Netherlands is the misuse which has been made of the work of Norbert Elias (particularly by sociologists and anthropologists). When seeking an explanation for these developments, one is struck by the parallel with the 1930's. The difference is that the preceding affluence was less than now, and that the present depression may well become deeper than that of the 1930's. We can only guess at the outcome. It is fascinating, but one holds one's breath. (July 1982, translation: John Rudge).

Notes:

1) For the history of this Bureau: P.J. Meertens, *Vijfentwintig jaar Dialectbureau and Vierentwintig jaar Volkskundebureau* in: Mededelingen der Centrale Commissie voor Onderzoek van het Nederlandse Volkseigen No. 7 (1955), 4-12 and No. 11 (1959), 2-12. The history of the folklore atlas is described, also by P.J. Meertens, in: *Volkskundeatlas vo-*

or Nederland en Vlaams-Belgie, compiled by P.J. Meertens and Maurits de Meyer. Aflevering I. Commentaar. Antwerp, Amsterdam, 1959, pp. 5-14. Since then the following parts have appeared: II in 1965, III in 1968 and IV in 1969.

2) The history of the Open Air Museum is described in detail in A.J. Bernet Kempers, *Vijftig jaar Nederlands Openluchtmuseum*, Arn-

- hem 1962.
- 3) For the history of the Zuyder Zee Museum in Enkhuizen see A.F. Kamp, *De zilveren vrienden*. Vereniging Vrienden van het Zuyderzeemuseum 1947 - 31 mei 1972, Enkhuizen 1972, and U.U.E. Vroom, *De afdeling Buitenmuseum van het Rijksmuseum 'Zuyderzeemuseum'* in: *Uit het Peperhuis* 1971, no. 3.
  - 4) In 1980 drs. J. van der Kooi was appointed lecturer in folklore at the Neder-Saxon Institute.
  - 5) For example by Sigfrid Svensson in his *Introduktion till folklivsforskningen*, which also appeared in German translation in the series *Textbücher zur Europäischen Ethnologie* (1973). For detailed criticism of this see J.J. Voskuil, *Kritische kanttekeningen bij een handboek voor de volkskunde* in *Volkskunde* 75 (1974), 129-134.
  - 6) J. Verrips, *Volkskunde, antropologie en allianties*, in: *Volkskundig Bulletin* 1, nr. 2 (1975), 19-46 and *Volkskunde en antropologie* in: *Sociodrome* 1977, nr. 5, 7-11. In addition, close contacts were established between anthropologists, sociologists and historians in which folklore specialists were not involved. Historians, anthropologists and folklore specialists are represented on the editorial board of the journal *Volkskundig Bulletin*, one of its aims being to provide a platform for cooperation.
  - 7) On the history of folklore studies in the 19th century: P.J. Meertens, *Nederlandse volkskunde-studie voor 1888*, in: *Volkskunde* 50 (1949), 22-33, I. Vermeiren, *Algemene Kunst- en Letterbode (1788-1862)*, (*Nederlandse Volkskundige Bibliografie* 15), Antwerp 1972, III-LXX-XVI. On 20th century history: P.J. Meertens, *De status quaestionis van het volkskundig onderzoek in Nederland*, in: *Volkskunde* 59 (1958), 125-130. A review of the history of research into folk tales in the Netherlands, which includes much on the history of folklore studies, is given by A.J. Dekker, *150 jaar Nederlands volksverhaalonderzoek* in: *Volkskundig Bulletin* 4 (1978), 1-28.
  - 8) On Le Francq van Berkhey: P.J. Meertens, *Joannes Le Francq van Berkhey, ein holländischer Volkskundler aus der Zeit der Aufklärung*, in: In memoriam Antonio Jorge Dias, Part II, Lisbon 1974, 309-316.
  - 9) Mona Ozouf, *La fête révolutionnaire 1789-1799*. Paris 1976; Christoph Daxelmüller, *Disputationes curiosae. Zum 'volkskundlichen' Polyhistorismus an den Universitäten des 17. und 18. Jahrhunderts*. Würzburg 1979; Peter Burke, *Popular culture in early modern Europe*. London 1978.
  - 10) Joast Hiddes Halbertsma, *1789-1869. Brekker en bouwer*. Drachten 1969, in particular: S.J. van der Molen, *Halbertsma als folkskundige* (pp. 257-263) and G.A. Piebenga, *Halbertsma en Dutsklan* (p. 302-310). Also S.J. van der Molen, *Tiede Roelofs Dykstra en de Fryske folkskunde*, in: *It Beaken* 24 (1962), 179-188 and *Ta in 'Fryske Mythology'* in: *De Vrije Fries* 53 (1973), 57-66.
  - 11) For the history of the journal *Volkskunde* up to 1938 see the "Inleiding" by K.C. Peeters in I. Peeters-Verbruggen, *Volkskunde 1888-1938*. (Nederlandse Volkskundige Bibliografie 1), Antwerp, 1964, 1-15.
  - 12) On a chapter in the history of folklore studies, particularly the role of nationalism, regionalism and Van der Ven, in J.J. Voskuil, *Het tijdelijke met het eeuwige verwisseld, of op de klank van de midwinterboorn de eeuwigheid in*, in: *Volkskundig Bulletin* 7 (1981), 1-50.
  - 13) On De Vries: P.J. Meertens, *Jan de Vries* in *Volkskunde* 65 (1964), 97-113.
  - 14) On the situation of Dutch folklore studies after the Second World War see Note 7 and P.J. Meertens, *L'orientamento attuale degli studi di folklore in Olanda*, in *Rivista di etnografia* 17 (1963), 1-5; A.J. Bernet Kemper, *Volkskunde und Universität in den Niederlanden*, in *Ethnologia Europea* 1 (1967), 278-279; H.L. Cox, *De organisatie van het volkskundig onderzoek in Nederland*, in: *Jaarboek van de Koninklijke Belgische Commissie voor Volkskunde, Vlaamse afdeling* 25 (1972), 128-138.
  - 15) On the generation conflict and the role of Wiegmann: J.J. Voskuil, *De taal van de wetenschap*, in *Volkskundig Bulletin* 5 (1979), 21-43.
  - 16) The development can be traced in two reports on the work of the folklore department of the P.J. Meertens Institute in Amsterdam: *Rapport van de Volkskunde commissie van de KNAW over de situatie van het volkskundig onderzoek in Nederland* (enz.), in: *Volkskunde* 75 (1974), 15-22 and *Geschiedenis en samenhang van de lopende projecten op de afdeling Volkskunde van het P.J. Meertens-Instituut*, in: *Volkskundig Bulletin* 8 (1982), 56-62.
  - 17) On these discussions and opposing points of view see J.J. Voskuil, *De eerste aflevering van de Europese Volkskunde-atlas. En de laatste?* in *Volkskundig Bulletin* 8 (1982), (in press).
  - 18) The focus for these activities is the Popular Culture Association, which has its secretariat at Bowling Green State University in Ohio, U.S.A.

Etno-folkloristiske film i Norden.

I takt med at film og ikke mindst video i stigende grad har vundet indpas og fundet seriøs anvendelse som kildemateriale, dokumentation og arbejdsredskab i etnologisk og folkloristisk forskning og formidling, er også behovet for brugbare bibliografiske hjælpemidler på området vokset. Regionalt og nationalt har de enkelte landes forskningsinstitutioner, arkiver og statslige filmcentraler m.v. i vekslende omfang foretaget registrering af egne audio-visuelle optagelser og samlinger, og kendskab til særlige produktioner er også nået ud gennem newsletters, konferencer og andre faglige sammenhænge, men nogen samlet og detaljeret oversigt over Nordens etno-folkloristiske materiale på film og video er det ikke blevet til.

Det har en arbejdsgruppe under ledelse af bibliotekar Hjejl Resen Steenstrup, NEFA-Dokumentation i Danmark, nu sat sig for at råde bod på ved en omfattende indsamling af titler, credits og præcise indholdsbeskrivelser for alle tilgængelige film og video-produktioner af interesse for nordisk etnologisk og folkloristisk forskning og formidling - med henblik på at få oplysningerne publiceret i en anvendelig og overskuelig form. Vi har med optimismen i behold sonderet mulighederne for at opnå støtte til projektet gennem Nordisk Råds Kulturfond, men da midler herfra til fællesnordisk forskning kun i beskednen udstrækning vil kunne financiere rejser og registrering ved selvsyn (gennemsyn og note-tagning) i alle relevante arkiver og samlinger, kræver opgavens løsning udstrakt samarbejde og koordination, som det er vores håb, at De og Deres institution vil medvirke i og bidrage til.

Projektets *formål* er at udarbejde og publicere en udførlig registrant over ETNO-FOLKLORISTISKE FILM I NORDEN frem til året 1980, omfattende såvel film som video-produktioner og TV-programmer.

Afgrænsningen til de nært beslægtede fag som social antropologi og sociologi m.fl. kan være vanskelig, men skellet bør ikke opfattes for skarpt, da deres fortid jo ofte har aktualitet for folkelivsgranskningen. Tyngdepunktet skal derfor her kun vejledende defineres inden for folkemindvidenskabens og etnologiens centrering om studiet af mennesket som traditionsbærer og kultur-væsen: det sociale samvirke mellem mennesker og kulturelle gruppers levevis i deres materielle, sociale og holdningsmæssige relationer med betoning af det typologisk gentagelige (rituelle) som udtryk for funktionelle handlingsmønstre - tradition, skik og brug, rammer i og uden for arbejde samt i fritid. Ind under dette hører så naturligt film- og video-optagelser, der komparativt eller som typisk sædvane- og adfærdsregistrering viser arbejdsprocesser, praksis, materielle levevilkår og samlingsmærker i højtid og hverdag.

Projektets *opklaringsfase* har især omfattet orienterende søgning i filmkataloger, hvis oplysninger ofte er meget sparsomme og sjældent gør rede for det saglige indhold og dets anvendelighed, og forskellig faglitteratur. Sigtet med at udsende denne henvendelse til de større etnologiske og folkloristiske forskningsinstitutioner og arkiver m.v., er i første række at etablere kontakt på et tidligt tidspunkt og indhente tilsagn om samarbejde samt at opnå et omtrentligt overblik over materialets omfang og den registrering, de enkelte institutioner har foretaget til intern brug. I den forbindelse har vi udformet vedlagte spørgeskema, som vi håber at få returneret i udfyldt stand så hurtigt, det er muligt.

Nedenstående skema er første led i en indsamling af materiale til en omfattende REGISTRERING AF ETNO-FOLKLORISTISKE FILM I NORDEN (jvf. vedlagte introduktion) og bedes venligst i udfyldt stand returneret til ovenstående adresse snarest belejligt.

Omfatter samlingen etno-folkloristiske FILM

vedrørende Norden fra før 1980.....	ja	nej	
antal (ca.).....	, fordelt på		
originalnegativer....	originalpositiver	kopier.....	
Er filmsamlingen registreret.....	ja	nej	delvis
trykt katalog.....	ja	nej	seddelkartotek..... ja
utrykt katalog... ja	nej	andet:	nej

Lånevilkår:

Omfatter samlingen etno-folkloristiske VIDEO-OPTAGELSER

vedrørende Norden fra før 1980.....	ja	nej	
antal (ca.).....	, fordelt på		
originaloptagelser.....	kopier....		
Er videosamlingen registreret.....	ja	nej	delvis
trykt katalog.....	ja	nej	seddelkartotek..... ja
utrykt katalog... ja	nej	andet	nej

Lånevilkår:

Kan institutionen bidrage til en fællesnordisk registrant som den skitserede ved at

- udfylde registreringsark som vedlagte..... ja
- sende andet registreringsmateriale (f.eks. utrykt registrant i fotokopi) ja

Kommentar:

Det ligeledes vedlagte registrerings-ark er vores forslag til en rimelig ensartet behandling af materialets data og indhold. Det fornødne antal ark vil blive sendt til institutionerne, når vi ved mere om, hvor mange de enkelte vil have behov for at udfylde.

Arbejdets hovedfase vil bestå i at få udfyldt registreringsarkene så nøjagtigt som muligt. Det drejer sig her om a) alle relevante tekniske data, b) registreringsdato og -sted og registrators navn, c) materialets beskaffenhed, d) gerne også oplysning om studiemæssige gennemsyns-, låne- og distributionsvilkår, e) en detaljeret gennemgang af materialets indhold beskrevet sekvens for sekvens fænomenologisk og handlingsmæssigt, og meget gerne afrundet med f) en sammenfattende kort faglig og æstetisk evaluering.

Da ikke alt kan og heller ikke skal styres herfra, er det meningen at lade en fremtrædende sagkyndig fra hvert land samordne bestræbelserne for fuldstændighed og formidle materialet videre til endelig redaktion her.

Efterhånden som registreringsmaterialet indløber, vil det blive systematiseret og renskrevet med, som nævnt, *publicering* for øje. Af praktiske årsager vil det være ønskeligt, om

Filmens/videoptagelsens fulde titel.

LAND: produktionsland   ÅR: produktions-   LÆNGDE (min./mtr./feet):
FILM (8 mm/16 mm/35 mm) VIDEO (Beta/VHS/Video 2000/Ampex farve lyd
understreg, stryg, eller sæt x)
PROD.: producent og selskab   REGIE: instruktør
MANUS: ide, oplæg, manuskript   KAMERA: fotograf(er)
MUSIK: komponist, arrangør   LYD: lydtekniker(e)
KOMM.: kommentator, oplæser   EDIT.: klipper, editor
RESEARCH. sagkyndig, bistand, konsulent, etc.   ANDET: f.eks. tekstning, animation,
stills, medvirkende, etc.
LITT.: henvisning(er) til skriftlig omtale af produktionen (recension, kritik, faglig debat)
TEMA: kort præsentation af produktionens tid, sted, miljø, fænomenologi og handling.
INDHOLD: uddybende beskrivelse af *handlingens sekvenser og forløb, miljø, faglig interes-*
sante detaljer og helheder; baggrund og optagelse; formål og brug: kvalitativ be-
dømmelse.

LAND: ÅR: LÆNGDE (min./mtr./feet):
FILM (8 mm/16 mm/35 mm) VIDEO (Beta/VHS/Video 2000/Ampex farve lyd
negativ   positiv   original   kopi
PROD.:   REGIE:
MANUS: KAMERA:

den trykte tekst kan blive skrevet kun med anvendelse af norsk, svensk og dansk sprog. Det er tanken at forsyne bogen med et mindre antal strimmeltofos ('frame enlargements') af udvalgte, særlig karakteristiske og typiske situationer og processer, og vi vil løbende være taknemmelige for forslag, så et bredt spektrum i tid, sted og art kan blive dækket. Af indgange vil bogen komme til at indeholde titel-, sted-, person og sagregistre samt som appendix en adresseliste for de bidragende institutioner. Det er endnu for tidligt at sige noget om prisen, men vi vil (og bliver nødt til at) bestræbe os på at holde omkostningerne på et minimum.

Med venlig hilsen
og håb om snarligt svar

Hjejl Resen Steenstrup
bibliotekar

Henrik Andreas Hans
arkivar, cand. mag.

Rapport från etnoastronomisk konferens i Washington D.C.

Av Bjørn Hedberg.

Den första internationella konferensen i etnoastronomi avhölls i Washington D.C. under tiden 5-9 september 1983. Konferensen understöddes av National Air and Space Museum vid Smithsonian Institution, The Center for Archaeoastronomy vid University of Maryland, samt the Historical Astronomy Division vid American Astronomical Society.

En organisationskommitte bestående av John B. Carlson från Centrum för Arkeoastronomi och Von Del Chamberlain från Air and Space Museum, hade på ett utmärkt sätt planlagt konferensens uppläggning och medverkade aktivt till dess framgångsrika genomförande.

Genom frikostiga bidrag från Svenska Institutet, Rektorsambetet vid Uppsala Universitet, samt Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, hade undertecknad erhållit möjlighet att företräda Sverige vid denna första konferens i ämnet.

Bakgrund.

En ny tvärvetenskaplig forskningsdisciplin mötte ett kraftigt ökat intresse under loppet av 1960-talet - *astroarkeologi*. Den utgör en blandform mellan astronomi, ingenjörsvetenskap och arkeologi. Astroarkeologi behandlar de siktlinjer mot astronomiskt intressanta punkter, som finns inbyggda i vissa äldre stensättningar, monument och andra byggnader. En avgörande orsak till detta intresse för astroarkeologi, var den berömda kontroversen mellan astronomer och arkeologer rörande Stonehenges eventuella astronomiska funktioner, som startades av astronomen Gerald Hawkins år 1963.

En konsekvens av de astroarkeologiska undersökningarna under 60- och 70-talen, och deras omdebatterade resultat, blev en ökad respekt för de intellektuella färdigheterna hos människorna som levde i de tidiga högkulturerna. Detta förde med sig ett vidgat intresse för övergripande studier av äldre tiders astronomiska kunskaper, samt för astronomin ställning och funktion i samhället. Dyliga studier har efter hand kanaliserats till den bredare forskningsdisciplinen *arkeoastronomi*. Denna disciplin företräds numera av två specialtidsskrifter: *Archaeoastronomy* - det utomordentliga supplementet till *Journal For The History of Astronomy* - utgivet i England, samt *Archaeoastronomy* - utgiven i USA av The Center For Archaeoastronomy vid University of Maryland. Omfattande arkeoastronomiska undersökningar har företagits och företas fortfarande, t.ex. rörande de astronomiska kunskaperna inom Mellanamerikas högkulturer.

Den astroarkeologiska och arkeoastronomiska debatten bidrog även till att öka intresset för en ny, näraliggande disciplin - *etnoastronomi*. Termen lanserades 1971 av den amerikanska antropologen Elisabeth Chesley Baity. Många forskare som försökte utröna de astronomiska kunskaperna inom de utdöda högkulturer som saknade skriftspråk, blev efter hand intresserade av att se vilken kunskapsnivå som finns, eller nyligen har funnits, företrädd bland nu levande, icke-litterata kulturer. Man ville på detta sätt försöka få ett mer realistiskt perspektiv på vilka astronomiska kunskaper som kan ha varit möjliga före skriftspråkets införande.

En rad forskare från olika fack, främst antropologer och astronomer, samlades efter hand inom etnoastronomi. I slutet av 70-talet och början av 80-talet märktes de första ansatserna till att få ämnet att stå på egna ben, utan den starka bindningen till arkeoastronomi. År 1983 hade utvecklingen nått så långt, att den första internationella konferensen i ämnet kunde anordnas i USA.

Inför denna konferens, hade man gett ämnet följande vida definition: "the study of folk

or indigenous astronomies, calendars, celestial lore, sky mythology and related ritual, and cosmological concepts and traditions". Man hade även sänt inbjudningar till forskare från en rad ämnen: antropologi, arkeologi, astronomi, konsthistoria, vetenskapshistoria, religionshistoria, samt folklore.

Konferensprogram.

Organisationskommittén hade valt att göra en avvägning mellan inbjudna talare som disponerade 30 minuter och därmed kunde ge en både djupare och vidare information, samt en stor mängd talare som disponerade 15 minuter. Syftet var uppenbarligen att ge så stor bredd som möjligt åt denna första konferens, för att ge ämnet en allsidig belysning. Totalt presenterades 69 "papers", varav 22 stycken av det utförligare slaget. Dessutom tillkom några populära föredrag öppna även för allmänheten, en paneldiskussion, samt en summering av konferensen.

Bidragen hade disponerats i följande sju underavdelningar: västliga astronomiska traditioner, Nordamerika, Mellanamerika, Sydamerika, Indien, Orienten och Stilla havet.

Västliga astronomiska traditioner. Denna första underavdelning hade ett ytterst disparat innehåll, från Alexander Marschacks föredrag som berörde förhållanden under istiden, via föredrag rörande astronomiska traditioner i Mesopotamien, Grekland och Egypten, från tiden långt före Kristi födelse, till ett föredrag om hur moderna konstnärer framställer monument påverkade främst av de gamla megalitiska lämningarna i Europa.

Den tidigare så kontroversielle Marshack, med föredraget "Ice Age Lunar and Solar Notation", förespråkar som bekant hypotesen att vissa mönster på artefakter från istiden skulle utgöra regelrätta observationer av månens och solens gång. Han röntes denna gång ett visst erkännande - möjligen med ålderns rätt. Föredragen som behandlade förhållanden i Mellanöstern: Robert Chadwick, "Celestial Observation in Mesopotamia: Three Millennia of Celestial Beliefs and Practices in the Ancient Near East"; Clyde Hostetter, "Sky Signs of the Mother Goddess in the Ancient Middle East and Greece"; samt Virginia Lee Davis i två föredrag, "Linguistic Representation of Astronomical Cycles in Ancient Egypt", och "Identification of the Egyptian Constellations", hörde - enligt min mening - hemma på en konferens för arkeoastronomi. Bilden stördes dessutom av ett spekulativt föredrag rörande det påstådda sambandet mellan vissa texter i Eddan och olika celesta händelser, t.ex. solförmörkelser och stora konfunktioner mellan alla planeter.

Bidrag rörande folktron om himlafenomenen, t.ex. av det slag som man kan finna i de nordiska folkminnesarkiven, lyste helt med sin frånvaro, detta gällde hela Europa och större delen av Asien.

Nordamerika. Denna underavdelning dominerades, av naturliga skäl, av studier rörande de intressanta astronomiska tolkningar, avbildningar m.m., som återfinns bland de inhemska indianstammarna.

En lång rad forskare lämnade inträngande rapporter om det material som man samlat in efter omfattande fältstudier. Man har dock inte nöjt sig med dessa beprövade arbetssätt, utan även börjat begagna vissa tekniska landvinningar. Speciellt kunniga informanter, medicinmän från Navajo-stammen, hade således (på egen begäran) fått genomgå en mycket grundlig utfrågning framför stjärnhimlen i ett planetarium. Något som Mark B. Peterson belyste i föredraget "Documenting Navajo Star Lore in a Planetarium". Detta var ett mycket seriöst experiment, att med moderna hjälpmedel försöka vinna ytterligare etnoastronomisk information. Samarbetet mellan informanterna och forskarna förefaller i detta fallet ha slagit väl ut. Några av konferensens deltagare fick dessutom nattetid utnyttja planetariet vid *National Air and Space Museum*, och lyckades på detta sätt få svar på vissa komplexa etnoastronomiska frågor. Ett annat försök till teknisk landvinning i insamlandet av material, presenterades av astrofysikern David Vogt. Han planerar att söka efter de intressanta "medicin-hjulen" med hjälp av satellitfotografier.

Ett subjektivt urval av information ur de intressantaste föredragen, ger följande bild av forskningsläget.

David Vogt visade i sitt föredrag, "The Morning Star Sings Like Raven: Northwest Coast Indian Ethoastronomy", hur innevånarna på Nordamerikas nordvästkust, tack vare ett isolerat läge, har haft möjlighet att utveckla och bevara en mycket rik mytologisk tradition. Dessa traditioner samlades in av Boas m.fl. i början av detta sekel. Detta erbjuder en stimulerande möjlighet för etnoastronomer att undersöka ett unikt material av tro, ritualer och djupt rotade kosmologiska begrepp. Vogt har genomfört en strukturanalys av ca 100 varianter - insamlade i Nordamerika, Alaska och Sibirien - av en skapelsemyt förknippad med korpen. Korpen, hjälte och trickster-figur, hade skapat världen i begynnelsen. I dessa myter kan man, enligt Vogt, finna dolda astronomiska belägg: korpen var således även morgonstjärnan, Venus, stjärnorna var förfäderna (eg. djurögon som lyser på natten), konstellationerna betraktades som olika fåglar. Vogt underströk slutligen det starka sambandet mellan Nordamerika och Sibirien i dessa myter.

M. Jane Young gav i föredraget "Astronomy in Pueblo and Navajo World Views", en allmän översikt över sina väl kända etnoastronomiska studier bland Pueblo- och Navajo-stammarna. Hon framhöll att astronomi inte bara är ett viktigt element i ritualerna hos dessa stammar, utan även spelar en viktig roll i vardagslivet. Dessa indianer visar såväl verbalt som visuellt (i konsten) mycket goda kunskaper rörande beteendet hos stjärnor, regnbågen, förmärkelser m.m. De använde dessa kunskaper för att finna vägledning när man skulle plantera och skörda, när man skulle utföra vissa ceremonier och ritualer m.m. Young pekade slutligen på vissa skillnader i kosmologin mellan Pueblo och Navajo-kulturerna. Bland pueblor hade solen en central ställning, man hade t.ex. en präst som noggrant studerade solens uppgång varje morgon. Han hade bl.a. till uppgift att förutsäga solståndet ca en månad i förväg, för att man skulle hinna förbereda viktiga ceremonier. Bland navajos hade däremot stjärnorna en dominerande ställning.

Micael Zeilik försökte i ett föredrag med titeln "Historic Puebloan Sun and Moon Watching", visa på hur man med etnoastronomiska studier kan nå ett samband mellan de nutida Pueblos och deras förflutna. Zeilik har studerat litteraturen rörande Pueblos observationer av solen och månen. Då Pueblo-kulturen karakteriseras av en remarkabel kontinuitet, anser sig Zeilik kunna använda dessa sentida kunskaper som en vägledning vid tolkningen av de astronomiska funktionerna hos förhistoriska lämningar i området.

Claire R. Farrer demonstrerade uttryckligen värdet av ett noggrant fältarbete i sitt föredrag, "You're Standing on My Indian Watch!": Mescalero Apache Cermonial Timing". Farrer berättade hur hon först efter åtskilliga år lyckades förstå hur medicinmännen kunde koordinera en viktig nattlig ritual, så att solens första strålar exakt sammanföll med ett visst moment i ritualen. Medicinmännen visade sig använda Karlavagnens och morgonstjärnans ställning i förhållande till vissa punkter vid horisonten, för en exakt bestämning av solens uppgång.

Alice B. Kehoe lämnade en översikt över etnoastronomin inom ett större område, slätterna i sydvästra USA, i ett föredrag med titeln: "Ethnoastronomy on the American Plains". Solen, månen och morgonstjärnan betraktades som ledarna i skyn, landet ovanför. Konstellationerna förekommer i myterna som förvandlade personer. Svartfot-indianerna trodde dock att alla personer blev stjärnor efter döden. Olika stjärnbilder användes för att ge information om tidpunkt och riktning under natten. Solståndet användes förmodligen för att korrigera ledarnas. Kehoe pekar på spår av påverkan från Mellanamerika, speciellt i områdets södra del.

David Vogt & Michael Ovenden visade på värdet av att kombinera olika infallsvinklar, i föredraget "Medicine Wheels, Boulder by Boulder". Funktionen hos de s.k. medicinshulen, runda stenringar med varierande utseende som återfinns på bergstoppar i nordvästra Plainsområdet, har varit föremål för debatt. Några forskare menar att de har haft en astronomisk funktion, ett slags Stonehenge i miniatyr. Vogt och Ovenden har genomfört en statistisk ut-

värdering, sten för sten, av orienteringen av 72 dylika medicin-hjul (således med astroarkeologiska metoder). Resultatet tycks inte vara förenligt med hypotesen om en orientering mot olika himlakroppar.

Robert L. Hall gav ytterligare en belysning på problemet med dessa "medicin-hjul", "Medicine Wheels, Sun Circles, and the Magic World Center Shrines". Han anser att de kanske har tjänstgjort som "jordens navel" eller världens centrum, en magisk kanal för att sprida kraften från centrum ut till omgivningarna.

Mellanamerika. Här fokuserades intresset kring Maya-kulturen, som karakteriserades av mycket goda astronomiska kunskaper och bl.a. hade ett utomordentligt kalendersystem. Forskarna på konferensen visade sig använda två olika infallsvinklar för att utforska etnoastronomin bland Maya-indianerna. Man ägnade dels intresset åt det lilla material som ännu finns bevarad från den klassiska Maya-kulturen: i några få handskrifter, avbildningar på monument och byggnader m.m., dels studerade man etnoastronomin bland Maya-kulturens nu levande ättlingar.

John B. Carlson gav en allmänt hållen översikt över etnoastronomin inom detta område: "Mesoamerican Cosmology: An Overview". Han betonade den unika blandningen - i forntid och nutid - av kalendariska, kosmologiska och religiösa begrepp i Maya-kulturen - på alla nivåer i samhället.

Sydamerika. De etnoastronomiska studierna i detta område tycks väl företrädda. En rad forskare har företagit eller företar omfattande fältstudier bland olika folk över hela kontinenten. I Colombia har man således startat ett projekt, "the Ethnoastronomy Project of the Colombian Orient", där åtta antropologer studerar etnoastronomin inom åtta olika indianstammar. En rad andra forskare har dock även utfört etnoastronomiska studier i Sydamerika.

Gary Urton har undersökt etnoastronomin i en by i Anderna: "Social Organization and the Ritual Calendar in an Andean Community". I detta samhälle förekommer en period när man utför olika ritualer med magiska åtgärder för att förbättra skörden. Denna period sträcker sig från skörden av en gröda till sådden av nästa gröda. Perioden är relaterad till den heliakiska uppgången och nedgången av två par av stjärnbilder, två i norr: Plejaderna och Orions bälte, samt två i söder: Södra korset och Skorpionens svans. Det södra paret stiger upp över horisonten under sådden och försvinner under skördeperiodens inledning. Det norra paret stiger upp under skördens inledning och försvinner under såddens slutskede.

Peter G. Roe rörde sig med större geografiska perspektiv i sitt föredrag, "Mythic Substitution and the Stars: Aspects of Shipibo and Quechua Ethnoastronomy Compared". Roe har arbetat bland såväl Shipibo-stammen i den peruanska djungeln, som bland Quechua-folket på höglandet. Han har hos Shipibo identifierat ett antal stjärnbilder och de myter som är förknippade med dem. Roe pekar på likheterna med etnoastronomin bland andra stammar i djungeln, t.ex. att solens och månens färd betraktas som en kanotfärd, att Plejaderna betraktas som sju bröder, Hyaderna som käken hos en alligator, samt Orion som en figur med ett skadat ben. Detta är - enligt Roe - inslag i en gemensam kosmologi inom låglandet i Sydamerika. Roe gör sedan en jämförelse mellan de kosmologiska myterna hos Shipibo och Quechua, och drar slutsatsen att stommen från låglandets kosmologi har övertagits i höglandet efter en speciell anpassning, "mythic substitution", där t.ex. höglandets fauna har ersatt låglandets fauna i myterna. De mörka nebulosorna i Vintergatan, tolkas således i låglandet som en jaguar som förföljer en hjort, men i höglandet som en räv förföljande ett lamadjur. Roe betonar, av dessa och andra orsaker, djungelområdenas dominant roll i detta sammanhang. Djungeln har således inte utgjort något kulturellt bakvatten.

Afrika. Hela den väldiga kontinenten med sina levande traditioner, belystes endast i fem föredrag.

Suzanne Preston Blier hade erhållit uppgiften att ge en introduktion till etnoastronomin

inom detta område, "African Astronomy and Art: An Introduction and Case Study". Hon kunde peka på hur astronomin intar en central ställning i många inhemska religioner, ceremonier m.m. Hon betonade speciellt de astronomiska motivens stora förekomst i konsten: på dräkter, masker, textilier, väggmålningar, på skulpturer, i arkitekturen m.m. Blier visade som ett exempel hur Tamberma-stammen i Togo orienterade sina hus mot punkten för vintersolståndet, samt att man även utförde speciella husbyggnadsceremonier vid vintersolståndet. Vissa delar av huset förknippades dessutom med olika punkter i solens dagliga bana över himlen.

Blier omtalade att olika stjärnor och stjärnbilder associerades med vissa gudar. Om en stjärna inte lyser på himlen, vandrar dess gud på jorden. Plejaderna reglerade i allmänhet kalendern. Sirius - de andra stjärnorna betraktades som hans barn - förknippades med olika regnceremonier.

Allen F. Roberts, välkänd för sina studier om kometlore i Afrika, berättade om "Tabwa Cosmology". Roberts pekade bl.a. på hur 1880-talets ljusstarka kometer, som råkade sammanfalla med de vitas ankomst, betraktades som omen till dessa förändringar. Kometerna drogs dock sedan in i den religiösa anpassning som blev följden av kolonialiseringen, de började betraktas som en inkarnation av jungfru Maria.

Indien. Den flertusenåriga astronomiska utvecklingen i Indien och södra Asien, avhandlades på cirka två timmar. Föredragen lyckades dock visa på det djupa historiska perspektivet och på det rika etnoastronomiska materialet. Det tycks för tillfället råda ett speciellt intresse för undersökningar av hur olika byggnader, t.ex. tempel, är orienterade mot sol eller måne, dvs. snarast astroarkeologiska undersökningar.

Orienten och Stillahavet. Ett liknande historiskt, snarast astronomihistoriskt, perspektiv, kännetecknade de två föredrag som behandlade kinesisk "etnoastronomi": David Pankenier", *The Correlation of Dynastic and Planetary Cycles in Ancient China*"; samt Zhong & Jiu & Dan, "Origin and Significance of the 28 Chinese Lunar Mansions of 'Xiu' ". Här omtalades hur den kinesiska kungalängden kan kalibreras till två stora konjunktioner som ägde rum åren 1576 och 1059 f. Kr., samt att uppkomsten av de 28 månhusen i kinesisk astronomi, skedde just i Kina någongång under 4000-talet f.Kr.

Ben R. Finney gav i sitt föredrag, "Navigating Without Instrument", ett utmärkt exempel på värdet av praktiska experiment. Ett gammalt problem är hur folken i Söderhavet lyckades navigera sina farkoster över havet utan tekniska hjälpmedel. Många forskare har pekat på att detta med stor sannolikhet skedde bl.a. med hjälp av stjärnor och stjärnbilder. Finney berättade hur man vid flera tillfällen rent praktiskt har testat förmågan hos inhemska navigatörer. År 1976 lyckades en sådan navigatör framgångsrikt lotsa en stor polynesisk katamaran från Hawaii till Tahiti. År 1980 lyckades en annan navigatör vägleda samma farkost tur och retur Hawaii - Tahiti, utan moderna instrument. Detta skedde med hjälp av celesta observationer, i kombination med iakttagelser av vågrörelser och andra ledtrådar från omgivningen.

Norman B. Tindale behandlade etnoastronomin på den australiska kontinenten i sitt föredrag: "Celestial Lore of Some Australian Aboriginal Tribes". Den vördnadsbjudande Tindale visade på hur etnoastronomin bland Australiens inhemska befolkning reflekterade jordelivet. Stjärnorna betraktas som avlägsna lägereldar. Månen och planeterna ansågs återspegla vissa förfäder som irrar runt på jorden. Plejadernas heliakiska uppgång i april/maj gav anledning till ceremonier som skulle öka antalet dingos. Meteorer förknippas med kommande olycka. I vissa områden ignorerar man nymånen, men folket på Bentinck Island ber böner till nymånen, att tidvattnet skall bli lågt m.m.

Sammanfattning.

Den första internationella konferensen i etnoastronomi hade en översiktlig karaktär, utan en

alltför skarp avgränsning vad beträffar inbjudna talare eller ämnesval. Man fick på detta sätt en god inblick i disciplinens starka och svaga sidor. Etnoastronomins starka sida är för tillfället det stora intresse som disciplinen åtnjuter på den Amerikanska kontinenten, främst i USA, med en lång rad seriöst arbetande forskare. Ämnets svaga sida är att stora områden av vår jord -Nordeuropa, Västeuropa, Östeuropa, samt stora delar av Asien - ännu står utanför det internationella samarbetet. Detta beror förmodligen på att det endast finns ett fåtal etnoastronomiskt orienterade forskare inom dessa områden, då många äldre etnoastronomiska traditioner redan har försvunnit. Konferensen gav dessutom, genom sin starka koncentration till korta föredrag, inte tillfälle till några längre metodiska diskussioner. Det metodiska läget inom disciplinen är därför ännu oklart. Det förekom således ingen diskussion kring definitionen av denna nya disciplin, t.ex. rörande en eventuell avgränsning till arkeoastronomi.

Efter hand som kongressen framskred, visade sig deltagarnas forskningsinriktning falla längs två huvudlinjer: *naturvetare* - teoretiskt, tekniskt inriktade forskare, men etnografiskt oskolade, som vill gå in i en kultur för att vaska fram etnoastronomiskt intressanta uppgifter; *antropologer* - humanistiskt, samhällsvetenskapligt inriktade forskare, med relativt begränsade astronomiska kunskaper, som förespråkar mångåriga fältstudier inom en kultur innan man försöker sammanfatta dess etnoastronomi. Under slutdiskussionen förekom det vissa "närmanden" mellan dessa två grupper av forskare: antropologiska forskare som efterlyste teoretisk, teknisk litteratur i astronomi, samt naturvetenskapliga forskare som betonade den uthållighet och "känslighet" som man tydligen måste visa vid etnoastronomiska studier i en främmande kultur, och att tyngdpunkten i ämnet tills vidare bör ligga på ett seriöst insamlande av data.

Debatten stod het mellan dem som hävdar, att man måste utbilda en kader av forskare med likvärdig naturvetenskaplig och antropologisk (etnografisk) utbildning, och dem som hävdar att man även i fortsättningen skulle behålla två olika infallsvinklar, men med täta konsultationer mellan naturvetare och antropologer.

Det tycks för tillfället finnas få forskare som är renodlade specialister i etnoastronomi. Detta förhållande kommer förmodligen snart att ändras, då en första professur i arkeoastronomi och etnoastronomi har utlysts till år 1984 vid universitetet i Austin, Texas.

Ett genomgående tema i många föredrag var, att forskarna i stor utsträckning hade fokuserat intresset kring de regelmässiga, ständigt upprepade skeendena på himlen: solens och månens gång, stjärnornas och stjärnbildernas upp- och nedgång - celesta skeenden som hade stor betydelse när det gällde att skapa ordning och reda i kalendern. Men man tycks ofta ha förbisett de oregelbundna skeendena på himlen: meteorer, meteorskurar, meteoriter, kometer m.m., som dock väckte stor uppmärksamhet just genom att de var så ovanliga.

Generellt sett finner man att etnoastronomi inom en kultur, är en spegelbild av jordelivet. Kosmologin, stjärnhimlen, myterna och de celesta företeelserna, återspeglar - helt naturligt - väsentliga drag i den egna kulturen. De etnoastronomiska studierna visar hur man, utifrån ett givet tema (den oföränderliga stjärnhimlen), drar egna slutsatser, gör egna tolkningar, t.ex. vad beträffar stjärnbildernas utformning och gränser. Jämförelser mellan olika kulturer visar således att det inte finns ett enda naturligt sätt att se på stjärnbilderna, som vi Västerlandet kanske tror. Orions bälte räknas t.ex. som en egen stjärnbild i vissa kulturer, andra betonar de mörka partierna på stjärnhimlen (inte stjärnanhopningarna) m.m. Det tycks dock även finnas material som pekar på förvånande likheter över stora områden. Man pekade således på att Stora Björn (Karlavagnen) på många håll i världen tolkas som en björn, även i Egypten där man alltid har saknat björnar. Många föredrag belyste även vissa stjärnbilders, t.ex. Plejadernas, stora betydelse runt hela jorden. Dylika förhållanden föranledde vissa forskare att efterlysa större, övergripande etnoastronomiska studier.

Den första internationella konferensen i etnoastronomi gav enligt min mening ett rikt utbyte, trots att man kan kritisera vissa inslag. Den gav en värdefull inblick i det aktuella forskningsläget inom en snabbt växande forskningsdisciplin. Den gav värdefulla kontakter med andra specialister inom disciplinen och fyllde således mer än väl sitt syfte.

Delta i NEFA-Nordens Finlands-excursion

för att lära känna Finland, dess kulturområden och natur, folkkultur och historia, mm. Ideen föddes för ett par år sedan i NEFA-Nordenssammanhang, när det kom fram att skandinaver inte visste så mycket om Finlands folkkultur.

Resan är riktad till alla nordiska etnologi- och folkloristikstuderanden, också finska. Finska studeranden kommer att berätta om allt man bör veta om Finland.

Praktiska uppgifter.

Vi reser med en egen buss, sover i vandrarhem eller sommarhotel, där serveras också frukost.

Pris: 1000 Fmk.

Priset täcker bussresor, övernattnig (medtag egna lakan) med frukost, inträde till museer mm., båtturen från Kuopio till Heinävesi och eventuellt några måltider.

Anmälning.

Om du är intresserad, anmäl dig skriftligen (namn och address) till

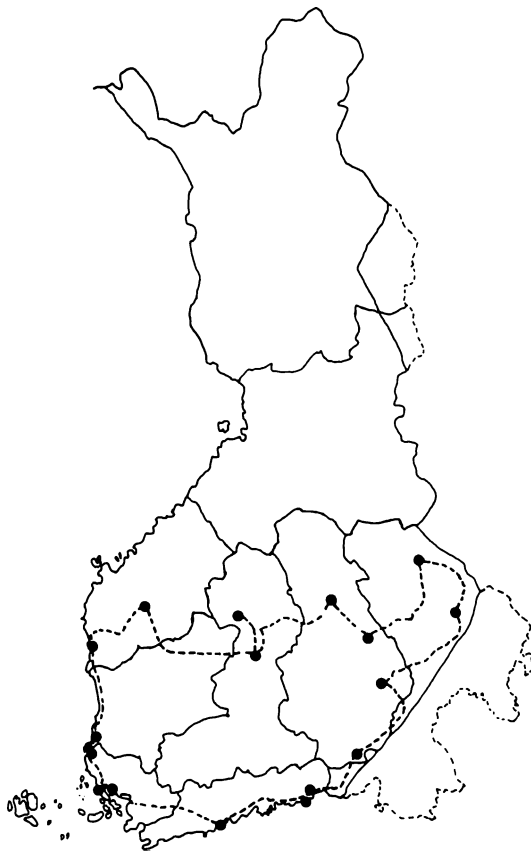
Tuulikki Pirilä
Studentby 49 A 10
SF-20510 Åbo 51
Finland

Därefter får du ett inbetalningskort för anmälningsavgift, 300 FMK. Då är anmälningen bindande. Resten betalar du senast 29.6.1984.

Program.

6.8

Avgång från Åbo klockan 9 på morgonen. Först åks till *Nädendal*, en liten stad alldeles vid kusten. Staden har varit både badort och klosterstad. Från Nädendal åker vi till *Laitila*, där vi skall vistas på en typisk västfinsk gård. På eftermiddagen anländer vi till *Raumo*, första övernattningsstad. Där skall Ole Rud Nielsen berätta om bl.a. Raumos funktion som köpstad idet västliga Finland, om sociala grupperingar, om bevaringsproblem med trästäder, mm. Vi skall också besöka ett sjökaptenshem samt se på det ramla Raumo...

0 50 100

7.8

Avgång från Raumo klockan nio, längs kusten norrut. I *Björneborg* stannar vi för att se Akseli Gallen-Kallelas verk på ett mauseum, och kör sedan vidare längs en liten landsväg genom fiskarbyar till *Sideby*, där vi skall besöka hembygdsmuseum med material om bl.a. fiskarenäringen. Ungefär vid Sideby blir också språket ett annat: svenskt. På eftermiddagen kommer vi till *Kristinestad*, en svenskspråkig liten kuststad med ålderdomlig atmosfär. Besök på den Lebelliska Köpmansgården från 1700-talet, mm. Sent på eftermiddagen åker vi vidare mot *Seinäjoki*, men under vägen skall vi besöka de typiska österbottniska tvåvåningshusen. Övernattningen sker i Seinäjoki.

8.8

Avgång från Seinäjoki mot sydost längs landvägar. Vi kör genom små, vackra byar, beser träkyrkor, mm. På eftermiddagen anländer vi till mellersta Finlands huvudstad *Jyväskylä*, där vi först besöker den berömda finska arkitektens Alvar Aaltos museum. Sedan åker vi till *Saarijärvi*, var J.L. Runeberg har placerat sin kanske bäst kända dikt om jordbrukaren i Saarijärvi. I Saarijärvi ser vi också en rekonstruktion av en stenålders by. Övernattning sker i Jyväskylä.

9.8

Avgång från Jyväskylä via Laukaa, Konnevesi, Rautalampi och Suonenjoki (där vi naturligtvis köper jordgubbar) till *Kuopio*, en vacker östfinskt stad med talföra människor, livlig torgliv och fisktupp. Fisktupp? Ja, en väldigt typiskt östfinsk mat. I Kuopio besöker vi ett nyoppnat friluftmuseum och ser på staden. På kvällen besöker vi Pöljä hembygdmuseum, med en typisk östfinsk ensamgård. I Pöljä äter vi typiskt mat från Kupiotrakten och eventuellt badar rökbastu. Övernattning i Kuopio.

19.8

Klockan 9 avgår båten från Kuopio mot *Heinävesi*, dit vi anländer klockan två. Nära

Heinävesi finns det Orthodoxa klostret *Valamo*, där vi stannar hela eftermiddagen och kvällen och bekantar oss med religionen och dess betydelse för folkkulturen. Man kan också delta i kvällsvesper i kyrkan. Övernattning sker i slostrets gästgård.

11.8

Från Valamo åker vi vidare med bussen. Först till *Lieksas* berömd frilustmuseum, och därifrån via "diktens och gränsens väg", dvs. Kalevalatrakten, till *Ilomantsi*, där man har samlat Kalevas runor. I Ilomantsi bor en mycket ortodox befolkning och därför kan vi där besöka en orthodoxisk kyrka.

12.8

Från Ilomantsi åker vi först till ett museum som skildrar förädling av sjömalm, sedan till *Savonlinna* genom Kitee och Kerimäki, där det finns den största träkyrkan i världen. I Savonlinna skall vi besöka slottet, museuskeppet Salama, m.m. Övernattning i Savonlinna.

13.8

Från Savonlinna åker vi till *Lappeenranta*, där vilär oss om fästningar och de olika gränsförändringar, om Saimaa-kanalen, besöker Södra Karelen museum, mm.

14.8

Från Lappeenranta kör vi först till sydkusten, och där längs sydöstra Finlands "museumväg" till *Hamina*, som har en helt speciell plankarta. Därifrån åker vi vidare till *Anjala*, där det finns ett herrgårdsmuseum. Övernattning sker i Kotka, där vi besöker ett glasbruk och arbetarhusmuseum.

15.8

Från Kotka åker vi till *Strömfors bruk*, och sedan till *Ilola* Postimäkis backare-museum. På eftermiddagen anländer vi till *Borgå*, sista etappen, en medeltidstad, som har bevarat sin medeltida karaktär. Omkring klockan 17.00 kommer vi till Helsingfors, där man kan ta båten till Stockholm eller stanna i Helsingfors för sig själv. Bussen kör sedan vidare till Åbo, där man också kan ta båten över eller stanna ett par dagar.

Nytt fra institutt for folkeminne, Oslo.

Ved institutt for folkeminne i Oslo gies der dette semester undervisning på grunnfags- og magistergradsnivå.

Der er en viss økning i antallet nye studenter, og for å ta vare på denne tendensen, og skape et bedre miljø har man satt igang fagkritiske møter, samt felleslunsj en gang i uken. Likeledes planlegges ekskursjoner på begge nivåer.

Som i høst har vi også dette semestret én innlevert magisteroppgave - ifjor var det Torill Wyller, tidligere Nord-Nytt-redaktør i Oslo, som leverte sin avhandling om St.-Hans-festen i Norge, i år er det Laila Grast-

vedt som man kjenner fra hennes artikkel i Nord-Nytts kvinnenummer.

Kvinnenumret er for øvrig blitt fulgt opp i undervisningen ved Birgit Hertzberg-Johnsens seminar høsten -83 om kvinneforskning og folkloristikk.

Ved instituttet foregår for tiden bl.a. arbeid med utgivelsen av den store balladeutgaven.

Dessuten utarbeides der en registrant til "Minneoppgaven for eldre", en innsamling foretatt i 1981, der eldre (født i eller før 1914) har skrevet sine livsminner. Dette store materialet er nå i instituttets forvaring.

Anmeldelser

Tradition and Transition Studies in microdemography and social change.

av Anders Brändström & Jan Sundin (red.).
Report No. 2 från demografiska Databasen, Umeå universitet 254 s. Umeå 1981.

Anm. av Kjell Hansen.

Under de seneste åren har forskningsmiljøen kring den demografiske databasen i Umeå produsert en rad interessante oppsatser. Sex sådana finns samlade i "Tradition and transition", vars hovedtema er den demografiske omvandlingen i Sverige under 1800-talet. Bokens første oppsats behandler dock ikke sådana problem, utan Jan Sundins "Control, punishment and reconciliation" redovisar, främst med hjälp av sockenstämmöprotokoll, kyrkotukten i en västerbottnenssocken fram till omkring 1850. I en följande oppsats beskriver Anders

Brändström och Jan Sundin förloppet och orsakerna till den dramatiska nedgången i barnadödlighet under 1800-talet. Detta är också den enda uppsatsen som direkt använt material som finns i databasen, medan de övriga utnyttjar annat material. För de två uppsatserna av Jan Sundin och L-G. Tedebrand, som behandlar liv och död bland järnbruksarbetare, är det kyrkoarkiven som är källan, medan Sune Åkermans undersökning av fertilitetsnedgången i Rätans socken under början på 1900-talet har baserats på intervjuer. I en avslutande artikel presenterar Christina Danell den demografiska databasens verksamhet.

Sammantaget visar uppsatserna i "Tradition and transition" på ett övertygande sätt hur mycket information om händelser på individ- och bynivå man kan avtvinga kyrkoarkiven. Även om tillväggångssättet - med undantag för Sune Åkermans muntliga historia - skiljer sig mycket från det som etnologer använder, ger boken en typ av bakgrunds-material som är helt centralt om man önskar studera det traditionella och omvälvande 1800-talet.

Religionen i Sverige.

Et sociologiskt perspektiv.

av Göran Gustafsson.
Esselte Studium AB. Stockholm 1981. 143 sid.
ISBN 91-24-31429-3.

anm. av Ingvær Svanberg.

Professorn i religionssociologi vid Lunds universitet, Göran Gustafsson, ger i den här boken en sammanfattning av vad som gjorts inom det religionssociologiska området i Sverige. Boken skall enligt författarens förord inte betraktas som någon lärobok i religionssociologi eftersom en sådan bör innehålla en översikt av religionssociologiska teorier. Inte desto mindre ger författaren i ett inledande avsnitt en nyttig presentation av aktuella religionssociologiska synsätt och begrepp. Bland annat ges en presentation av kunskapssociologen Thomas Luckmanns synsätt på religionen. Dennes teorier har ju som bekant även bidragit till den moderna etnologins vetenskapliga betraktelsesätt och kulturbegrepp.

Gustafsson beskriver i olika kapitel gruppskillnader i religiös aktivitet och olika sätt att förklara dem; kyrksamhetens sociala och regionala variation; samt frikyrkornas och sekternas utveckling. Som författaren mycket riktigt påpekar i kapitlet "Invandrarna och religionen" är den största drivkraften i den religiösa livets förändring i Sverige under efterkrigstiden just de demografiska förändringar invandringen inneburit. Att det är ett försummat forskningsområde inom religionsvetenskaplig forskning framgår med all önskvärd tydlighet. Det är förövrigt märkligt att inte heller etnologer, med undantag för den fina undersökningen av Uganda-muslimer i Trollhättan, inte beaktat detta mycket viktiga fält. Alla som bedrivit invandrarforskning har ju inte kunnat undgå att lägga märke till religionens viktiga roll i många invandrargruppers grundvärderingar och vardagsliv. I kapitlet ger Gustafsson en översikt av olika invandrarreligioner som torde ge uppslag till ytterligare forskning bland religionssociologer men även bland etnologer.

Ett annat forskningsfält med stark etnologisk slagsida redogörs för i kapitlet "Den svårfångade folkreligiositeten". Den officiella teologin saknar ju helt intresse för etnologin annat än som förklaringsvariabel i "The Great Tradition". Däremot är den vanliga människans fromhetsliv och religiösa uppfattning och hur den tar sig uttryck i hennes handlande av stort intresse. Även här återstår mycket att göra.

Sammanfattningsvis kan sägas att även om det inte var författarens intentioner ger han en fyllig introduktion till ett spännande ämnesområde i gränstrakterna till ett fält där etnologin av nödvändighet och hävd har starka intressen.

Forms of Talk.

by Erving Goffman.
Philadelphia 1981. (Univ. of Pennsylvania Press).
335 pages.

anm. av Pia Puromäki.

In his new book Erving Goffman extends his interactional analysis of face-to-face communication to ordinary conversations and verbal exchanges. The book includes five chapters which are written during the period 1974-1980, three of which were earlier published as articles. Goffman refers to the first three papers as being analytic and programmatic and the two later works as substantive application of notions developed in the analytic ones. The first three chapters, namely 'Replies and Responses', 'Response Cries' and 'Footing' are basic kind of information concerning Goffman's theories on communication situations. The fourth paper, 'The Lecture', was originally presented in the University of Michigan in 1976 and concerns the difference between talk and print. As the text was meant to be spoken its style and presentation is very much different from the other chapters. Both this paper and the last one, 'Radio talk', actual ways of communication in a very detailed way.

In the introduction the author wants to hold up three matters for consideration: ritualization, participation framework and a situation where the words we speak are not our own. Goffman calls it embedding. In the introduction he also sets a technical claim: "deeply incorporated into the nature of talk are the fundamental requirements of theatricality". This idea becomes very obvious later in the text; Goffman handles interaction situation as some kind of a role play where every participant acts his role along the script.

The first paper, 'Replies and Responses', examines conversational dialogue. First Goffman presents the most usual conversation types and the different names they have got from examiners. The basic form is question and answer conversa-

tion, and Goffman points out how they form chains and ellipses. He then goes on to write about the conditions in which the effective transmission of the message will occur. His other topics in this chapter are failings, replies, and informal interaction. There is not a very clear line of thought in the chapter. Goffman moves from one subject to another with little or no connective, explanatory sentences. He examines different parts of interaction, but doesn't seem to be able to form a wholeness of the conversational interaction.

Goffman relates some very interesting topics in this chapter, for example the question of units. He emphasized the notions of "sentence", "utterance", "turn", "turn at talk", "statement" and "reply", but is clearly unhappy about the use of these terms as a proper definition. He proposes a new notion "move", which he does not (and would appear not to want to) define very closely. "Move" coincides with at turn's talk or a sentence but need do neither. Statements and replies refer in his text to moves not to sentences. I think that this notion of move may prove very useful in modern interactional analysis. Unit especially has been a problem in analysing talk; sentence and utterance haven't been very useful means of making sequences in talk for examining purposes.

Goffman presents quite a strong opposition to grammarians about the use of "well-formed" sentences. He believes that these isolated, well-formed sentences carry meanings only to grammarians and students of language - which in itself is paradoxical. He leans on Gunter's statements that isolated sentences have no real existence outside some permissive context. This grammarians' limitation has been inherited also in the dialogic approach. Goffman emphasized the importance of the social setting of talk not only because it provides the context but according to him it also determines the structure of the interaction.

In the next paper Goffman tells about response cries. This subject is studied very little, because response cries have not been considered as statements or parts of language, because there tends to be no "correct" spelling. Goffman calls them semiwords and analyzes their structure, use and types very thoroughly. He criticizes the traditional way of calling them "purely expressive", "primitive", and "unsocialized", and states that ordinary talk is necessarily expressive, too. He has introduced quite well the functions of response cries, which are wider than the traditionally stated nonsymbolic emotional expression. He sees response cries as peripheral to linguistics and says that they are too commonly met in daily

life to be neglected. Goffman, I feel, laid a good basis for further examination of this particular topic.

The name of the third chapter, 'Footing', means changes in the interaction process, the way we manage with the production or reception of an utterance. A change in footing in another way of talking about the change in our frame of events. Goffman sets some good examples of practical situations about what he actually means with his new notion of "footing". In this chapter he also defines well the new notion he uses of different kinds of communication sets, for example byplay, crossplay and sideplay.

Goffman's idea of communication process as a role play becomes very obvious in the chapter he takes about the hearer and speaker. He makes clear distinctions between different contexts of talk (conversation, platform monologue, tv- and radio-talk). He pays a lot of attention to one interesting point, namely the role of the speaker, whom he calls the sounding box. And again Goffman criticized linguistics: this time because of the lack of studies about conveying words that are not our own as animators and the status of participation framework. He anyhow believes that linguistics are helpful in finding out the actual basis for analysing "footing".

The fourth paper, "Lecture", differs from the earlier ones firstly in its style, which is much "looser" and secondly because of the practical approach to the subject. Lecturers seem to raise two varying points of view with Mr. Goffman: on the one hand he appreciates them ("it is characteristic of lecturers that animator, author, and principal are the same person; this three-sided functionary is assumed to have authority") but on the other he gives an impression of displeasure ("lecturer gets honor, attention and a fee"). It seems to me that too much of his attention is paid to secondary matters like in the advertising of the lecture and the publicity gaining instead of proper analysis of the actual situation. Three different modes of animating are mentioned: memorization, fresh talk and aloud reading. Goffman considers fresh talk as the ideal.

In the last chapter Goffman considers radio announcing from the perspective of what its audiences can acquire by merely listening closely. He calls his method microsociology. Goffman sets competency in speech production as a central concern in the study of announcing. Failure at competent execution of an act can initiate the workings of social control. Remedial action is immediately initiated either by the failing person or

after others' having reminded him/her. I don't think Goffman's theory of competency in speech production being the main problem in announcing is widely accepted and I feel inclined to agree.

In the United States radio stations are run by sponsors and advertisers whereas in Finland this media is state run. Thus many of the statements in this chapter are not applicable in a Finnish situation. In Goffman's article much attention is paid to a conflict which occurs when the sponsor and announcer are of different opinion on the subject concerned. In government run mass communication this kind of situation may also exist but in a different way.

Tradition och miljö.

Ett kulturekologiskt perspektiv.

av Lauri Honko och Orvar Löfgren.
Liber Läromedel Lund, 1981. (Indgår i serien NIF Publications som nr. 11).

anm. av Anders Linde-Laursen.

På det nordiske forskerkursus i Ellivuori i 1975 med temaet "Tradition och samhälle" samledes en gruppe folklorister og etnologer omkring begrebet traditionsøkologi. Efter forskerkurset dannedes en projektgruppe og bogen er et resultat af dens arbejde.

Meningen med bogen er at "presentera några exempel på en analys av människans anpassning till och syn på den omgivande miljön" (p. 8) som det siges i forordet.

Bogen indeholder en teoretisk indledning, fire analyser af empiriske materialer og til sidst et kapitel med en diskussion af begrebet kulturlandskab.

Bogens første kapitel "Traditionsekologi - en introduktion" er skrevet af Lauri Honko. Kapitel rummer nogle betragtninger over begreberne kultur, tradition og miljø. Lauri Honko mener, at traditionsøkologiens opgave må være at se mennesket som kulturproducent og traditionsbærer og ikke, som det ofte er sket med kulturokologien, standse ved en slags socio-økonomisk determinisme, som kun når til at se på samfundets og produktionsmådernes udvikling.

Den største del af kapitlet bruges til at præsentere traditionsøkologiske problemer. Lauri Honko mener at traditionsøkologien er et studie af traditionens indvandring, indlæring, tilpasning,

produktion, anvendelse, variation, distribution, kontinuitet, udvikling og forsvinden. Disse ti komponenter kan studeres hos individer, sociale grupper eller regionale grupper. Der kan studeres både synkrone netværk af relationer og disses udviklingsprofiler diakront. Komponenternes relevans og vægtning må være og er forskellig fra studie til studie.

I andet kapitel skriver Orvar Löfgren om "De vidskeplige fångstmændene - magi, økologi og økonomi i svenska fiskarmiljøer".

Orvar Löfgren analyserer i hvilke økologiske, økonomiske og samfundsmæssige sammenhænge trossystemet omkring sildefiskeriet eksisterede, i to egne af Sverige.

Silden var begge steder en uberegnelig ressource med stor økonomisk betydning. Trossystemet gik ud på, at man ved hjælp af forskellige former for magi var i stand til at manipulere fangstlykken, således at ens egen del af den samlede fangst blev større, relativt set.

Det forklares at fiskersamfund, med samarbejde og solidaritet, ikke har været konfliktløse. Konflikterne har udspillet sig inden for rammerne af folketroen om fiskelykken (med magi, hekse, tur/utur m.m.), som eksisterede som et selvstændigt trossystem ved siden af kristendommen. Folketroen må ses som sociale spændinger omformet til kulturel form. Folketroen havde en ideologisk funktion, idet den bekræftede og legitimerede samfundsordenen og svækkede modsætninger.

I tredje kapitel: "Tradition och möjlö i färöiskt fiske" skriver Joan Pauli Joensen om, hvordan ændrede sociale, økonomiske og teknologiske forhold indvirker på traditionen.

Selv om der indførtes nye skibe og redskaber var elementerne i traditionen de samme. Traditionen omkring den personlige sikkerhed var stort set uændret, men traditionen omkring økonomien ændredes, fordi den sociale og økonomiske situation ændredes.

Så længe der var tale om småbåde, endagsture, med de samme folk fra bygden gennem flere år og hvor fiskeriet var et bierhverv til landbruget drevet med individuelle eller kollektive redskaber, deltes fangsten lige af bådelagets medlemmer. Magi m.m. brugtes udadrettet, over for andre bådelag, for at øge bådens samlede fangst.

Da slupperne kom til Færøerne ændredes en del. Fisketurene blev på flere måneder, folkene forhyredes, de var normalt ikke alle fra samme egn og aflønningsformen ændredes. På sluppen fik man løn efter hvor meget man fiskede med sit individuelle redskab. Magien blev i denne situation brugt over for kolleger i sluppen, arbejdsindsatsen (rensning m.m.) var ens, men lønnen forskellig.

Fjerde kapitel er skrevet af Wigdis J. Espeland. Det hedder: "Blommor från rännstenen - en studie av muntlig tradition och livsvillkor bland hemlösa alkoholister i Bergen".

Gennem en analyse af alkoholisternes mundtlige tradition finder Wigdis J. Espeland at disse primært ser sig selv som modsætninger til vægtere, politiet og landboere (som er dumme).

Alkoholisterne lever i løse grupper på territorier. Solidariteten i grupperne er overfladisk, de deler alt spiritus, men stjæler fra hinanden. De lever af samfundets tilbud (socialhjælp, klinikker, evt gør de noget ulovligt for at komme i fængsel i vintermånederne), af bondefangeri, af hvad de finder i affaldsbøtter, af tiggeri og tyveri og af hvad de får hos Frelsens Hær. Deres holdning til samfundet er primært passiv - det nytter ikke at kæmpe imod et korrupt system. Alkoholisterne er i modsætning til samfundets normer, de har intet job, intet sted at bo og de drikker.

Kapitel fem "Barn i stadsmiljö - en jämförande studie av lekvanor och barntradition" er skrevet af Seppo Knuuttila.

Børn i beboelsesejendomme inddeler sig i legegrupper efter alder og køn. I grupperne findes der et hiraki. Grupperne er indbyrdes afvisende over for hinanden og over for voksne. Gruppernes og børnenes virksomhed og leg, og dermed børnenes socialisation, er afhængig af det fysiske og sociale miljø. De lege der leges er tilpasset børnenes alder og udviklingstrin, legene understreger kønsbarriererne og opretholder kønsrollerne.

Når børnene bliver 12-13 år træder de ud af legegruppen i gården ved deres bolig og kommer istedet sammen med deres skolekammerater.

Der præsenteres et case-study om en pige i en beboelsesejendom i Lahtis.

Bogens sidste kapitel er skrevet af Orvar Löfgren og hedder "Människan i landskapet - landskapet i människan".

Med udgangspunkt i sit materiale fra Bua skitserer Orvar Löfgren hvilke sociale og økonomiske processer der skaber menneskers landskabssyn. Og hvordan dette landskabssyn præger menneskers udnyttelsesmønstre af landskabet.

Det beskrives hvordan produktionsmønstret er bestemt af markedskræfterne og samfundets udvikling og dernæst af de lokale økologiske forudsætninger. Og hvordan landskabet ændres gennem udnyttelsen.

Bondesamfundets landskab var et produktionslandskab. Bønderne udnyttede landskabets mange nicher i selvhusholdningen og de havde et minutiøst kendskab til landskabet. De socialiseredes gennem deltagelse og de havde en naturbunden cyklisk tidsopfattelse.

Industrisamfundets opfattelse af landskabet er meget anderledes. Man har en rationel tidsopfattelse, en deling i arbejde og fritid, produktion, og konsumtion, hjem og omverden, produktionslandskab og konsumtionslandskab. Menneskene distancerer sig fra naturen, men lærer om den i skolen og romantiserer den. Den gøres til genstand for kommercialisering og konsumeres i fritiden.

Temaet for bogen, forholdet mellem traditionen og det omgivende miljø, er et af folkloristikken/etnologiens mere traditionelle emner. Det at bogen i sin helhed er præget af forskellige metodiske og teoretiske anbrebsvinkler på emnet gør, at bogen mere fremstår som en række af artikler, end som et samlet værk der viser vejen frem inden for dette emnefelt. Evt. kunne et samlende kapitel eller nogle indledende bemærkninger til hver artikel, fra udgiverens side, have givet et mere samlet indtryk.

Flere af artiklerne indeholder stof til eftertanke. Hvis jeg skal fremhæve een frem for de øvrige, finder jeg at Orvar Löfgrens sidste bidrag (kapitel seks) må fremhæves for mange gode pointer.

Kjettarar, prestar og sagakvinner. Om historie og historieproduksjon.

af Kåre Lunden.

(Universitetsforlaget 1980, 169 s., 89 N.kr.)

anm. af Torben Holm.

Det er et betydningsfuldt, men overvejende udforsket faktum, at præster af mange slags har spillet en afgørende rolle ved etableringen af etnologi som selvstændig disciplin. Af historiske præster kan der f.eks. i flæng peges på typer som Niels Blicher, H.F. Feilberg, Ejler Sundt, Troels Lund med mange flere, og deres øvrige kvaliteter ufortalt, så vil det næppe i længden være hverken muligt eller klokt at undersøge deres teologiske basis.

Forholdet mellem forskning og præster er imidlertid ikke kun et historisk fænomen.

Den norske historieprofessor Kåre Lunden har aktualiseret problemet ved i denne bog at påstå, at der for enhver forsker er to muligheder: man kan enten vælge at optræde som præst eller som kætter.

Præsten står på de etablerede samfundsin-

teressers side og påser, at "guden" bliver dyrket nøjagtig efter det gamle, rigtige ritual og at indholdet af dogmerne forbliver det gode gamle.

Kætteren - som altid vil blive opfattet som afgudsdyrker - gør oprør mod det forældede og utilstrækkelige, hvorfor det også vil være denne person, som ændrer og udvider menneskets bevidsthed.

Prisen for denne indsats plejer at være en plads på bålet.

Kåre Lunden er som historieforsker en udpræget kætter, men han er også institutionaliseret for så vidt som han er professor ved universitetet i Oslo, og denne rolle pålægger ham en række begrænsninger i hans kætterske udskjelser. For eksempel er en stor del af hans tid optaget af at tilrettelægge statistautoriserede manddomsprøver og overgangsriter i overensstemmelse med undervisningens pædagogiske og sociale sigte. Og i denne bureaukratiseringsproces indkædes kætteren:

"Hele den strukturelle ramme synes at være udtænkt sådan at den tjener en præstefunktion, d.v.s. at fastslå og indoktrinere synsmåder som er klarlagte i udgangspunktet, og godkendte af det etablerede samfund. Det bureaukratiserede universitetsapparat virker som om det var udtænkt for at negere Prometheus', Adams, Johan Huss' og Galileis funktion: kæterens og forskerens funktion." (min overs.)

Citatet stammer fra artiklen "Kjettarer og prestar. Refleksjoner over forskerroller, studieopplegg m.m.", og det er blot en af de mange selvstændige artikler, som denne bog består af. Der er tale om en række fagpolitiske essays, som behandler emner vedrørende undervisning og forskning, historie og samfund.

Artiklerne stammer fra aviser, tidsskrifter, forelæsninger o.s.v., og de dækker perioden 1973 - 1980. Der behandles u-lands- og i-landsproblematik og globalhistorisk, perspektiv, teknologi og samfund fra stenalder til automatisering, kvindeproblemer hos sagadronninger og feminister, historie og antropologi (og omvendt), forholdet mellem lokal- og nationalhistorie og meget mere.

Det grundsyn, som holder artiklerne sammen, går i retning af at øget historisk bevidsthed er nødvendig, men at det på den anden side ikke er al slags historie, som øger bevidstheden, jævnfør de ideologiproducerende præster.

Lunden synes imidlertid på alle måder at være dårligt egnet til præsterollen, og han griber enhver anledning til dels at arbejde med

skismaet - og gøre andre opmærksomme på det - og dels til at afsløre de ideologier, som han kan få øje på. Han synes i særlig grad at mene, at det er vigtigt med nogle commando raids mod venstrefløjens ideologiske positioner, og han har tilsyneladende en ikke ringe fornøjelse af at dukke frem med sin spidse pen på de mest uventede steder. Med skiftende held angriber han således en række populære venstrefløjens myter, men gør det som regel via et effektivt og inspirerende modspil - uden det ellers traditionelle benspænd.

Theodor Shanin har engang inddelt marxtilhængere i tre kategorier: marxister, marxologer og marxofile. Lunden finder kategorierne brugbare, men føjer drillende (?) to kategorier til: marxomane og marxofobe.

Med denne ballast begiver han sig ud på venstrefløjens slagmark og behandler f.eks. de senere års kvindehistoriske tendenser og venstrefløjens anvendelse af visse historiske begivenheder og personer, som presses ind i et klassekamperspektiv.

Det er ikke Lundens opfattelse at forsøgene er tåbelige eller uvigtige, men han har det vist simpelt hen sådan, at han ikke kan tåle at se en "sandhed" uden at udfordre den. Så længe Lunden kan løfte en kuglepen, skal ingen uantastet få lov til at blive bekræftet i egne fordomme.

Det er nok et vigtigt led i Lundens personlige kætteri at angribe og kritisere især de universitære marxistiske afarter, men samtidig ønsker han at yde konstruktive bidrag til en - efter hans mening! - rigtigere opfattelse af Karl Marx som videnskabelig tænkner og gøre hans tanker, begreber og metoder mere frugtbare.

Forsøget indebærer en indlysende risiko: der er tale om en vanskelig balancegang, som meget let kan slå over i det polemiske (og det gør den faktisk også sine steder), og som gennemført og konsekvent tendens kan det ikke undgå at virke lidt manisk altid at ville lade vandet mod vinden.

I bogen leverer Lunden ingen historie-tekniske detailanalyser. Der er ikke tale om skrivning af historie, men om skrivning om historie. Det er ræsonnerende problematiseringer af aktuelle samfundspolitiske forhold, som belyses historisk. Der er ikke tale om en mere eller mindre abstrakt undskyldning for historien, men om en til stadighed gentaget påvisning af det historiske perspektivs værdi. På en inspireret måde griber Lunden ind i den aktuelle (norske) samfundsdebat med en af-

mystificerende og udadventt videnskabelighed. Samtidig lykkes det ham at få tematiseret en række centrale, faglige problemer.

Lunden er som historiker klar over faren ved faglig indavl, og er ikke tilfreds med det traditionelle historiske studieområde. Derfor søger han ud over de snævre faggrænser, forsøger at måle den eventuelle krydsningseffekt af antropologi og historie, og opsøger i det hele taget gerne antropologiske problemstillinger. Hans perspektiv er diakront, komparativt og det kvalitative aspekt argumenterer han varmt for, ligesom han konsekvent søger efter sammenhænge. I alt dette er der ikke noget nyt for etnologer.

Lundens betydning for etnologer ligger snarere i hans forskningsstrategiske åbenhed, hans opfattelse af faget som en potentiel emancipatorisk videnskab (der ikke i sig selv kan ændre samfundet, men i hvert fald kan bidrage til at ændre den politiske bevidsthed) og hans dynamiske lyst til at søge nye sammenhænge.

Det både imponerer og opmuntrer, at han i den grad har lyst til at flytte (fag)grænsepæle, har vilje til nytænkning og især: samtænkning og er besat af tanken om at være videnskabelig i egentlig forstand: ved at producere en viden, som ikke tidligere har været til stede.

Til sidst kan det være rimeligt at gøre et par bemærkninger om bogens form.

Det at samle - og udgive - artikler, nye og gamle, der spænder over et bredt spektrum af emner, er ikke uden problemer. Heller ikke for læseren. Det kræver en forholdsvis stor indsats at læse artiklerne "på tværs" og justere synspunkterne løbende i takt med senere års erkendelser.

I forhold til den samlede, gennemarbejdede (!) fremstilling - og de stærkt begrænsede tidsressourcer i bogens formodede målgruppe - er det anstrengende, men naturligvis også givende. Hvis man altså tager sig tiden.

Endelig vil de pågældende enkelt-artikler ofte rette sig mod en aktuel debat, som enten er glemt på udgivelsestidspunktet, eller som slet ikke er kendt (af mig, f.eks.) I en sådan aktuel og hed debat risikerer man også let, at den polemiske kat løber med det videnskabelige mål.

Men artikelsamlingen har en ubestridelig fordel: den gør det muligt for travle professorer, der udover den almindelige præstegering også skal varetage de bureaukratiske funktioner, overhovedet at få formuleret sig og få taget del i den omgivende samfundsde-

bat. Alt i alt forekommer det mig at være en rimelig måde at gøre det på. Og i hvert fald hellere en artikel-samling end slet ingen ting!

Barndommens historie. En antologi.

af Claus Clausen.
Forlaget Tiderne skifter. Kbh. 1981. 283 sider. Illustreret. ISBN 877445 063 8.

anm. af Bjarne Kildegård.

"Barndommens historie" er med redaktørens forbedringer en noget ambitiøs titel. Det er ligeledes en temmelig flot forside og bagside antologien er forsynet med, nemlig et smukt farvetryk af Pieter Brueghels "Kinderspiele" fra 1560. En lovende titel og et lovende omslag.

Bidragene til antologien er spredte. Ronny Ambjörnssons essay er oversat fra den svenske "Familjeporträt", og 2 bidrag af Erna M. Johansen stammer fra hendes bog "Betrogene Kinder" F.a.M. 19-78. De danske bidrag spænder over et bredt spektrum af emner fra pigeopdragelse i den tidlige biedermeier, fraværende faderskikkelser, kristendom og barneopfattelse, barneikonografi, børnearbejde og leg til børns overgang til ungdommen. Det er således et kalejdoskopisk indtryk, man sidder tilbage med efter læsning af bogen. Der springes i historisk tid, i socialt og geografisk rum og bidragene er meget uensartede i sprog og stil. Det er således vanskeligt at give en samlet karakteristik af antologien. De enkelte bidrag repræsenterer hver sin interesse, eller tilløb til en mere samlet fremstilling, og har derfor sådan set krav på en selvstændig kritik.

Umiddelbart kan jeg have lidt vanskeligt ved at fatte pointen i at oversætte antologiens 3 første bidrag. Ambjörnssons artikel er tilgængelig på svensk for de allerfleste læsere uden større besvær. Erna M. Johansen to bidrag fra hendes tyske socialhistorie om barndommen er en meget bred og springende samling eksempler og fortolkninger. Den er rimelig men tilføjer vel egentlig ikke meget til hvad, de fleste barndomshistorisk interesserede i forvejen ved?

Af de danske bidrag forekommer det mig, at Marie-Louise Svanes og Steffen Kiselbergs essays er grundigst gennemarbejdede. De er til gengæld heller ikke alle steder lige lette at kapere. Begge artikler slår ned på et afgrænset emne og forsøger herudfra at stille nogle tankevækkende spørgsmål, hvis perspektiver rækker ud over selve det barndomshistoriske.

I "Interieur med dukkebørn" tager Marie-Louise udgangspunkt i udgivelsen af den første danske billedbog for piger. Bogen om den lille Stella og hendes dukke udkom i 1833 og var den første bog, der formæssigt foregav at formidle direkte til pigebarnet. Ideologisk var den en overflytning af de positioner, der længe havde været udfoldet i opdragende skrifter for fruentimmere. Mor-datterforholdet bragtes nu med pige-dukkeforholdet ind i barnekammeret. Via den fascinerende leg med dukker, læsning af pigebøger, beskuning af billeder af sin egen barnekammertilværelse bringes Biedermeiermiljøets pigebarn i en situation, hvor hun i en ganske tidlig alder inddrages som opdrager af sig selv. Det er ikke mere udelukkende den voksne mor, der bebrejder, roser og viser kærlig omsorg/straffer. Pigebarnets fantasi- og adfærdsverden reguleres via legesager og barnlitteratur i stadig mere udpræget grad ind i projekt, hvor hun fascineret leger sig til sin borgerlige kvindeidentitet. Voldsomhed og modstand mod de voksnes krav afbøjes indad. Hun leger og spiller sig bort fra det, der ikke passer sig for piger. Marie-Louise Svane perspektiverer denne udvikling til den voksne kvindelighed og dens indhold af drømmeri, sværmeri og fjernhed over for samfundslivet. I artiklen "Faderbilleder" opsummerer Steffen Kiselberg en række spredte informationer om far-barn forholdet før kapitalismen. Han imødegår her myten om, at der i de feudale familjeforhold skulle have været tale om en nære kontakt mellem far og barn, end i den borgerlige familie. Fædre glimrer historisk set ved deres fravær overalt. I de tidlige år af opvæksten var børn omgivet af kvinder, og først når drenge blev arbejdsdygtige etableredes en mere kvalitativ omgang med voksne mænd. Ikke altid, undertiden sjældent, var der tale om fædre, men fadersurrogater: mestre, opdragere og arbejdsgivere. Kiselbergs afsluttende synspunkt er, at det er mændenes dominerende tidstvang, der er baggrunden for hele denne 'faderløse' barndomshistorie.

Søren Kjærups artikel "Børnene i billederne" er en lyngennemgang af barneikonografien. Artiklen har hverken noter, eller litteraturhenvisninger, så man er lidt dårligt stillet, hvis man får lyst til at vide mere. Kjærup gennemgår Brueghels legebillede, eller rettere han nævner det. Det burde have haft nogle problematiserende ord med på vejen- ikke mindst angående den måde, hvorpå det historisk set er blevet anvendt, og der kunne her været trukket på Donata Elschenbroichs Brueghelanalyse i "Kinder werden nicht geboren" Frankf. a. M. 1977. Mest spændende er Kjærups synspunkt, at børn først med fotografiets udbredelse virkelig bliver billedfigurer. Her standser artiklen desværre, og der perspektiveres ingen kulturproblematik for dette fænomen.

Agnete Birger Madsen kontrasterer i "Børnearbej-

de" forhold ved århundredeskiftet med i dag. Det er en gennemgang af typer af børnearbejde bl.a. budvirksomhed. En del kildemateriale er hentet fra Århussegenen. Forfatteren er historiker og kunsthistoriker fra Århus universitet, og navnlig af den grund kan det undre, at hun lader en artikel om danske provinsforhold illustrere med mesterfotografen Lewis Hines billeder af børnearbejde i USA. Oven ikøbet uden at sætte kilden på!

Karen Borgnakke skriver i "Ikke rigtig børn, ikke rigtig voksne..." om vejen fra barn til ung. Hun viser detaljeret hvad 'ungdomsgenerationen' har været for et underligt fænomen fra 50'erne til 70'erne, med et par udblik længere bag ud i tid. Hun kommer tillige ind på de statslige integrationsforsøg og perspektiverer til den nye den socialisationstype, den narcissistiske socialkarakters opståen m.v. Artiklen kommer langt omkring, men at et par træde ikke helt glattes ud undervejs, ophjælpes af en fyldig litteraturliste.

Med det spredte spektrum af interesser, der publiceres i bogen, ville et opsamlende efterord være på sin plads. Selvom redaktøren forhåndsgarderer sig ved at skrive, at man ikke i bogen skal forvente noget forkromet overblik, så har læseren imidlertid stærkt behov for at føle tankerne samles til slut. Eller blive kørt sammen i et problemperspektiv, der trækker på pointerne i de forskellige bidrag.

Barndommens historie og politik er blevet bedre behandlet hen ad vejen i forlaget Tidernes skifters tidsskrift HUG! end den bliver her i bogen. Men det er trods forlagets fortjeneste gang på gang at nære ilden for diskussionen om disse sager. Ud fra den erfaring føler jeg mig lidt skuffet over bogen.

"Kombinasjonsbruk"

- en undersøkelse basert på intervjumateria-
le fra Elvenem 1959-1977.

Av Kristian Aasbrend.
Oslo 1980.

Anm. av Sidsel Biering.

Boken, eller kanskje bedre rapporten, er et opptrykk av forfatterens hovedoppgave i geografi. Hans hovedformål har vær å kartlegge samspillet mellom jordbruk og bønders inntektskilder utenom bruket. Ved å rette søkelyset mot de siste

20-30 års utvekleng, har han villet vise hvordan kombinasjonsbrukes vilkår har endret seg gjennom den siste mannsalderen, samt hvilke følger dette har fått for strukturen i jordbruket og for byggedesamfunnet som helhet.

F.eks. finner forfatteren at det i høy grad er kombinasjonsbruk som har vært offer for driftsformforenkling og nedleggelse. Dette skyldes flere faktorer, blant at det har foregått en omfattende rasjonalisering i tradisjonelle sidenæringer som skogbruk og fiske. Dessuten egner de arbeidsplasser, som nå blir tilbudt seg dårlig i kombinasjon med jordbruk.

I rapportens første del diskuterer forfatteren begrepet kombinasjonsbruk generelt, dets omfang og utbredelse, driftsformer og arbeidsfordeling. Den siste delen er viet Elverumsundersøkelsen spesielt. Til slutt kommer forfatteren også med egne synspunkt på noa som bør gjøres for å bremse den, i våre dager, uønskede nedlegging av gårdsbruk. Den eneste mulighet, mener han, er at gårdbrukere må gis muligheter til å supplere sin jordbruksinntekt med andre inntekter. Med andre ord at flertallet av bønder kan få opprettholde sin tradisjonelle kombinasjonsbrukerstatus. I vårt land er kombinasjonsbruk, de fleste steder, nå - som i fortiden - eneste og beste løsning.

Rapporten er bygget på offisiell statistikk og litterære kilder, men altså hovedsaklig på en større intervjuundersøkelse foretatt i Elverumsområdet i perioden 1959-1977. Dette omfattende spørrelistematerialet har dermed gitt forfatteren enestående muligheter for en grundig komparativ analyse - både når det gjelder tid og rom.

I et sluttord sier forfatteren at han idag burde, og kunne gjort mye annerledes. Blant annet kunne han ha spart mye tid på et mindre ambisiøst opplegg og på en knappere framstillingsmåte. Om et mindre ambisiøst opplegg ville resultere i et tynnere materiale - tror jeg at han har urett. Rapportens store styrke er nettopp det imponerende, empiriske material som ligger till grunn. Derimot ville mye vært vunnet ved å stramme framstillingen noe inn. For mange gjen-tagelser av de samme påstander og fakta blir etter hvert kjedelig lesning.

Ellers er rapporten preget av grundighet. Den er oversiktlig inndelt og velskrevet, selv om språket til tider virker unødvendig akademisk og tungt. Dog er den vel ikke basert på en bredere lese-krets, sjønt noen og enhver, især de som styrer og bestemmer her i landet, kunne ha mye å hente.

Alt i alt der det et imponerende og godt stykke arbeid, som behandler et presserende viktig tema.

Flickor på glid. En studie i kvinnoforakt.

av Gustav Jonsson.
Tiden/Folksam. Vällingby 1981. 230 s. ISBN 91-550-2465-3.

anm. av Ingvar Svanberg.

Barnpsykiatren Gustav Jonsson, Skå-Gustav, som i egenskap av chefsläkare var med om att bygga upp och leda Stockholm kommuns barnhem Barnbyn Skå, har givit ut två böcker med den gemensamma titeln *Flickor på glid*. "Flickor på glid", är också det samlingsnamn som gustav Jonsson gett 94 så kallade sexflickor som var intagna på Skå åren 1947 - 1962 och som skildras i de här två böckerna. De två böckerna har alltså en gemensam huvudtitel, men är försedda med olika undertitlar. Den första boken, med undertiteln "En studie i kvinnoförtryck", beskriver flickornas tillvaro före, under och efter Skå ur ett yttre perspektiv: hemförhållanden, skolgång, vänskapsrelationer, hälsostatus m.m., eller vad författaren själv skulle beteckna som deras "sociala arv".

Åren 1969 - 1976 gjorde författaren tillsammans med sin syster, som tidigare var lärarinna på Skå, en uppföljande bred intervjuundersökning för att få klarhet i hur flickorna nu har det som vuxna kvinnor, men också för att se hur de själva uppfattade sin tid på Skå. I den andra boken, med underrubriken "En studie i kvinnoförakt" skildrar författaren med utgång från dessa intervjuer, de f d Skåflickornas öden som vuxna kvinnor ur ett närgånget personligt perspektiv: de får ge sin syn på sig själva, vidare redogörs för deras sexualliv, äktenskap, föräldraskap, relationer till egna föräldrar, missbrukarmönder etc.

Det här är ett par böcker av allmänt intresse som utifrån författarens speciella aspekt beskriver vår tids samhällsförändringar. Anmälaren kan inte låta bli att låta författaren själv plädara för böckerna: *Man kan kalla våra Skå-familjer för ytterlighetsfall, långt bortom det genomsnittliga eller vanliga. Självklart är det så. Men det skulle vara oriktigt - och oklokt - att av den anledningen anfärda dem som mindre intressanta familjer i allmänhet. Riktigare är att kalla dem för tydliga familjer, i den meningen att den starkare belastningen på dem, utifrån och inifrån, orsakar tydliga sprickbildningar hos dem som dock kan finnas också hos andra familjer även om de då er knappt skönjbara småsprickor.*

Studiet av Skå-flickorna och deras senare öden har därför ett allmänt intresse, långt utöver den procentuella lilla kvinnogrupp som de själva utgör.

Det rör kvinnans villkor i sambället överhuvudtaget."

Så läs och lär! .

Det stora undret.

Föreställningar och folktro kring barnets tillkomst.

av Anna Lena Pehrsson.
Sthlm 1981.

anm. av Marie-Louise Pettersson.

I "Det stora undret" presenterar ide- och lärdoms-historikern Anna Lena Pehrsson de ideer mänsk-ligheten haft under tidernas lopp om tillblivelsen, det vill säga när och hur befruktning går till. Författarinnan redogör inledningsvis för hinduernas heliga skrift. Manava Dharma Sastra (från ca 1400 f.Kr) och denna boks inställning. Det visar sig att man haft två teorier: i den ena betraktas kvinnan som den åker där mannen sår sin säd och i den andra tros båda könen ha säd, och att en sam-verkan måste ske för att ett barn skall bli till. Denna säd finns i kroppens alla delar och rymmer dessa delars specifika drag. Är den manliga säden dominerande blir barnet en pojke och tvärtom. Vi känner igen dessa uppfattningar och de har ju återkommit ideligen under historiens gång, ja ända in på 1900-talet.

Pehrsson går därefter igenom de olika ideer som har funnits bland filosofer och andra genom tiderna. De hippokratiska skrifterna exemplevis, hävdade i motsats till Aristoteles att bägge föräld-rarna avsåg både kvinnlig och manlig säd. Aristoteles trodde att enbart mannen hade säd och att kvinnan bara gav material till fostret. Hans tankar om kvinnan är något speciell, efter-som han ansåg att kvinnan var en "avvikelse" i naturen som man måste ha "överseende" med!

Via den kristna kyrkan och dess filosofer med Thomas ab Aquino som ett "bra" exempel, kom aristoteliska tankegångar länge att dominera inom medicinen. Under renässansen frigjorde sig dock vetenskapsmännen från kyrkans förtryck och började att experimentera men även att obducera. Detta gav snart resultat och härefter kom nya tankegångar och upptäckter i en jämn ström, som fortsätter än idag. I slutet av 1800-talet lyckades en tysk zoolog, Hertwig, visa hur en befruktning går till genom att i mikroskop studera sjöborrens sexualliv. Han bevisade "att bägge könen, både fadern och modern, var lika nödvändiga för till-komsten av avkomman", vilket var revolutione-rande.

Därefter tror man att författarinnan skall komma in på folktro (som boktitelns underrubrik lovar) och dess förhållande till barnalstrandet och härmed sammanhängande frågeställningar. Tyvärr blir man som etnolog besviken, därför att i de ka-

pitel som behandlar hur man skall få önskat kön på sina barn, hur de skall bli vackra och preventi-va metoder, behandlas folktro uttömt summariskt. Exempel ges dock: den som dricker det sista i flaskan får "pojken", barn blir rödnästa om modern använder knästrumpor eller vindögda om hon använder högklackade skor under gravidite-ten. Emellertid är de åsikter som framförs från medicinska auktoriteter klart och tydligt formu-lerade.

Anna Lena Pehrssons skrift är mycket peda-gogiskt utplagd med väl valda illustrationer och framför allt kommer de små "rutorna" med sam-manfattningar av olika tidsepokers och filosofers huvudlinjer väl till pass. Avslutningsvis kan note-ras att om arbetet är lite "tunt" ur etnologisk synvinkel så är det desto mer givande ur ide- och lärdoms-historisk synvinkel!

Ohls bruk- Ett samhälle ur tiden?

av Kerstin Arvidsson, Eva Fägerborg, Ann Lindholm, Eva Londos.
Jönköpings läns museum. Rapport nr 1. Jönköping 1981. 143 sidor. Illustrationer.

anm. av Allan T. Nilson.

Publikationen är den första i en planerad rapportserie från Jönköpings läns museum. I denna rapport, som bygger på en etnologisk undersökning, skildras arbete och liv i ett småländskt brukssamhälle. Kapitlen har dessa rubriker: Metoddiskussion, Historik, Miljö och bebyggelse, Sulfittfabriken, Övriga näringar, Från led till arbete, Facklig organisering, Leva i brukssamhälle då och nu, Samhällsservice, Föreningsliv, Sociala relationer. Kapitlet föregås av Förord samt avslutas med Källförteckning.

Anmälnaren saknar dock det kapitel som brukar ge summeringen av det behandlade. I särskilt hög grad som kapitlet om Metoddiskussion på ett klart sätt sorterar begreppen med 11 avsnitt om Kulturbegreppet, Helhet och begränsning, Avgränsningar, Arkiv, Litteratur, Källkritik. Tack vare detta kapitel om Metoddiskussion förs man in i uppläggnin-gen och genomförandet av undersökningen av Ohls bruk.

Det verkar m.a.o. rumphugget att inledningsvis ingående skildra vad man avser att göra, men avslutningsvis avstå från att summera resultaten. I Me-

toddiskussionen citeras, i och för sig med rätta, Ake Daun 3 gånger, men läsaren kan ju undra om det inte finns någon annan forskare värd att ta fram i ett sådant sammanhang. Såsom redan antytts är detta kapitel klart disponerat. Därtill generellt av stort intresse med den intressanta genomgången av intervjusituationer och av frågor om redovisning av namn resp. anonymitet.

I behandlingen av brukets historia tilldelas 16-17- och 1800-talen endast ett fåtal sidor. Fokuseringen till 1900-talet har gjorts av två skäl. Dels, menar författarna, att det är viktigt dokumentera den tid i brukets historia som ännu är gripbar genom nu levande informanter, dels anser de det redan gjorts ett relativt stort antal undersökningar från 1700- och 1800-talens järnbrukssamhällen, medan beskrivningar av pappersmasseindustrier och brukssamhällen under avveckling är desto färre. Anmälnaren delar denna uppfattning.

Jag noterar också den uttryckta avsikten från författarna att de har för avsikt återvända till Ohs bruk om 10 år för att fullfölja undersökningens tema och få svar på frågor om vad som hände sen. Blev Ohs bruk ett samhälle ur tiden? Jag hoppas verkligen de får tillfälle att göra det!

Samtidigt kommer jag att tänka på en annan undersökning, där författaren just fick möjlighet återkomma till sitt undersökningsområde ungefär ett decennium efter den första undersökningsperioden: Den utmärkta undersökningen om St. Denis, en fransk-kanadesisk församling av Horace Miner, publicerad 1963.

Bland de övriga kapitlen vill jag särskilt ta fram tre. Sulfitfabriken, Leva i brukssamhälle då och nu samt Sociala relationer.

I Sulfitfabriken behandlas processer, råvaror, personal etc. med en ingående beskrivning av arbetsmomenten. Framställningen beledsagas av situationsplan och fotografier. Här får man reda på hur de olika arbetena tillgick under olika perioder. Ett stycke värdefull kulturhistoria.

I Leva i brukssamhälle då och nu talas det mycket om vad bruksledningen gjorde eller underlät att göra. Med bl.a. många citat av hur bruksarbetarna minns kontakterna med herrgården. Däremot letar jag förgäves efter "et altera pars", efter ledningens syn på situationen. Den borde ha kunnat komplettera framställningarna.

Jag letar även förgäves efter några korta jämförelser med några andra brukssamhällen. Särskilt tänker jag på Björn Hallerds bok, som ju också just heter "Leva i brukssamhälle".

I Sociala relationer tas bl.a. dels situationen för främlingar upp och dels de vuxnas umgänge. Om de förra heter det att all ryktesspridning kring inflyttade, både utlänningar och svenskar kunde få orimli-

ga proportioner. Det var en tilltro till den egna livsformen och uppfattningen, att det är alla andra som är avvikare. Om de senare, att man umgicks främst med släktingar, men att släktskapsförhållandena inom Ohs är svåra att reda ut, då de nästan allihop är mer eller mindre släkt med varandra, antingen genom ingifte eller utgrenade stora syskonskaror. Förklaring ges med att Ohs var ett litet isolerat samhälle med förhållandevis liten kontakt med omvärlden. Förhållanden som varit relativt konstanta och bevarat en miljö, där nyare tidens värderingar inte funnit någon grogrund.

Stiltligen känner jag tacksamhet att Värnamo kommunds begäran hos Länsstyrelsen om att ansöka om bidrag från AMS beviljades, varigenom Länsmuseum fick möjligheten stationera två etnologiska fältarbetare i Ohs bruk under en längre tid. Det var väl använda pengar, och de fyra författarna är att gratulera till resultatet.

Arbetarkvinnor i hem- arbets- och samhällsliv.

av Rita Liljeström och Edmund Dahlström.
Jönköping 1981. 366 s. Tidens förlag.

anm. av Mary-Ann Elfving Owens.

Arbetarkvinnor i hem-, arbets- och samhällsliv är en delrapport från ett forskningsprojekt, beställt av fackföreningsrörelsen i Sverige. Projektet vars syfte är att utreda "förändringar i livsmönster med tonvikt på arbetarkvinnor i hem-, arbets- och samhällsmiljö", är ett led i jämlikhets- och demokratiseringssträvandena hos de svenska fackföreningarna. Den nu föreliggande boken omspänner tre generationer, dvs tiden mellan 1920 och 1980, men gör utlöpare även till äldre tider. Målet har varit att utreda hur vardagslivet har tett sig för arbetarkvinnor, vilka förändringar som har skett och hur dagens situation ser ut.

Materialet till boken är sammanställt ur ett flertal källor, men det mest intressanta är hämtat ur en frågeundersökning och ur intervjuer med medlemmar i Kommunal och Metall, de två största fackförbunden. Inom Kommunal, ett kvinnodominerat förbund, har de intervjuade varit kvinnor, och inom Metall både kvinnor och män. 17% av Metalls medlemmar är idag kvinnor och c. hälften av dem är invandrare. Här stöter vi på ett problem. Eftersom författarna vill utreda förändringar i arbetar-

kvinnornas livsmönster, har de förutom ekonomiska förändringar också inkluderat attitydförändringar som är svårare att mäta. Då en så stor procent av Metalls kvinnor är invandrare med en annan kulturbakgrund, måste man anta att deras attityder är annorlunda än de inföddas och att de därför påverkar resultatet av undersökningen. Möjligen har författarna beaktat detta, men det framgår inte ur boken.

Två system sätter tak på arbetarkvinnornas liv; patriarkatet och den moderna industrikapitalismen. Familjepatriarkatet har med tiden utvecklats till ett statligt mansvälde. Makten har förskjutits från hemmet till staten; och nu är det operosliga, okända män som bestämmer över hur arbetarkvinnans vardagsliv ter sig, medan det tidigare var maken, fadern. Kvinnorna har idag visserligen kontroll över hemmen, men det är männen som planerar bostadsområdena.

På 30- och 40-talen var de flesta gifta kvinnor hemmafruar. Deras arbetsinsats behövdes inte då ännu, det fanns tillräckligt av ogifta kvinnor för att hålla produktionen i gång. Efter kriget blev det slut på hemmafruarna som nu började ägna sig åt deltidsarbete. Det oavlönade hushållsarbetet blev lönearbete inom den offentliga sektorn. Fackföreningarna blev hårt könssegrerade, antingen kvinno- (såsom Kommunal) eller mansdominerade (Metall). Arbetsmarknaden blir könsuppdelad. Makten koncentreras inom näringslivet och trots arbetsplatsdemokrati ökar arbetarnas reella makt inte alls. Allt upprepat arbete som binder och därför har låg status går till kvinnorna, som också fortsätter att göra största delen av hushållsarbetet. Resultatet har blivit att kvinnor och män lever i olika världar och t.o.m. barnen är indoktrinerade. Undersökningen visar att familjen inte håller på att försvinna, att arbetsfördelningen i hemmet mellan makarna inte har ändrats särskilt mycket trots att hustrun nu har förvärvsarbete, och att servicesamhället är en myt. Arbetarkvinnorna har fastnat i en rävsax mellan klasskamp och könskamp. Det är medelklasskvinnorna som för kvinnokampen och som skördar frukterna av kvinnoemancipationen. De tar över daghemspplatserna och de utnyttjar den etablerade idelkulturen. Arbetarkvinnorna tyr sig till släktingar för barn- dagvård, de anpassar sitt arbete efter mannens och gör därför deltid, nattarbete, skiftesarbete. Den kommersiella kulturen tränger in i arbetarhemmen, konsumtion blir vägen till lyckan.

Arbetarkvinnor i hem-, arbets- och samhällsliv är deprimerande läsning. Jämlikheten når inte arbetarfamiljerna. De sitter i dystra om än moderna bostadsområden, fastlåsta i konsumtionskulturen. Kvinnorna dubbelarbetar och har de facto mindre att säga till om än tidigare. Om detta är situationen i välfärds-

och jämlikhetsverige, hurdana skall då inte förhållandena vara i andra länder?

Boken är mycket intressant. Den ger oss historieskrivning på ett otraditionellt sätt, ur vardagssynpunkt. Avsnitten ur levnadshistorierna utgör fängslande läsning. Men eftersom författarna har varit flera lider boken av tvära kast från ett ämne till ett annat. Den kunde ha vunnit på en stramare redigering.

Adolph Tidemand og folk han møtte I serien "Norske folkedrakter".

av Aagot Noss.
Universitetsforlaget 1981.

anm. av Sidsel Biering.

"Adolph Tidemand og folk han møtte", er den fjerde i serien "Norske folkedrakter", alle utgitt som en følge av Aagot Noss arbeid og redigering. Denne bokens utgangspunkt er den store samling tegninger, akvareller og malerier A. Tidemand laget på sine reiser rundt omkring i landet i årene 1843-1874. Men uten velvillig bistand og støtte fra forskjellige institusjoner hadde boken neppe kunnet bli til en realitet.

Under innflytelse av nasjonalromantikken fikk A. Tidemands skildringer en dobbelt betydning, både en rent kunstnerisk og en nasjonal kulturhistorisk. Gamle draktskikker var allerede dengang i ferd med å gå av moten, og ikke minst kunstneren selv innså hvor viktig det var å få forevigt den lokalt varierende, gamle kleskultur. Aagot Noss påpeker at A. Tidemand med dette formål for øyet, til overmål, har lykket. Mange av de utstilte folkedraktfigurer på Folkemuseet er påkledd etter Tidemand-bilder. Ofte har disse vært eneste kilde, når man skulle finne fram til hvordan forskjellige klesplagg har vært brukt. Hans bilder har utvidet våre kunnskaper om norske folkedrakter, for i motsetning til mange av hans samtidige billedkunstnerkolleger, er A. Tidemands gjengivelse svært realistiske. Nøyaktig og med sans for hver minste detalj gjenga han drakter og mennesker.

Som regel er A. Tidemands personer navngitte, og de fleste av hans bilder er sted og tidfestet. Dermed har det vært mulig for Aagot Noss å sette hans personer inn i en slekt- og bygdesammenheng. Hun presiserer da også, først i boken, at hennes hovedhensikt, denne gang, har vært å fin-

ne fram til HVEM kunstnerens navngitte modeller har vært. Oftest har det også lyktes. Noen ganger har hun klart å finne fotografier, tatt mange år senere, av de samme personer. A. Tidemand tidligere hadde avbildet. Disse blir da satt opp som en sammenligning, et egnet bevis på kunstnerens pålitelighet med hensyn til personnavn og naturtro, realistisk gjengivelse.

Denne boken er det første, store, illustrerte verk med A. Tidemand-bilder som til dags dato er utgitt. I introduksjonen pekes det på at boken dermed har interesse både sett ut fra et kultur-slekts- og kunsthistorisk perspektiv. I alt presenteres 62 akvareller, 53 tegninger og 34 oljestudier i form av draktbilder og portrett. Alle modellene hører hjemme i bondesamfunnet, bortsett fra de losere og fiskere A. Tidemand tegnet og malte i Nevlunghamn. Felles for de fleste er at de er avbildet i kirke- eller høytidsklær, uansett samfunnsstatus. Kunstneren har skildret alle lag av folket; fra lensmenn og storbønder til husmannsfolk og legdslemmer.

Aagot Noss har nedlagt et enormt arbeid i sin bestrebelse på å finne fram til menneskene, bak de mange modeller, samt de respektives liv og lagnad. De forskjellige data har hun kommet fram til ved hjelp av bl.a. kirke- og bygdebøker, personlige brev eller via den muntlig overførte gårds- og slektshistorie. Mange av A. Tidemands modeller emigrerte senere til Amerika, og utallige vil, både amerikanere og nordmenn, kunne finne sine forfedre blant bokens modeller.

Boken har blitt et praktverk, rikt illustrert som den er med malerens praktfulle bilder. Uansett hvilken grund man har for å gå til innkjøp av den, vil man neppe bli skuffet. De som interesserer seg for folkedrakter, vil utvilsomt ha mer glede av dette verket, enn av de mer glørete, propektkortaktive, populærpublikasjonene. Aagot Noss beskrivelse av draktene er svært nøye og detaljert. Så eksakt er hennes ordknappe stil at man fristes til å tro man kunne se seg en drakt bare etter beskrivelsene.

Bakgrundsstoffet, de slekts- og personhistoriske data, setter ytterlig farge på de draktkledde mennesker. Selv om man ikke finner en av sine egne forfedre blant de mange skjebner, er dette langt fra uinteressant lesning. A. Tidemand avbildet ofte flere folk fra samme slekt, eller, innenfor det samme bygdelaget. Spennende er det å jamføre og sammenligne disse med hverandre.

Om man ikke bryr seg det ringeste verken om folkedrakter eller slektshistorie, er boken allikevel verd å eie bare for kunstens skyld. Leif Østby tar i en egen innledning for seg maleren og tegneren A. Tidemand. Hans bilder blir vurdert rent

kunstnerisk - og en fengslende modning blir konstantert. Ellers er L. Østbys innledning spekket med henvisninger til tegninger, akvareller og malerier lengere framme i boken. Ved første øyekast virker dette temmelig irriterende, alltid å skulle måtte bla fram og tilbake i boken for å finne det nevnte kunstverk. Etter å ha lest boken forstå man at Østby's innledning, med sine mange henvisninger, nødvendigvis må tilpasses Aagot Noss systematiske gjennomgåelse av materialet, og ikke omvendt.

Aagot Noss har altså behandlet stoff og bilder svært systematisk, og framstillingen har blitt fabelaktig god. Bilder og tekst er oversiktlig ordnet under respektive fylker, distrikt og kommuner. Etter gjennomgåelse av hvert distrikt har hun et sammendrag, en oppsummering av de viktigste draktsætrekk, samt en påvisning av den variasjonsrikdom som råder, - selv innen de samme egner. Engelsk språklige er også tatt hensyn til, med et ressyme og en katalogisk oversikt bakerst i boken.

Skulle først noe kunne kritiseres, må det da bli kapittelet om A. Tidemands mange reiser. Aagot Noss har tatt for seg elleve, av de i alt sytten, studiereiser kunstneren foretok. Så skjematisk som reiserutene er behandlet, kun innholdene en lang rekke navn på steder og personer A. Tidemand passerte på sin vei, skal det vanskelig la seg gjøre at man ikke sitter igjen med et inntrykk av ørkesløs, sløvende oppramsing.

Like før jul var jeg innom diverse bokhandlere. Ikke en hadde denne boken utstilt i vinduet og selv inne i forretningene var det ikke alltid lett å få øye på den. Et sted lå den til og med, gjemt unna, inne i et skap (noe som gjorde innhaveren svært brydd ved forespørsel). Boken har virkelig fortjent mer publisitet, og en bedre skjebne. Jeg kan bare konkludere med å anbefale den på det varmeste. Den er en perle!

Bot eller bryllup -

ugifte mødre og gravide bruder i det gamle samfunnet.

av Jørgen Eliassen og Sølvi Sogner.
Universitetsforlaget 1981.

anm. av Sidsel Biering.

Formålet med artikkelsamlingen er å belyse fenomenet uekte barn - ugifte mødre i det gamle 1700- og 1800-talls-samfunnet i Norge, for på den må-

ten å kunne tilegne seg en bredere og bedre forståelse av den tids samfunnsyn på ekteskap og kjønnsmoral. Videre hevdes det, at ved å rette søkelyset mot den utenomekteskapelige aktivitet som foregikk på siden av den sosialt aksepterte, kommer selve giftemålssituasjonen i det gamle samfunnet klarere fram.

Boken inneholder en samling artikler som til dels bygger på hovedfagsoppgaver i historie, dels på artikler publisert i andre fora. Artiklene skal kunne leses separat, for visse mindre gjentakelser vil forekomme.

I første artikkel presenterer Michael Drake temået utenom ekteskapelig fruktbarhet i Norge 1760-1960. Hans kilder er det tilgjengelige statistiske materiale, samt Eilert Sundt's tre bøker: "Om sædeligheds-tilstanden i Norge" M. Drake diskuterer ulike metoder for prosentvis beregning av utenom ekteskapelige forhold som resulterte i illegitime fødsler. Videre referer han de viktigste resultat, E. Sundt kom fram til via de spørreundersøkelser, hans trebinds verk er basert på.

Lisabeth Risa's artikkel: "Mann og kvinne framfor loven. Rettspraksis i saker mot ugifte mødre. En granskning av rettsmaterialet frå Stavanger amt, 1721-1741" - belyser den forskjellsbehandling menn og kvinner, samt de ulike sosiale lag ble utsatt for, at rettsvesenet i leiemållssaker. Hun tar for seg forskjellige utveien som ble benyttet for å slippe straff, pluss de avstraffelsesmetoder som ble benyttet mot de resursløse, svake i første rekke kvinner. Hennes hovedkilder er rettsprotokoller, fogderegnskaper og embetskorrespondanse.

I tredje artikkel skriver Torleif Hansen om: "Straff og skjebne. Ugifte mødre i Sogn 1711-1727. Også T. Hansen benytter også hovedsaklig rettsprotokoller og fogderegnskaper som kilder. I tillegg har han selv gjennomført en lokal undersøkelse, av dødligheten når det gjelder "ekte" og "uekte" spebarn, i den aktuelle tidsperioden. Han behandler en rekke tiltalte kvinners, enn videre deres barns skjebne, ut i fra rettsapparates videre oppfølging av deres saker.

"Fødsler utenfor ekteskap i lys av det gamle norske giftemålssystemet", skriver Jørgen Eliassen om. Vi får presentert en historisk utvikling av giftemålslover, skikker og praksis. Videre poengterer J. Eliassen nødvendigheten av en radikal holdningsendring på "grasrotplan", om de strenge sedlighetslover skal kunne falle sammen med folkemajoritetens syn. Til slutt diskuterer han den regionale forskjell i "sedlighet" mellom vest og øst Norge.

Femte artikkel omhandler: "Fødsler utenfor ekteskap i lys av giftemålsmarked og økonomisk

utvikling ca. 1800-1850. Hovedspørsmålet er hvorfor utviklingen er så ulik i de forskjellige landsdeler. Sølvi Sogner og Jan Oldervoll har skrevet artikkelen. Blant annet retter de søkelyset mot hvorfor vi finner så få ugifte mødre i Sørvest-Norge i forhold til hva vi finner i resten av landet. Ulike normer, holdninger og mentalitet, mener de kan være en avgjørende faktor.

Den siste artikkelen er igjen skrevet av Jørgen Eliassen. Han tar for seg: "Fine jomfruer, gravide bruder og ugifte mødre. Forholdene i Moss rundt år 1800". Her diskuterer han særlig inngående det faktum at det ble født flere barn utenfor ekteskap i byene enn på landsbygda. De kondosjonertes syn på ekteskap og kjønnsmoral blir også behandlet. Resten av boken er forbeholdt en lovoversikt og diverse tabeller.

Boken har et tiltalende utseende, og mange vil nok av den grunn se nærmere på den. I innledningen spør de som har redigert artiklene om boken kun egner seg for spesielt faglig interesserte, folk som vil grafse i pikantener eller de som vil grøsse over fortidens elendighet. De sprø slett ikke uten grund. Man kan svare både ja, og nei. De sistnevnte vil utvilsomt ha lite å hente. Sikkert er det at man må ha en utpreget sant for tabeller og statistikker. Folk med pikante interesser for umulig sin interesse stimulert av tørre tall og fakta i en bok hvor "samleie" omtales som "leiermål". Heller ikke er det mulig å opparbeide den store gysen, dertil er artiklene for nøktent saklige. Menneskene bakke mange tall og nummer når man aldri.

Både det stimulerende, fargerike omslaget og introduksjonen på baksiden av boken lover for mye. Boken er og blir en samling skolerter, fagvitenskapelige artikler og noen av dem har aldri vært beregnet på et større publikum. Forholdet at så mange like artikler (de må bli like så lenge undersøkelseperioder er begrenset til en relativt kort periode) er plassert sammen og kunstig gjort til en slags helhet, virker ødeleggende og urettferdig mot bidragsyterene. Artiklene slår på en måte hverandre ihjel, selv om det pressiseres at de *kan* leses uavhengig av hverandre. Ikke bare *kan* de det, de *bør* det absolutt. Man trettes av å lese de samme ting om og om igjen, og man irriteres automatisk over mangel på episk tråd, i alle fall burde det ha vært en slags kontinuitet.

Hvem boken egentlig er beregnet for, skulle jeg likt å vite. Muligens kan den ha en misjon som utdypningsemne i historie og samfunnsfag på gymnasiet, men helst er det vel en bok forbeholdt det faglige universitetsnivå. Populær vitenskapelig er den i alle fall ikke. I så måte er Einar Hovdehaugens bok "Ekteskap og kjønnsmoral i norsk hi-

storie" varmt å anbefale.

Jeg har kritisert boken ut fra et ufaglig legmannsplan. Det faglige innhold er det ikke min sak å bedømme, men det slår meg hvor kjedelig lesning tørre, historiske fakta kan bli, uten en skikkelig sosial, kulturhistorisk og folkloristisk ramme. Verdifulle blir artiklene kun om de blir satt i sammenheng med andre faglige vitenskaper. Løse-revet får de kun en snever verdi som ikke mange er tjent med.

"Er der noget teater du'r til - så er det historie!

- Om lokalspil i Danmark og Sverige".

Af Lena Bjørn og Lise Poulsen.
Speciale ved institut for; dramaturgi. Arhus Uni-
versitet 1981. 223 s., ill.

Anm. af Janne Laursen.

Bogens emne er de lokalspil, der i de seneste 5-6 år har set dagens lys i Danmark og i Sverige. Disse spil er ikke som de tidligere populære bygdespil og hjemstavns spil, men en helt anden slags spil ofte bygget op fra bunden af de medvirkende. Mere eller mindre direkte har lokalspillene deres udspring i hele "Gräv där du står" -bølgen, der i Sverige bl.a. manifesterede sig i projektet "Bygd i Förvandling", som i Danmark blev forsøgt fulgt op at et tilsvarende men mindre succesfuldt projekt "De Nye Tider". Det var særlig arbejderklassens historie, som kom i fokus ved disse projekter, men trangten til at søge efter sine historiske rødder og identitet blev måske især aktuell i de lokalsamfund, hvor fabriksnedlæggelser truede. Alt dette gøres der glimrende rede for i specialets første del, som sætter fænomenet lokalspil ind i en bredere samfundsmæssig sammenhæng. Sammenligningerne mellem Danmark og Sverige i dette spørgsmål er måske ikke særlig grundige, men peger alligevel på nogle klare problemstillinger.

Den empiriske del er en beskrivelse og analyse af to danske lokalspil "Gosmerspillene", "Bil-lingespillene" og to svenske lokalspil "Spelet om Norbergsstretjen 1891-92" og "Enade vi stå, Söndrade vi falla - Et arbetarspel om Hissmofors". Der nævnes også kort en del andre lokalspil. Dramaturgi er den specifikke faglige vinkel, men læseren opdager det næsten ikke, hvilket for mig

er tegn på et godt sammentømret arbejde. Forfatternes faglige overvejelser står aldrig alene, men er en naturlig del af drøftelserne omkring spillenes indhold, deres tilblivelse og lokale forankring. Hvad har teater med etnologi at gøre, kunne man måske spørge. Imidlertid forholder det sig sådan, at de lokalsamfund forfatterne arbejder med også i stor udstrækning er museernes arbejdsområde - og som bekendt er museerne en stor del af etnologiens praksis. Forfatterne diskuterer teatret som en frigørende og kulturel nyskabelse i en tid med ikke alene økonomisk stagnation. Gang på gang påpeger de, at teater ikke løser nogen problemer i sig selv, men at teater som f.eks. lokalspil kan være et middel til ændrede holdninger. Museerne har også mærket et og andet til den ny bølge af historisk interesse, og måske museernes ofte passive rolle har en mulig vej ud her? I den forbindelse har forfatterne nogle almene og gode tanker omkring begreberne amatør og professionel.

Det er på alle måder et tankevækkende og bemærkelsesværdigt arbejde af Lena Bjørn og Lise Poulsen.

Kulturhistorisk stilatlas 1200-1830.

Av Perry Marthin.
LTs förlag, Stockholm 1982, 162 s.

Anm. av Ivo Holmqvist.

Perry Marthin är arkitekt och har arbetat hos möbelarkitekter som Albin Elison och Carl Malmsten. Han har bl.a. skrivit en användbar bok om färgsättningen av hus. Nå återkommer han med en bok som enligt förordet länge planerats, en sammanfattande beskrivning av olika epokers dominerande stildrag. Det har blivit en användbar uppslagsbok, dessvärre i svartvitt (men han har för avsikt att senare komplettera med en svensk kulturhistorisk färgatlas). Eftersom han sedan länge är lärare vid Institut fur Farhenpsychologie i Salzburg bör han vara rätte mannen bakom ett sådant verk. I föreliggande översikt är illustrationerna klara och instruktiva (tecknade av Gull-Marie Karlsson). Epokerna är nio till antalet, från medeltiden fram till Karl Johanstiden. Författaren sätter alltså punkt vid 1830. Boken avslutas med en informativ ordlista samt en ganska knapphändig litteraturlista. Där återfinns ett par böcker

som är mera detaljerade men också mera specialiserade än Marthins: *Andrens möbelstilbok* (som nu finns i ny upplaga) och *Broby Johansens Kropp och kläder*. Sven Dahls bokhistoria kunde också gärna ha kommit med i listan för vidare läsning. I stilöversikterna visar Marthin sin styrka, möbler och klädedräkt känner han ingående. Däremot kanske man ställer sig en aning skeptisk till andra avsnitt. De historiska sammanfattningarna är måhända berättigade i all sin knapphet i en tid där historisk kunskap - dessvärre - inte längre hör till dagens ordning. Men notiserna om litteratur i de olika epokerna är sparsamma till ytterlighet. Om de alls ska vara med borde de utökas. Ett exempel: "En egenartad författare var Per Elgström (1780-1810)". Mer sägs inte. Omdömet kan man hålla med om, men till vad nytta nämns denne bortglömde man? Och om Tegner får man veta (jubileumsåret 1982!) att han skrev dikter i götisk anda. Han hann förvisso med en hel del mera. I övrigt är boken användbar, med kronologiska tabeller, snabba sammanfattningar av svensk historia (Marthin följer i mycket Geijers tes att Sveriges historia är dess konungars) och snabbporträtt av måleri, skulptur, musik, inredning, ornament, möbelstilar, kläder, vetenskap, heraldik och topografi. Det är alltså fråga om mycket koncentrerade översikter. Som snabbt repetitorium fungerar säkert boken bra, och den kan ju vid mera djupgående studium lämpligen kombineras med andra översikter, som de ovan nämnda eller t.ex. *Tideströms beundransvärda Dikt och bild*, eller *Alf Henrikssons populärhistoriska sammanfattningar*.

Kvinnfolkarbeid.

Kvinnens kår og status i Norge 1875-1910.

av Sidsel Vogt Moum.
100 sider, illustreret. Universitetsforlaget, 1981.

Indledningsvis nævner forfatteren, at bogens fremstilling tager sigte på at give et overblik over kvinders arbejde og kår 1875-1910 i hele den norske befolkning. Synspunktet er først og fremmest socialhistorisk, og hovedvægten ligger på de brede lag af befolkningen.

Hensigten er at give en grundig gennemgang af den kønsmæssige arbejdsdeling i bygd og by, at fremstille arten og omfanget af kvindens tilknytning til erhvervslivet samt at gøre rede for, hvad

ægteskab betød for kvinders status, arbejde og erhverv i forskellige samfundslag.

Formålet med bogen er at skaffe stof til brug for lærere, idet en samlet fremstilling hidtil har manglet på dette område samt give især gymnasieelever viden om kvinders arbejde og kår i Norge.

Bogen indeholder følgende afsnit:

- Til læseren
- Indledning
- Statistisk overblik over kvindearbejde i Norge 1875-1910
- Kvindearbejde og kvindeerhverv i byerne
- Rammer om kvinders liv
- Nogle træk af udviklingen fra 1910 til 1970
- Bilag
- Studiespørgsmål og arbejdsopgaver
- Litteraturliste

Bogen bygger på ældre som på nyere forskning, således at forfatteren alene har ansvaret for de sammenfatninger, ræsonnementer og vurderinger, der måtte forekomme.

Bogens styrke ligger i, at man kan tage udgangspunkt i teksten, og senere arbejde sig videre til den forskning, der er sket på området.

Bogens formål som en lærer/elevbog er således opfyldt. Danske lærere/elever kan med stort udbytte benytte sig af denne bog til at erhverve sig viden om norske forhold, der for øvrigt - bogens indhold taget i betragtning - ikke adskiller sig væsentligt fra danske forhold.

Det i bogen anvendte sprog er lettilgængeligt, hvilket bevirker, at også den norske tekst er nemmere at forstå. Således vil det formentligt ikke volde problemer for danske skole- og gymnasieelever at benytte bogen.

Hvad selve indholdet angår, kan bogen anbefales alle, der hurtigt ønsker at erhverve viden om kvinders kår og status. Hvis man derimod ønsker at fordybe sig i dette emne, må man gå til anden og mere tilbudsående litteratur, eventuelt de kilder som bogen er baseret på.

At bogen er overfladisk er for så vidt naturligt. Emnet er omfangsrigt og spænder vidt. f.eks. er perioden 35 år, omfatter by/bygd og hierarkiets bund/top.

Selvom Sidsel Vogt Moum retfærdigvis meddeler læseren, at fremstillingen bygger på forskning, som er foretaget indenfor enkelte erhvervs- eller samfundsgrupper, *afgrænsede* tidsrum og *mindre* geografiske områder, kan en redegørelse på 100 sider ikke på tilstrækkelig dybtgående måde levne plads til at analysere og forklare de bagvedliggende mekanismer, der danner grundlag for at forstå kvinders kår.

Forfatteren antyder dog de store forskelle i

levevis, der var betinget af, i hvilken geografisk egn af landet, man var født og opvokset, ligesom også de geografiske rammer til dels var afgørende for de sociale forhold, hvorunder kvinderne levede. Endvidere er det spændende at erfare, hvor meget den ugifte kvindes tilværelse adskilte sig fra den gifte kvindes, specielt med hensyn til disse gruppers frekventering af arbejdsmarkedet.

Konklusionen må ledes blive, at bogen egner sig fortræffelig som en indgang til forskningen omkring kvindelitteratur.

Masthugget Majorna.

Om hemarbete och vardagsliv i arbetarstadsdelar i Göteborg.

Av Lars Brink.
Etnologiska föreningen för Västsverige 1982 55 s.

Anm. av Lissie Åström.

Boken ingår som nr 1 i skriftserien "Lokalhistorisk identitet" och utgör en delrapport i ett projekt med samma namn. Projektet genomförs vid Etnologiska institutionen vid Göteborgs universitet under ledning av professor Sven B. Ek och ingår som ett led i universitetets satsning på att i populär form sprida kunskap om vetenskaplig forskning.

Till grund för skriften ligger tre olika intervju-baserade undersökningar av människors liv och verklighet i två arbetarstadsdelar i Göteborg under 1900-talets första årtionden.

Huvudvikten har lagts vid hem-, grannskaps- och fritidsliv inom den begränsade lokala rådjong, som i stort sett utgjorde ramen för stadsdelsin-vånarnas hela tillvaro; framför allt för kvinnor och barn men oftast även för männen, eftersom de flesta hade sina arbetsplatser - hamnen och olika industrier - på nära avstånd från bostads-kvarteren.

Boken ger i impressionistisk stil glimtar av både materiell verklighet, social atmosfär och människors tanke- och värdemönster i dessa fattigkvarter under seklets början. Läsarens inlevelse i och förståelse av äldre förhållanden underlättas av ett rikhaltigt bildmaterial och skärpan i beskrivningen stärks av att det förgångna ofta ställs i relief mot nutida verklighet.

Min uppfattning är, att boken har goda möjligheter att infria de förhoppningar, som författa-

ren knyter till den, nämligen för *det första* att väcka igenkännandets glädje hos gamla masthuggsbor och majornabor och stärka deras intresse och känsla för den lokala kultur, som präglat dem; för *det andra* att ge en allmän föreställning om typiska drag inom arbetarkulturer i stadsmiljö under 1900-talets början och stimulera till reflexion över de förändringar som skett.

Handledning vid byggnadsarkeologisk undersökning.

Det murade huset.

af Karin Anderson och Agneta Rosenqvist.

anm. af Kim Clausen.

"Det murade huset" er en nyttig brugsbog udgivet af det svenske Rigsantikvarembede med henblik på at støtte professionelle og amatører i arbejdet med at gennemføre bygningsarkæologiske undersøgelser. Et af de centrale emner i bogen er holdningen til forholdet mellem bevaring og dokumentation. Således er dokumentation af en ældre bygning ikke kun en forskningsopgave, men i lige så høj grad en bevaringsopgave. Modsat kan det ikke lade sig gøre at bevare en bygning, uden at man har en kulturhistorisk viden om, hvad bygningen repræsenterer. Denne viden kan man kun erhverve sig gennem forskning. Med andre ord bevaring og dokumentation er to sider af samme sag.

I bogen bliver de teoretiske og praktiske sider ved en bygningsarkæologisk undersøgelse af det monumentale stenhus behandlet på en meget overbevisende måde. Selv om det især er kirken, slottet, herregården og borgerhuset der behandles, så gør bogens mange praktiske råd og anvisninger den også anvendelig i arbejdet med industrialismens huse og bygninger.

Hovedvægten er lagt på det praktiske arbejde. Således gives der anvisninger på hvorledes man måler op, gennemfører en fotografisk dokumentation, ligesom der er mange gode eksempler på hvorledes man tolker de oplysninger en bygnings konstruktion kan give. Det sidste afsnit giver gode råd i forbindelse med rentegning og rapportskrivning. Endvidere indeholder bogen en god litteraturliste. Der er, som allerede omtalt tidligere tale om en god brugsbog, som må kunne finde anvendelse i alle nordiske lande, hvor der finder et praktisk kulturhistorisk bevaringsarbejde sted.

Folkminnesamler - dikter - prest.

Av Ørnulf Hodne.
Universitetsforlaget Oslo, Bergen Trondheim 1982
149 s. ca-pris Nkr. 115,-.

Anm. av Kjell Hansen.

Jørgen Moe föddes 22 april 1813 på en storgård på Ringerike, en av öst-Norges centrala jordbruksbygder. Han dog som pensionerad biskop 27 mars 1882. Om hans liv berättar Ørnulf Hodne i den biografi, som kom ut i fjol lagom till hundraårsminnet av Moes död. Hodne är mycket kunnig i sitt ämne - hans doktorsavhandling från 1979 handlade ju också om Moe och redan där finns en biografisk skiss.

Knappt halva boken handlar om Jørgen Moes insatser som folklorist. Kapitlet om Moes arbete med sagorna kan läsas som en sammanfattning av Hodnes doktorsavhandling och är således mycket tillförlitligt. Här redovisas insamlingssätt, källkritiska övertväganden, ideologien bakom det valda bearbetningssättet samt samarbetet med P.Chr. Asbjørnsen. I ett följande kapitel behandlas Moes arbete med övriga genrer inom folkdiktningen. På dessa områden var han inte lika framstående som inom sagoforskningen och något annat vore väl inte heller att vänta. Framför allt var det som insamlare av folkvisor han gjorde sig bemärkt här.

Nu var Moes karriär som folklorist ganska kort och redan under 1850-talet valde han att i stället bli präst. Också som präst gjorde Moe succe. I Hodnes framställning möter vi en sträng men rättvis präst som kunde tala med bönder på bönder vis och lärda män på latin. Karriären kröntes med att Moe utsågs till biskop i Kristiansand 1875.

Under tiden hann Jørgen Moe också med en skönlitterär produktion: 118 dikter, en folkkär barnbok samt ett par berättelser. Hans lyrik är ofta direkt inspirerad av det folkloristiska material han samlat in.

Man kan också säga att Moe i sitt arbete som folklorist lät sig inspireras av sin lyriska ådra. Helt enligt tidens forskningsideologi grep Moe in i det insamlade materialet för att framhäva det han menade bäst gav uttryck för de nationella dragen i folkets (nationens) diktning. Framför allt på denna punkt saknar jag en mer helhetlig och kritisk analys, som kunde sätta in Moes insatser i ett större forskningshistoriskt sammanhang. Bokens största brist är kanske att författaren kommer för nära huvudpersonen och återger Moes numera ganska föråldrade synpunkter utan minsta kommentar. Det är ofta svårt att upptäcka var Moe

slutar och Hodne tar vid och ibland - speciellt i inledningen - slår det hela över i pastisch.

Trots detta är Hodnes biografi ett initierat och levande porträtt av en av norsk folkloristikens absolut största förgångsgestalter.

Fra demninger og feller til garn og liner.

En analys av teknologisk og sosial endring bland bozo-fiskere i Nigers sentraldelta.

av Eyolf Jul-Larsen.
Skriftserie fra Sosialantropologisk institutt. Universitetet i Bergen, Nr 21. Bergen 1980. 114 sid.

anm. av Ingvar Svanberg.

Den norske socialantropologen Eyolf Jul-Larsens lilla arbete handlar om ekonomiska förändringar under de senaste trettio åren för fiskarbefolkningen i Republiken Mali. Författaren har bedrivit ett kortare fältarbete bland fiskarbefolkningen i Nigers centraldelta. Den undersökta gruppen tillhör huvudsakligen *bozo*-folket som specialiserat sig på fiske. I området finns också andra små etniska grupper som likaså specialiserat sig på fiske. I omgivningen lever dessutom *fulaner* som boskapskötare och en lång rad etniska grupper som livnär sig som jordbrukare, t.ex *bambara*, *marka* och ett fulbetalande isolat som benämns *rimaibe*.

Traditionellt har fiskarbefolkningen spelat en stor ekonomisk betydelse för savannbefolkningen i västra och centrala Afrika. Fisk har nämligen i långt större utsträckning än kött, utgjort den viktigaste proteinkällan. Nigers centraldelta är fortfarande det viktigaste området varifrån fisken exporteras. Fisk fångad i Nigers centraldelta kan köpas på lokala marknader så långt söderut som i Ghana och Elfenbenskusten. Uppskattningsvis fångas årligen 50.000 ton fisk i centraldeltat.

I avhandlingen ger Jul-Larsen en beskrivning av fiskarbefolkningens anpassning till de naturgeografiska förhållandena, vidare analyseras deras relationer till andra etniska grupper och samhället samt förändringar i dessa relationer före, under och efter den franska kolonialepoken. Att koloniseringen ledde till genomgripande förändringar för fiskarbefolkningens struktur var att vänta. Arbetet fördjupar analysen och visar hur det ledde till förändringar av hushållen som produktionsenheter, där det blev stora förändringar särskilt i

förhållandet mellan männen och kvinnorna.

Ibland får man uppfattningen att skillnaden mellan samhällsvetare och humanister är de föras brist på boksynthet. Eller beror det på någon slags sociocentrisk förmätenhet att inte ens i forskningsöversikten nämna vad som skrivits nästgårds om fiskarbefolkningen i Nigers centraldelta? Själv läste jag nämligen för åtskilliga år sedan om bozo och de andra fiskarbefolkningarna i området i docent Lars Sundströms på många sätt utmärkta arbete "Ecology and Symbiosis: Niger Water Folk" (*Studia Ethnographica Upsaliensia* 35. Uppsala 1972, 175 sid.)!

Trolldomsprocessene i Norge på 15-1600-tallet

Af Hans Eyvind Næss.
Universitetsforlaget 1982.

Anm. af Sidsel Biering.

Boka er Hans Eyvind Næss' doktoravhandling. Den bygger på en retts- og sosialhistorisk undersøkelse, og blir presentert som det første store bidrag til historisk kriminologi som fagdisiplin i Norge. Forfatterens formål har i første rekke vært og prøve å forklare de norske trolldomsprocessenes oppkomst, utbredelse og opphør, da stadig med de forskningsresultat som foreligger vedrørende emnet i Europa, for øvrig, for øyet.

Siden studium av trolldomsprosesser er et studium av kriminalitet i praksis, må avhandlingen betone strafferettshistoriske og kriminalpolitiske aspekter, sier forfatteren. Men så lenge forklaringen er å finne i det sosiale miljø, må undersøkelsen også omfatte almene samfunnshistoriske forhold.

Hovedsiktemålet med denne måten å framstille stoffet på, har primært vært å fremme en ny metode til studium av trolldomsprosesser, men den vil også egne seg til bruk i andre straffesaker. Metoden vil gi en så uttømmende og adekvat utnyttelse av et kildematerial som mulig, mener Næss. Hans kildematerial utgjør, så godt som, alt relevant arkivmaterial - så som rettsprotokoller og regnskaper fra 15-1600-tallet.

Avhandlingen innledes med en generell behandling av begrepet trolldom, også satt opp mot andre former for kriminalitet. Dernest blir prosessenes utbredelse og omfang, tidspunkt og regionale

avvik analysert, for så å fokusere på tidligere tiders, samt det aktuelle tidsroms, straffelovgivning og rettspolitik. De verdslige og geistlige myndigheters ivaretagelse av og befatning med prosessene blir også inngående drøftet.

Videre behandles gangen i selve prosessen, med anmeldelse og stevning, fengsling, vitneførsel, forhør og tortur. Anklagedes forsvarsmuligheter settes i relasjon til dom; straff eller frifinnelse. Sluttligens rettes søkelyset mot myndighetenes økonomiske interesse i prosessene, og den økende kritiske bevisvurdering som, etter forfatterens mening, førte til prosessenes opphør.

Den sosialhistoriske delen befatter seg med forholdet mellom "trollfolk" og anklagere, den innbyrdes kjønnsfordeling, ekteskaplige stilling, alder og status. Anklagemotivene blir nøye gjennomgått. Disse mener Næss, hadde i høyeste grad en sosial preventiv funksjon. Som forklaring på hvorfor antall trolldomsanklager og prosesser, i første del av 1600 tallet, økte så voldsomt, sier han at det må skyldes den store befolkningstilvekst nettopp i dette tidsrom. Følgen ble et hårdere sosialt og økonomisk klima med økende kriminalitet og ustabile forhold hvor ingen lengere følte seg trygge.

Allersist blir *ett* norskt lokalsamfunn trukket fram, og gjort til gjenstand for et inngående dyp studium. Forfatteren presenterer dessuten en kausalsammenfatning hvor de norske trolldomsprosesser sees i lys av den internasjonale trolldomsforskningens teorier. De forskjellige skoler og retninger innen denne forskning blir dermed komparativt tilgjengelige.

I tillegg er boka ispedd en rekke tabeller og diagram, samt en imponerende fortegnelse over personer, som for norske domstoler, har vært anklaget eller mistenkt for trolldom.

Metodisk avviker, altså, denne avhandling fra andre nyere avhandlinger under samme emne Næss innfallsvinkel - og behandling av materialet virker på mange måter svært overbevisende. Forskere har tradisjonelt hatt en tendens til alt for ensidig å overbetone sin egen vitenskaplige bakgrunn. Mye kunne være vunnet ved en mer tverrfaglig forskning på mange felt, da et hvert forskningsobjekt inneholder tverrfaglige element som ideologiske, sosiale, politiske og økonomiske faktorer.

For da å kunne forklare et kulturelement - i denne sammenheng trolldomsprosessen - bør alle faktorer taes med i betraktning. Boka er i så måte et godt eksempel på at det lar seg gjøre. Dog burde det ideologiske aspekt ha blitt ofret mer oppmerksomhet. De folkelige trosforestillinger var dypt rotfestet i folk, og frykten for det supra-

normale var en del av det daglige liv. Dertil kommer en faktor som misunnelse, prosessene rammet også dem som gjorde det litt bedre enn andre, de som kanskje ikke var så konservative i sine gjøremål som de gjengse normer krevde.

Boka gir ellers inntrykk av soliditet. Man må bare bøye seg i dyp beundring for den enorme mengde material forfatteren har gjennomgått og benyttet. Desverre virker stoffet noe rotete sammensatt til tider, og de mange gjentakelser av de samme opplysninger virker etterhevet noe frustrerte.

rende. Kanskje skyldes dette at enkelte underkapitler er ment som ressymeer - uten at de i såfall har blitt merket som sådanne.

Språket er gjennomført velskrevet og klart. Språkbruken er ikke overdrevet akademisk. Boken, som behandler et spennende og til alle tider populært emne, burde kunne få en større lesekrets enn vanlig er for en doktoravhandling. Om man i tillegg tar seg tid til å tyde de mange originalmanuskript, er man sikret et maksimalt utbytte.

Det glemte folk:

Den første samlede analyse af livsformer i det danske samfund.

DET GLEMTE FOLK
Livsformer og centraldirigering.
Af Thomas Højrup,
Etnologisk Forum,
Hestehaven 3, DK-5260 Odense S.
544 s. ill. Pris kr. 198,25 + fors.

Med sin detaljerede empiri, klare begrebsudvikling og strukturelle dialektik har Det glemte folk vakt interesse på universiteterne og i samfundsdebatten.

Andet oplag er nu i handelen.

»Danskere er ikke ét folk, men tre forskellige. De kan grupperes efter, hvordan de lever med deres arbejde... eller arbejder med deres liv«. (Morsø Folkeblad 6.5.83).

»Klarere og skarpere har jeg sjældent set kløften mellem styrende og styrede illustreret«. (Kristeligt Dagblad 25.3.83).

Det glemte folk klarlægger, hvorledes en stærkt sammensat befolkning som den danske er spaltet i fire livsformer, der på dybtgående måde kontrasterer hinanden. På baggrund af empiriske feltstudier og strukturelle analyser af samfundets opbygning belyses livsformernes indbyrdes relationer og deres udvikling i det danske samfund igennem dette århundrede. Ved at konstruere livsformsbegrebet systematisk fra grunden af lykkes det at slå bro imellem historisk materialistisk samfundsteori og en detaljeret empirisk kortlægning af forskellige befolkningsgruppers hverdagsliv.

Med denne forening af samfunds- og kulturanalyse udvikler forfatteren en analysemåde, der kaster nyt lys over de måder, hvorpå befolkningsgrupperne tolker og misforstår hinanden ud fra hver deres egen livsforms ideologi og begrebsunivers. Samtidig hermed kortlægges hver enkelt livsforms eksistensbetingelser i samfundet som helhed. Med denne analysemåde belyses udvikling og konflikter imellem landbrug og fiskeri, arbejderklasse og karriereorienterede befolkningsgrupper. I flere kapitler sættes fokus på lovgivningens betydning for livsformerne og på rejsningen af folkelige politiske bevægelser vendt imod statslig centraldirigering.

Indhold

Tekstil og metall:	
Forord.....	5
Forarbeid	7
Innfallsvinkler og tilnæringsmåte.....	9
Fabrikkenes og fagforeningenes historie	20
Seminarets gang	29
Bearbeidelse av intervjuene	31
Informantenes beretning.....	33
Oppsummering.....	80

Nyt og noter:

Arbeiterkultur Den 2. arbeidskonferens	87
<i>af Svend Aage Andersen</i>	
The history of folklore studies in the Netherlands	89
<i>af J.J. Voskuil</i>	
Etno-folkloristiske film i Norden	98
<i>af Hjejl Resen Steenstrup og Henrik Andreas Hans</i>	
Rapport frå etnoastronomisk konferens i Washington ..	101
<i>af Bjørn Hedberg</i>	
Delta i NEFA-Nordens Finlands-ekursjon	107
<i>af Tuulikki Pirilä</i>	
Nytt fra institutt for folkeminne, Oslo	109

Anmeldelser:

Tradition and Transition Studies in microdemography and social change	109	Arbetarkvinner i hem- arbeids och samhällsliv	119
Religionen i Sverige. Et sociologiskt perspektiv	110	Adolph Tidemand og folk han møtte ..	120
Forms of Talk	110	Bot eller bryllup - ugifte mødre	121
Tradition och miljø. Ett kulturekologisk perspektiv	112	Er der noget teater du'r til - så er det historie!	123
Kjettarar, prestar og sagakvinner.	113	Kulturhistorisk stilatlas 1200-1830	123
Barndommens historie	115	Kvinnfolkarbeid	124
Kombinasjonsbruk	116	Masthugget Majorna. Om hemarbete och vardagsliv i arbetarstadsdelar	125
Flickor på glid. En studie i kvinnoförakt	117	Handledning vid byggnadsarkeologisk undersökning	125
Det stora undret. Föreställningar och folketro kring barnets tillkomst	118	Folkeminnesamler - dikter - prest	126
Ohls bruk - ett samhälle ur tiden?	118	Fra demninger og feller til garn og liner	126
		Troldomsprosessene i Norge	127